

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PRÁVNICKÁ FAKULTA

RIGORÓZNÍ PRÁCE

2013

Mgr. Jana Špačková

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PRÁVNICKÁ FAKULTA

RIGORÓZNÍ PRÁCE

Rodičovská zodpovědnost a omezující zásahy státu

Parental responsibility and restricting interventions by state

Konzultant: doc. JUDr. Michaela Hendrychová, CSc.

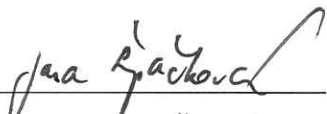
Zpracovatel: Mgr. Jana Špačková

Září 2013

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci vypracovala samostatně, že všechny využití prameny a literatura byly řádně citovány a že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 23. září 2013

Mgr. Jana Špačková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala paní docentce JUDr. Michaele Hendrychové, CSc., za odborné vedení práce a za poskytnutí řady cenných rad a připomínek.

Obsah

PROHLÁŠENÍ	1
PODĚKOVÁNÍ.....	2
OBSAH	3
ÚVOD	5
1 RODIČOVSKÁ ZODPOVĚDNOST	11
1.1 HISTORICKÝ EXKURZ	11
1.2 OBSAH POJMU RODIČOVSKÁ ZODPOVĚDNOST	13
2 ZÁSAHY STÁTU DO RODIČOVSKÉ ZODPOVĚDNOSTI	21
2.1 ÚSTAVNÍ RÁMEC, SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANA DĚTÍ, DĚLBA PRAVOMOCI MEZI SOUDNÍMI A SPRÁVNÍMI ORGÁNY	21
2.2 NESHODA RODIČŮ O PODSTATNÝCH VĚCECH PŘI VÝKONU RODIČOVSKÉ ZODPOVĚDNOSTI	27
2.3 VÝCHOVNÁ OPATŘENÍ.....	30
2.3.1 Napomenutí	33
2.3.2 Dohled nad nezletilým	34
2.3.3 Omezení zabraňující škodlivým vlivům na nezletilého	36
2.4 ZÁSAHY DO RODIČOVSKÉ ZODPOVĚDNOSTI DLE UST. § 44 ZoR 37	
2.4.1 Pozastavení rodičovské zodpovědnosti	37
2.4.2 Omezení rodičovské zodpovědnosti	40
2.4.3 Faktické omezení rodičovské zodpovědnosti	42
2.4.4 Zbavení rodičovské zodpovědnosti.....	44
3 NÁHRADNÍ PÉČE O DÍTĚ	49
3.1 OBECNÁ CHARAKTERISTIKA	49
3.2 SVĚŘENÍ DÍTĚTE DO VÝCHOVY JINÉ FYZICKÉ OSOBY NEŽ RODIČE	50
3.3 PĚSTOUNSKÁ PÉČE	53
3.4 PĚSTOUNSKÁ PÉČE NA PŘECHODNOU DOBU	59
3.5 ÚSTAVNÍ VÝCHOVA, OCHRANNÁ VÝCHOVA, SVĚŘENÍ DÍTĚTE DO PÉČE ZAŘÍZENÍ PRO DĚTI VYŽADUJÍCÍ OKAMŽITOU POMOC.....	63
3.6 OSVOJENÍ BEZ SOUHLASU RODIČŮ.....	69
4 PŘEDBĚŽNÉ OPATŘENÍ PODLE § 76A O.S.Ř.....	73
5 PRÁVNÍ ÚPRAVA RODINNÉHO PRÁVA DLE ZÁKONA Č. 89/2012 SB., OBČANSKÉHO ZÁKONÍKU (OZ 2012)	78
5.1 O OBČANSKÉM ZÁKONÍKU Z ROKU 2012 OBECNĚ	78

5.2	KONCEPCE RODINNÉHO PRÁVA DLE OBČANSKÉHO ZÁKONÍKU Z ROKU 2012	80
5.3	RODIČOVSKÁ ODPOVĚDNOST DLE OBČANSKÉHO ZÁKONÍKU Z ROKU 2012.....	81
5.4	POZASTAVENÍ VÝKONU RODIČOVSKÉ ODPOVĚDNOSTI	85
5.5	OMEZENÍ RODIČOVSKÉ ODPOVĚDNOSTI	86
5.6	ZBAVENÍ RODIČOVSKÉ ODPOVĚDNOSTI.....	86
5.7	NESHODA RODIČŮ O VÝZNAMNÝCH ZÁLEŽITOSTECH PŘI VÝKONU RODIČOVSKÉ ODPOVĚDNOSTI.....	87
5.8	PRÁVNÍ JEDNÁNÍ VŮČI DÍTĚTI NEZPŮSOBILÉMU K TOMUTO SAMOSTATNÉMU PRÁVNÍMU JEDNÁNÍ	89
5.9	PÉČE O DÍTĚ A JEHO OCHRANA	90
5.10	OSOBNÍ STYK RODIČE S DÍTĚTEM	91
5.11	ZASTOUPENÍ DÍTĚTE	92
5.12	PÉČE O JMĚNÍ DÍTĚTE	93
5.13	VÝKON RODIČOVSKÉ ODPOVĚDNOSTI PO ROZVODU MANŽELSTVÍ NEBO MEZI RODIČI ŽIJÍCÍMI ODDĚLENĚ	96
5.14	PREVENTIVNÍ, VÝCHOVNÁ A SANKČNÍ OPATŘENÍ PŘI VÝCHOVĚ DÍTĚTE	98
5.15	VZTAHY MEZI DÍTĚTEM A JINÝMI PŘÍBUZNÝMI, JAKOŽ I DALŠÍMI OSOBAMI	99
5.16	PORUČENSTVÍ.....	100
5.17	OPATROVNICTVÍ DÍTĚTE	101
5.18	SVĚŘENÍ DÍTĚTE DO PÉČE JINÉ OSOBY	102
5.19	PĚSTOUNSTVÍ	104
5.20	ÚSTAVNÍ VÝCHOVA.....	106
5.21	OSVOJENÍ BEZ SOUHLASU RODIČŮ	107
	ZÁVĚR.....	111
	RESUMÉ	114
	SEZNAM LITERATURY.....	116
	SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	136
	ABSTRAKT.....	138
	SEZNAM KLÍČOVÝCH SLOV	139

Úvod

Rodičovskou zodpovědností rozumíme souhrn některých práv a povinností mezi rodiči a dětmi. Čím však je vůbec tento vztah rodič - dítě specifický a výjimečný? V popředí zájmu stojí dítě a jeho ochrana. Důvodů, pro které si dítě zaslouhuje zvláštní zacházení, je hned několik. V první řadě jde o jeho tělesnou a duševní nezralost. Dítě se ještě nedokáže plně orientovat v běžném životě, chybí mu k tomu potřebné znalosti i zkušenosti. Je třeba mu poskytnout „ochranná křídla“, plnit roli jeho průvodce, učitele i vychovatele. Této úlohy by se měli zhostit především rodiče, kteří uplatňují na své dítě největší vliv, nezanedbatelné není ani rodičovské pouto mezi nimi, a to jak mezi pokrevními rodiči a jejich dětmi, tak rodiči a dětmi osvojenými, které většina z nich podvědomě cítí.

V praxi se ovšem vyskytují nikoliv ojedinělé případy neplnění této rodičovské role, ba dokonce případy jejího zneužívání. Jde o situace, kdy je vztah mezi rodiči a dětmi narušen, a nezbyvá, než připustit zásah třetího, cizího, do rodiny nepatřícího prvku – státu. Vzniká tak zvláštní trojúhelník, jehož strany tvoří dítě, rodiče a stát. Tento trojúhelník bude zdůrazňován v této práci, která má pojednat právě o zásazích státu do rodičovské zodpovědnosti.

Zde však narážíme na první názorovou konfrontaci patrnou nejen v České republice, ale i v řadě dalších států. Záleží na tom, zda se přikloníme spíše k ochraně práv rodičů anebo práv dětí. Příznivci první varianty považují intervence státu do rodiny za státem řízené a organizované porušování práv rodičů a zároveň za nepřípustné omezování rodinného soukromí, naproti tomu ochránci práv dětí spatřují sociálně-právní ochranu ze strany státu za nedostatečnou a usilují o zpřísnění opatření ve prospěch dítěte.¹ Ať tak či onak, zásahy státu do rodičovské zodpovědnosti jsou nezbytnou součástí právní úpravy, která ovšem musí být využívána zcela v souladu se zákonem a jen ve skutečně odůvodněných případech. Ve vztahu

¹ Novotná, Věra: O sociálně-právní ochraně dětí - dokončení. Rodinné právo, 11/1999, str. 14.

rodič - dítě se totiž ochrana neposkytuje jenom dítěti, nýbrž i rodičům, což je též stvrzeno ústavním pořádkem, konkrétně v článku 32 Listiny základních práv a svobod (dále jen „Listina“). Pro účely této práce je klíčový zejména odstavec 4 tohoto článku Listiny, který stanoví, že práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona. Pokud by nebylo toto právo respektováno, lze se obrátit po vyčerpání všech opravných prostředků s ústavní stížností na Ústavní soud. Podstatná je rovněž skutečnost, že tohoto práva se lze domáhat přímo, nikoliv pouze v mezích zákonů, které toto ustanovení provádějí (a contrario čl. 41 odst. 1 Listiny).

Pojem dítě se užívá v právních předpisech i v běžné mluvě zcela automaticky, otázkou je, kdo bývá za dítě vůbec považován. Výraz dítě lze chápat ve dvou rovinách, a to ve smyslu potomka 1. stupně v řadě přímé nebo ve smyslu nedospělého člověka, člověka dětského věku.² Naše problematika vychází z druhého významu, rozhodně není účelem Listiny, zákona o rodině ani dalších právních předpisů poskytovat ochranu kupříkladu padesátileté dceři, která samozřejmě po celý život zůstává dítětem svých rodičů. Sociologie chápe dítě jako nehotového, sociálně neúplného dospělého.³ Jiné pojetí pohlíží na dítě zase jako na osobu, která se vyvíjí a během tohoto vývoje potřebuje různou intenzitu kontroly a dohledu. Nejčastěji však bývá dítě definováno chronologicky, přičemž měřítkem je věk dospělosti stanovený právními předpisy. Nelze opomenout ani definici dítěte upravenou v článku 1 Úmluvy o právech dítěte, která za dítě považuje každou lidskou bytost mladší osmnácti let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve. Rodiči dítěte je třeba rozumět matku a otce, kteří jsou jako jeho rodiče zapsáni v matrice.

² Pavlíček, Václav a kolektiv: Ústava a ústavní řád České republiky – Komentář, 2. díl – Práva a svobody. Linde nakladatelství, Praha, 2002, str. 257-258.

³ Macháčková, Lenka: Princip rovnosti a ochrana dítěte ve vztazích mezi rodiči a dětmi. Právní fórum, 3/2005, str. 117.

Jaký charakter vůbec má již zmiňovaný vztah mezi rodiči a dětmi? Lze ho přirovnat ke vztahům nadřízenosti a podřízenosti, či jde o vztah rovnosti typický pro právo občanské? Odpověď je záporná, neboť se jedná o zcela specifický vztah vyplývající z institutu rodičovské zodpovědnosti, u kterého převládá ochranný charakter a kde dítě není pouhým objektem rodičovského působení, nýbrž rovnoprávným subjektem s mnoha právy. V historii však dítě nebylo tímto privilegovaným subjektem, jakým je v dnešní době. K velkému průlomů došlo především v souvislosti s ratifikací Úmluvy o právech dítěte a dalších významných dokumentů. O vývoji rodičovských práv a povinností stručně pojednám dále (2.1).

Pod pojmem „zásah státu do rodičovské zodpovědnosti“ si drtivá většina z nás představí situace, kdy rodiče zanedbávají, zneužívají nebo týrají své dítě. Patří sem však i případy, kdy rodiče z vážných objektivních důvodů nemohou plnit své povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti. Typicky jde o náhlá úmrtí rodičů, kdy je zapotřebí urychleně řešit další osud dítěte, zejména zajistit jeho náhradní rodinnou péči a ustanovit mu poručníka, ale také zdravotní postižení nebo nemoc či zranění rodičů. Někdy se jedná o události dočasného charakteru, jindy o trvalý stav. Příčinou intervence státu bývá i trestná činnost dítěte a další jeho závažné výchovné problémy, kdy řešení situace již není v silách samotných rodičů.

V této souvislosti mě napadá úvaha, jak se vůbec pozná správný rodič a podle čeho se rodičovské schopnosti hodnotí. Primárním cílem rodičů a současně funkcí rodiny je nepochybně ovlivňování vývoje dítěte, vytváření silných citových vazeb dlouhodobého charakteru a přijímání základní stupnice hodnot důležitých pro jeho budoucí život. Nezanedbatelná je rovněž socializační funkce, v rámci níž dochází k uspokojování biologických potřeb dítěte, k vytváření podmínek pro jeho vývoj a zrání a k přijímání rolí a vzorů jednání. Tyto základní úkoly by měly být plněny v každé rodině. Rozhodně to však neznamena, že by rodiče museli být se svými dětmi permanentně. Velmi zajímavé jsou výsledky výzkumu, který zjistil, že

čas, jenž průměrně tráví s dětmi nepracující matka, se jen nepatrně liší od času stráveného s dětmi zaměstnanými matkami. Bylo zjištěno, že pracující rodiče si s dětmi více čtou a řeší s nimi domácí úkoly častěji než ti nezaměstnaní.⁴ V každé rodině se rovněž uplatňuje jiný styl rodičovské výchovy, přičemž ani zde nelze říci, který z nich je nejlepší a nejvíce doporučovaný. Diana Baumrind ve své studii rozlišuje autoritářské rodiče, kteří považují za alfa omegu své výchovy poslušnost dítěte. Vyžadují, aby dítě udělalo, co řeknou, aniž by se ptalo na smysl uložené povinnosti. Když se přesto dítě na důvod zeptá, uslyší: „Protože jsem to tak řekl“. Děti autoritářských rodičů mají tendenci k sobeckosti, malé ochotě spolupracovat se svými vrstevníky a k nepřizpůsobivému chování. Druhým typem jsou liberální rodiče, které uznávají názor svého dítěte, vždy ho vyslechnou a snaží se mu za každou cenu vyhovět. Jejich děti ovšem vykazují obdobné vlastnosti jako děti autoritářských rodičů – i v dospělosti očekávají, že jejich přání a požadavky budou bez výhrad plněny. Ve společnosti lze zaznamenat rovněž typ autoritativních rodičů, které stojí uprostřed typů liberálních a autoritářských. Ti vyžadují od svého dítěte poslušnost, ale současně jsou ochotní ho vyslechnout, zohlednit jeho názor a pokud možno dospět ke kompromisu. Výsledkem pak údajně bývají děti přátelské, nezávislé a uznávající názor druhých.⁵ Tento výzkum, stejně jako i ostatní přístupy, nelze přijímat bez výhrad, nejsem zastánce „škatulkování“, je třeba jej tedy považovat za pouhé pomocné kritérium. Domnívám se totiž, že recept na dokonalé rodičovství neexistuje, stejně jako kritéria pro jeho posuzování.

Pokud bychom přesto chtěli posuzovat kvalitu výchovných schopností rodičů, museli bychom zohlednit řadu faktorů jako osobnost rodiče, vztah rodiče k dítěti, charakter, morálku a strukturu mravních norem rodičů, respekt k právu dítěte stýkat se s druhým rodičem, pokud spolu rodiče nežijí, vztah dítěte k rodiči, vzor

⁴ Jedlička, Richard; Klíma, Petr; Koťa, Jaroslav; Němec, Jiří; Pilař, Jiří: Děti a mládež v obtížných životních situacích. Themis, Praha, 2004, str. 38-39.

⁵ Tamtéž, str. 39.

pro vytvoření sociální role a identity, úroveň vzdělání a inteligenci rodiče, šíři rodinného zázemí, kontinuitu prostředí pro dítě, socioekonomický status atp.⁶ Tento výčet není rozhodně taxativní a otevírá se prostor i pro jiné přístupy a měřítka.

Na konec bych ještě ráda několika větami zdůvodnila výběr tohoto tématu rigorózní práce. Jak již bylo řečeno výše, dítě zaujímá ve společnosti rozporuplnou pozici. Je třeba ho za všech okolností chránit, což se promítá v celé šíři právního řádu, nikoli jen v rámci práva občanského či trestního, a zároveň musí být respektováno jeho postavení zcela plnoprávného právního subjektu. Bohužel je zapotřebí konstatovat, že práva dětí ještě nejsou vždy a všude samozřejmostí, a to dokonce ani v rámci Evropy, natož jinde na světě. Je smutné, že právě děti mnohdy ve zvýšené míře bývají oběťmi ozbrojených konfliktů, hospodářských krizí, chudoby, epidemií i trestné činnosti. Bývají však také terčem násilí a zneužívání ze strany svých rodičů a dalších osob zodpovědných za jejich výchovu. Jedná se tudíž o problematiku stále živou a aktuální, o níž je třeba hodně mluvit a psát, apelovat na veřejnost a celkově tak usilovat o eliminaci nepříznivých jevů týkajících se dětí.

Tato práce se zabývá jednak aktuálním právním stavem v oblasti rodinného práva, resp. vztahů mezi rodiči a dětmi, jednak pohledem *de lege ferenda*, a to zejména s ohledem na připravovanou rekodifikaci občanského práva. Tato rekodifikace představuje velmi ambiciózní projekt, který si klade za cíl přijetí moderního kodexu odrážejícího potřeby moderní společnosti. Jako velká výhoda nového občanského zákoníku se jeví jeho komplexnost, neboť zásadním způsobem redukuje dosavadní roztříštěnost právní úpravy obsaženou v řadě dílčích právních předpisů.

Cílem této práce není prostý popis dosud účinné právní úpravy rodinného práva reprezentované především zákonem o rodině na straně jedné a nového občanského zákoníku, a to konkrétně jeho

⁶ Novák, Tomáš: Existují kritéria pro posuzování kvality výchovných schopností rodičů? *Právo a rodina*, 9/2005, str. 1.

oddílu Rodinné právo, na straně druhé, nýbrž srovnání obou právních úprav a upozornění na nejpodstatnější rozdíly stávajícího zákona o rodině a nového občanského zákoníku.

1 Rodičovská zodpovědnost

1.1 Historický exkurz

Pro vztah mezi rodiči a dětmi je klíčová existence právního institutu, který při splnění zákonných podmínek přiznává rodiči nejdůležitější práva a povinnosti směřující k dítěti. Název tohoto institutu se v čase měnil.

Obecný zákoník občanský za rozhodující považoval institut moci otcovské (*patria potestas*), jednoznačně vycházející z dominantního postavení otce v rodině. Toto pojetí mělo své kořeny již v římském právu a charakteristickým rysem byla právě jednosměrnost práv a povinností plynoucích od otce k dítěti, nikoli naopak. Pokud otec dítěte nežil či z jiného důvodu nemohl tuto moc vykonávat, jejího výkonu se ujímal poručník. Otcovská moc spočívala mj. v právu určit budoucí povolání dítěte, ve správě jmění dítěte a použití tohoto jmění pro výchovu dítěte. Dítě rovněž neslo jméno svého otce. S matkou zákon počítal, jen pokud šlo o výchovu dítěte, jeho výživu, tělesný i duševní vývoj, výuku náboženství a osvojování užitečných znalostí, na čemž se měli podílet oba rodiče společně. Rozhodující byla skutečnost, zda se dítě narodilo v manželském svazku, anebo mimo něj. V tu dobu totiž ještě neexistovala rovnoprávnost manželských a nemanželských dětí tak, jak ji dnes stvrzuje Listina ve svém článku 32 odstavci 3. Pokud se tedy dítě narodilo neprovdané ženě, práva dítěte směřovala převážně vůči ní, otcovská moc se zde neuplatňovala, byť vyživovací povinnost k otci byla upravena.⁷ V řadě případů však byl nemanželskému dítěti ustanoven poručník.

K posunu došlo na základě Ústavy Československé republiky ze dne 9. května 1948 (ústavní zákon č. 150/1948 Sb.), jakož i zákona o právu rodinném (zákon č. 265/1949 Sb.), který již přiznával

⁷ Radvanová, Senta; Zuklínová, Michaela: Kurz občanského práva – Instituty rodinného práva. C.H.Beck, Praha, 1999, str. 92.

oběma rodičům ve vztahu k dítěti stejné postavení a zrovnoprávníl manželské a nemanželské děti. Pojem otcovské moci byl opuštěn a nahrazen pojmem „rodičovská moc“. Stalo se tak i pod silným vlivem Všeobecné deklarace lidských práv z roku 1948.

Další právní úprava, zákon o rodině, však přinesl další změnu v terminologii, a to výraz „rodičovská práva a povinnosti“. Dřívější pojem byl opuštěn z prostého důvodu – celkově se totiž změnilo chápání tohoto institutu, neboť pojetí vrchnostenského postavení rodičů vůči dětem se již považovalo za přežité. Většina práv a povinností je proto koncipována jako vzájemná, reciproční. Výjimku představovala statusová práva či právo rodiče udělit souhlas s osvojením dítěte.

To, že změnám stále nebyl konec, potvrdil zákon č. 91/1998 Sb., který přinesl zcela nový pojem rodičovská zodpovědnost. Ve světě se však o pojem nový nejedná, ve své anglické podobě parental responsibility ho užívá například i Úmluva o právech dítěte (dále jen „Úmluva“). Výraz zodpovědnost je v našem právu poněkud neobvyklý, ale má své praktické opodstatnění – cílem bylo odlišit jej od sankčního pojetí odpovědnosti za škodu či bezdůvodné obohacení.⁸ Jak bude uvedeno dále, do budoucna nelze vyloučit další terminologickou změnu, neboť nový občanský zákoník pojem rodičovské zodpovědnosti opouští a zavádí nové označení „rodičovská odpovědnost“.

Celý vývoj tedy svědčí o proměně vztahu rodičů a dětí, a to ve prospěch modelu, ve kterém jsou jak rodiče, tak děti plnoprávními subjekty. Důležité je rovněž uvědomit si, že obsah vztahu mezi rodiči a dětmi, ať již se označuje jako rodičovská zodpovědnost, odpovědnost, moc či jen rodičovská práva a povinnosti, není libovolný. Jeho součástí je i to, co se utvořilo v mimoprávní oblasti, zejména v sociologii, psychologii či morálce. Klíčovými funkcemi rodičů jsou proto ve všech právních řádech péče o osobu a majetek

⁸ Hrušáková, Milana a kolektiv: Zákon o rodině – komentář. 3. vydání, C.H.Beck, Praha, 2005, str. 111.

dítěte a jeho zastupování. Důsledek této skutečnosti je prostý – rozdíly v obsahu rodičovské zodpovědnosti v jednotlivých právních řádech jsou zanedbatelné, představují pouhé jednotlivosti, přičemž jádro tohoto vztahu bývá stejné.⁹

1.2 Obsah pojmu rodičovská zodpovědnost

Pojem rodičovská zodpovědnost je v českém právním řádu vymezen v ust. § 31 odst. 1 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „ZoR“). Rozumí se jí souhrn práv a povinností a) při péči o nezletilé dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, b) při zastupování nezletilého dítěte, c) při správě jeho jmění.

Rodičovská zodpovědnost je přitom možná jen ve vztahu k nezletilému dítěti, což je v souladu s ochranným pojetím tohoto institutu, kdy v raném období svého života dítě není schopno se samo živit a obstarávat si vlastní záležitosti. Typické je rovněž to, že práva dětí představují současně povinnosti rodičů a naopak. Existenci rodičovské zodpovědnosti nemůže rodič ani dítě svou vůlí nijak ovlivnit, vyplývá totiž ze zákonného ustanovení kogentní povahy. Nepřichází proto v úvahu vzdání se dítěte, ani vzdání se rodiče. Pokud by někdo namítl, že charakter „vzdání se dítěte“ vlastně má udělení souhlasu k osvojení, nebude mít pravdu, neboť vyjadřuje skutečnost, že jenom rodiči náleží toto výjimečné dispozitivní právo.¹⁰

Pokud jde o obsah rodičovské zodpovědnosti, tvoří ji tři věcné okruhy práv a povinností, a to při péči o nezletilého, při zastupování nezletilého a při správě jeho jmění. Při výkonu práv a povinností vyplývajících z rodičovské zodpovědnosti jsou rodiče povinni důsledně chránit zájmy dítěte, přičemž jde o subjektivní právo abso-

⁹ Haderka, Jiří: K problematice institutu rodičovské moci. Právník, 3/1971, str. 189.

¹⁰ Radvanová, Senta; Zuklínová, Michaela: Kurz občanského práva – Instituty rodinného práva. C.H.Beck, Praha, 1999, str. 94.

lutní povahy soukromoprávního charakteru.¹¹ Vždy je zapotřebí přihlídnout k věku dítěte, k jeho rozumové a mravní vyspělosti, zdravotnímu stavu, osobním vlastnostem atp.

Co se však rozumí zájmem dítěte? S tímto výrazem operuje rovněž Úmluva, konkrétně ve svém článku 3, který signatářským státům ukládá, aby zájem dítěte byl předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány¹². V každém případě se jedná o pojem vysoce subjektivní, který lze chápat ve smyslu „zajištění takového stavu, takové životní situace dítěte, která mu přinese co nejméně negativních a co nejvíce pozitivních důsledků“¹³. Je nutné si současně uvědomit, co utváří onu životní situaci dítěte. Ta je dána již tím, že se dítě narodí do určitého rodinného prostředí, pak se na ní podepisují konkrétní vztahy v rodině, ekonomické zázemí, zdravotní stav, a to nejen dítěte, ale i ostatních členů rodiny, osobní vlastnosti dítěte, případná trestná činnost osob zodpovědných za jeho výchovu a řada dalších faktorů.

ZoR dále stanoví povinnost rodičů řídit jednání dítěte a vykonávat nad ním dohled odpovídající stupni jeho vývoje. Řízením jednání dětí rozumíme především jejich výchovu. Rodič má povinnost vystupovat vůči svému dítěti jako jakýsi filtr, který zachytí negativní vlivy dříve, než se dostanou k dítěti, a naopak povede dítě ke kladnému chování.

¹¹ Tamtéž, str. 97.

¹² Článek 3 Úmluvy o právech dítěte zní takto:

1. Zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány.
2. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, se zavazují zajistit dítěti takovou ochranu a péči, jaká je nezbytná pro jeho blaho, přičemž berou ohled na práva a povinnosti jeho rodičů, zákonných zástupců nebo jiných jednotlivců právně za něho odpovědných, a činí pro to všechna potřebná zákonodárná a správní opatření.
3. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečí, aby instituce, služby a zařízení odpovědné za péči a ochranu dětí odpovídaly standardům stanoveným kompetentními úřady, zejména v oblastech bezpečnosti a ochrany zdraví, počtu a vhodnosti svého personálu, jakož i kompetentního dozoru.

¹³ Nová, Hana: Úmluva o právech dítěte a problémy její aplikace v ČR. Právo a rodina, 9/2001, str. 13.

Pokud jde o dohled nad dítětem, náš právní řád nezastává v porovnání s jinými státy příliš přísný přístup. Mnohde v zahraničí mají rodiče zákaz ponechat dítě v domácnosti bez dozoru osoby starší patnácti let. U nás taková povinnost uložena není, a tak nejsou výjimečné situace, kdy zůstávají doma zcela sami nejenom malí školáčky, ale dokonce i předškolní děti. Pro řadu cizinců, kteří přijedou do České republiky, je zcela nepochopitelné například i ponechání osamocené novorozeně v kočárku před obchodem do doby, než rodič obstará potřebné nákupy, což je v našem státě jev stále hojně rozšířený. Rodiče, kteří se tohoto jednání dopouštějí, by si však měli uvědomit, jakým rizikům své dítě vystavují. Navíc mohou nést odpovědnost za škodu způsobenou nezletilým, pokud bude prokázáno, že nad ním byl zanedbán dohled. Stejně tak hrozí i odpovědnost osoby, která nad nezletilým zanedbala dohled, za škodu způsobenou nezletilými dětmi.¹⁴

ZoR v ust. § 31 odst. 2 poskytuje rodičům právo užít přiměřených výchovných prostředků. Jejich použití je ovšem limitováno zákazem dotčení důstojnosti dítěte, ohrožení jeho zdraví, tělesného, citového, rozumového a mravního vývoje. Nelze opomenout ani ustanovení dosud platného a účinného občanského zákoníku (dále jen „OZ“) upravující všeobecná osobnostní práva a kde se zakazují zásahy do tělesné integrity fyzických osob, tedy i dětí (ust. § 11 a následující OZ).

Možnost rodičů užít přiměřené výchovné prostředky je v posledních letech předmětem diskuse ve společnosti, zejména v souvislosti s návrhem některých politických představitelů zakázat fyzické trestání dětí. Tyto snahy vždy zintenzivní v souvislosti s alarmujícími případy fyzického a psychického týrání dětí jejich rodiči, které jsou čas od času řešeny rovněž ve sdělovacích prostředcích a médiích. V řadě států, například ve Švédsku, Dánsku, Norsku a Finsku, se tento zákaz osvědčil. Otázkou však zůstává, zda

¹⁴ Radvanová, Senta; Zuklínová, Michaela: Kurz občanského práva – Instituty rodinného práva. C.H.Beck, Praha, 1999, str. 97-98.

případná kriminalizace trestání dětí je ochráně před tělesným týráním páchaným jejich rodiči. Zkušenost je bohužel taková, že násilí vůči dětem je staré jako lidstvo samo a bylo a pravděpodobně také zůstane nevymýtelnou součástí lidské společnosti, neboť poznatky ukazují, že není závislé na kulturní či ekonomické vyspělosti společnosti ani na vzdělání a sociálním postavení rodičů a dalších osob odpovědných za výchovu dětí.¹⁵ Pak je tedy rozhodující všímavost okolí a včasné upozornění orgánů sociálně-právní ochrany dětí, aby mohlo být operativně přistoupeno k řešení této nežádoucí situace, často právě za použití zásahů státu do rodičovské zodpovědnosti.

Rodiče jsou rovněž povinni dítě, které je schopno vytvořit si vlastní názor a posoudit dosah opatření jeho se týkajících, informovat o důležitých věcech ovlivňujících dítě samotné i rodinu, v níž žije, vyslechnout a umožnit mu svobodné vyjádření ke všem rozhodnutím týkajících se podstatných záležitostí jeho osoby. Právo dítěte být slyšeno se neuplatňuje jen vůči rodičům, ale rovněž ve vztahu ke státním orgánům, pokud jde o všechna řízení, ve kterých se o takových záležitostech rozhoduje. Tímto dochází k demokratizaci výchovy dítěte a k výraznému posílení jeho právního postavení¹⁶. Dítě sice nemá právo na to, aby bylo pokaždé jeho přání nebo stanovisku vyhověno, mělo by mu však vždy být srozumitelně vysvětleno, proč bude postupováno jinak, než si přálo.

Povinností dítěte žijícího ve společné domácnosti s rodiči je podle svých schopností jim pomáhat a přispívat na úhradu společných potřeb rodiny, pokud má vlastní příjem, příp. majetek, který lze použít pro společné potřeby rodiny. Jde o tzv. koadjutorium týkající se pouze nezletilých dětí. Koadjutorium však netvoří součást rodičovské zodpovědnosti, je právem rodičů a povinností dětí existující mimo ni. U zletilých jej lze dovozovat především z vyživovací povinnosti dětí vůči rodičům, jakož i z toho, že právní úprava při-

¹⁵ Špeciánová, Šárka: Jak poznat týrané, zneužívané a zanedbávané děti a jak jim pomoci. Právo a rodina, 6/2004, str. 1.

¹⁶ Hrušáková, Milana a kolektiv: Zákon o rodině – komentář. 3. vydání, C.H.Beck, Praha, 2005, str. 112.

pouští, aby dítě pracovalo od 15 let věku. Většinou se bude jednat o provádění běžného úklidu, omývání nádobí, pomoc s nákupy, praní prádla atp., samozřejmě vždy s ohledem na věk a osobní vlastnosti a schopnosti dítěte. Pomoc nemusí být realizována jen v bytě rodičů, ale třeba i na víkendové chatě a na dalších místech, kde rodina pobývá.¹⁷ Přesto je toto ustanovení ZoR poměrně diskutované, a to především v souvislosti s vykořisťováním a zneužíváním dětí ze strany svých rodičů. I zde však půjde o jednotlivé případy, které by se pravděpodobně udály i tehdy, pokud by toto ustanovení v zákoně chybělo. Povinnost přispívat na úhradu společných potřeb rodiny má pouze to dítě, které disponuje vlastními příjmy, a to příjmy pravidelně se opakujícími, nikoli pouze nárazovými příjmy, například z letní brigády. Účel tohoto ustanovení má opět výchovný charakter, neboť rodiče tím učí hospodařit svého potomka s finančními prostředky. Podstatnou otázkou je rovněž to, kdo je nositelem rodičovské zodpovědnosti. Podle ust. § 34 ZoR rodičovská zodpovědnost náleží oběma rodičům, ovšem pouze za předpokladu, že oba mají plnou způsobilost k právním úkonům. Má-li tedy rodič dítěte způsobilost k právním úkonům v celém rozsahu, automaticky mu ZoR přiznává rodičovskou zodpovědnost. Jestliže by byl rodič nezletilého dítěte následně způsobilosti k právním úkonům zbaven či mu byla omezena, rodičovskou zodpovědnost tohoto rodiče není třeba rozsudkem omezovat nebo zbavovat, neboť zaniká přímo ex lege. Pokud spolu rodiče nežijí, neznamená to, že by druhý rodič automaticky pozbýval svou rodičovskou zodpovědnost. Platí totiž, že nevykonávání některých práv a povinností nevede ke ztrátě rodičovské zodpovědnosti. V každodenním životě se totiž běžně vyskytují situace, kdy rodičovská práva vykonává jen jeden rodič a druhý rodič se připojuje jen tehdy, dovoluje-li mu to například jeho pracovní vytížení. Právní předpisy výjimečně vyžadují výslovný souhlas obou rodičů.

¹⁷ Holub, M.; Nová, H.; Hyklová, J.: Zákon o rodině – komentář a předpisy souvisící. Linde nakladatelství, Praha, 2005, str. 73.

Fenomémem dnešní doby jsou bohužel rodiny, ve kterých dítě žije pouze s jediným rodičem. V takových případech ZoR předpokládá dohodu rodičů o úpravě výchovy a výživy. Pokud však dohoda mezi rodiči není možná, o způsobu výkonu rodičovských práv a povinností rozhodne soud. Zde se nejčastěji uplatňuje tzv. residenční model, podle kterého ten rodič, jemuž bylo dítě svěřeno do péče, má právo mít dítě u sebe a s tím spojené výhradní právo rozhodovat na vlastní odpovědnost o běžných otázkách. V podstatných věcech nebo vyžaduje-li to zvláštní právní předpis, je zapotřebí souhlas obou rodičů.¹⁸

Soud však může přiznat určitý podíl na rodičovské zodpovědnosti i nezletilému rodiči dítěte, který dosáhl věku šestnácti let, má-li potřebné předpoklady pro výkon práv a povinností vyplývajících z rodičovské zodpovědnosti. Tento nezletilý rodič pak získává alespoň dílčí oprávnění tvořící obsah rodičovské zodpovědnosti spočívající v péči o dítě, přičemž se tím rozumí péče o osobu dítěte. Půjde o běžné každodenní úkony zahrnující zajištění stravy, hygieny či zdravotní péče. Bude rovněž způsobilý přijímat pro své dítě výživné a následně s ním samostatně nakládat, což se dovozuje z ust. § 9 OZ. V žádném případě však není nezletilý rodič zákonným zástupcem svého dítěte, a nemůže tedy jednat jeho jménem, neboť sám nemá plnou způsobilost k právním úkonům. Zákonným zástupcem bude druhý rodič, samozřejmě za předpokladu, že sám bude mít plnou způsobilost k právním úkonům. Jinak by musel být dítěti ustanoven poručník. Řízení o přiznání rodičovské zodpovědnosti nezletilému rodiči staršímu šestnácti let je řízením ve věcech péče o nezletilé dle ust. § 176 občanského soudního řádu (dále jen „o.s.ř.“), které jakožto řízení nesporné lze zahájit i bez návrhu z moci úřední. Zajímavé však je, že ZoR výslovně v ust. § 67 odst. 2 stanoví, že k osvojení je třeba souhlasu rodiče, i když je nezletilý. Zde se vychází z toho, že nezletilá matka i otec jsou schopni posoudit následky tohoto právního úkonu. Ochrana nezletilého rodiče se

¹⁸ Radvanová, Senta: Výkon rodičovských práv. Právo a rodina, 4/2001, str. 1.

odráží i v ust. § 52 odst. 2 ZoR, když prohlášení nezletilého rodiče o otcovství musí být učiněno vždy před soudem. Zákonodárce počítá s tím, že soudní řízení je vedeno tak, aby se předešlo neuváženým úkonům nezletilého, neboť soudce zabezpečí jeho řádné poučení a eliminuje tak nepříznivé důsledky dané jeho neznalostí, obavami nebo nátlakem.

V praxi dochází velmi často k situacím, kdy jeden z rodičů zemře, není znám, nemá způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu, je zbaven rodičovské zodpovědnosti nebo je výkon jeho rodičovské zodpovědnosti pozastaven. Potom rodičovská zodpovědnost náleží v plném rozsahu druhému rodiči.

Nositelem rodičovské zodpovědnosti je také poručník. Ten ji má v plném rozsahu stejně jako rodiče dítěte. Poručníka soud ustanovuje v případě, kdy ani jeden z rodičů není nositelem rodičovské zodpovědnosti. Jeho úkolem je vychovávat nezletilého namísto rodičů. Proto je velmi důležité pečlivě vybírat osobu, která bude tuto funkci zastávat. Především by měly být zachovány rodinné vazby a navázán citový vztah mezi nezletilým a poručníkem. O podobných rysech vztahu rodičů a dětí se vztahy mezi nezletilými dětmi a poručníky svědčí i přiměřené použití ustanovení ZoR o právech a povinnostech rodičů a dětí. Poručník však plně nenahrazuje rodičovskou péči, neboť mu zákonem není uložena vyživovací povinnost k dítěti. Výkon jeho funkce podléhá soudní kontrole, což je další rozdíl, který se neuplatňuje ve vztazích mezi rodiči a dětmi.

Zcela identické postavení jako rodič dítěte má osvojitel. Je tomu tak proto, že osvojením vzniká mezi osvojitelem a osvojencem takový poměr, jaký je mezi rodiči a dětmi, a mezi osvojencem a příbuznými osvojitele poměr příbuzenský. ZoR v ust. § 63 výslovně stanoví, že osvojitelé mají rodičovskou zodpovědnost při výchově dětí.

V ZoR však nalezneme i rodičovská práva a povinnosti, které nepatří do rámce rodičovské zodpovědnosti. Konkrétně jde o právo určit dítěti jméno a příjmení, právo udělit souhlas k osvojení, právo rodičů učinit prohlášení o určení otcovství, právo být zapsán

v matrice jako rodič dítěte či již zmíněné koadjutorium upravené v ust. § 31 odst. 4 ZoR. Nelze zapomenout ani na vyživovací povinnost rodičů a dětí, u které rovněž nerozhoduje, zda rodič je či není nositelem rodičovské zodpovědnosti.¹⁹ Starší literatura pak zmiňuje ještě práva a povinnosti z dědění ze zákona a právo styku rodiče s dítětem.²⁰

¹⁹ Radvanová, Senta; Zuklínová, Michaela: Kurz občanského práva – Instituty rodinného práva. C.H.Beck, Praha, 1999, str. 95.

²⁰ Haderka, Jiří: K problematice institutu rodičovské moci. Právník, 3/1971, str. 190.

2 Zásahy státu do rodičovské zodpovědnosti

2.1 Ústavní rámec, sociálně-právní ochrana dětí, dělbá pravomoci mezi soudními a správními orgány

V demokratických právních státech platí zásada, že stát se nevměšuje do výkonu rodičovských práv a povinností. Rodičovská role náleží ze zákona rodičům, kterým zákon přiznává práva a ukládá povinnosti ve vztahu k dítěti, přičemž jejich výkon se řídí pouze zákonem, neuplatňuje se další supervize v zákoně neupravená. Je to dáno tím, že rodinné vztahy spadají do intimní sféry, která je považována za součást soukromí fyzické osoby, jehož nedotknutelnost se zaručuje na ústavní úrovni.²¹

Činnost státu v této oblasti se proto aktivizuje teprve tehdy, jsou-li rodičovská práva a povinnosti vykonávány způsobem porušujícím práva dítěte. Typicky jde o případy fyzického či psychického týrání, zneužívání či zanedbávání dětí, jejich nevhodné výchovy směřující například k páchání trestné činnosti, zneužívání alkoholu či jiných návykových látek nebo případy „žádné výchovy“, kdy je dítě ponecháno zcela bezprizorně, bez jakéhokoli dozoru a zajištění. Tento stav může nastat i objektivně, bez zavinění rodičů či jiných osob zodpovědných za výchovu dítěte. Státní orgány však nemusí čekat se svým zásahem až do okamžiku, kdy dojde k porušení práv dítěte. Intervence by měla být načasována tak, aby v době, kdy jsou práva dítěte teprve ohrožena, došlo k uplatnění preventivních nástrojů, které reálný stav nebezpečí poruchy odstraní. Za zásah státu do rodičovské zodpovědnosti však nepovažujeme případy, kdy orgány sociálně-právní ochrany plní úkoly generální prevence, aniž by již byly zacíleny na konkrétní vztah rodič - dítě.

Klíčový pojem veřejnoprávní ochrany dítěte představuje sociálně-právní ochrana dětí. Ta navazuje na ZoR ohledně vymezení

²¹ Radvanová, Senta; Zuklínová, Michaela: Kurz občanského práva – Instituty rodinného práva. C.H.Beck, Praha, 1999, str. 103.

oprávnění státu k intervencím do rodinných vztahů, a to za účelem zajištění ochrany dětí. Až do roku 1999 byla úprava sociálně-právní ochrany obsažena přímo v ZoR, nyní je jí věnován zvláštní zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (dále jen „zákon o SPOD“). Zákon o SPOD přímo navazuje na ustanovení ZoR a některá jeho ustanovení tak uvádí do praktického života. Sociálně-právní ochrana dětí je vymezena v ust. § 1 zákona o SPOD a rozumí se jí: a) ochrana práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, b) ochrana oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění, c) působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny. Veškerá činnost v rámci sociálně-právní ochrany dětí sleduje hlavní cíl, kterým je zájem o blaho dítěte²².

Velmi významnou roli v rámci prevence sehrávají ust. § 7 a 8 zákona o SPOD. V těchto ustanoveních je zakotveno **právo** každého upozornit rodiče na závadné chování jejich dětí, stejně jako právo každého upozornit orgán sociálně-právní ochrany dětí na porušení povinností nebo zneužití práv vyplývajících z rodičovské zodpovědnosti, dále na skutečnost, že rodiče nemohou plnit povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti nebo na „výskyt“ sociálně ohrožených dětí.

Předpokladem včasné a efektivní pomoci ohroženým dětem je právě vědomost o nich a o problémech, které je sužují. Pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany mají zákonem uloženou povinnost zachovávat mlčenlivost o totožnosti oznamovatele. Každý si však musí uvědomit, že se jedná o pouhé oprávnění každého a nikoli o jeho povinnost. Důležitá je proto poslední věta odst. 2 ust. § 7 zákona o SPOD, která říká, že tímto ustanovením není dotčena povinnost vyplývající ze zvláštního právního předpisu. Zákon tímto ustanovením odkazoval na ust. § 168 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona, který však byl nahrazen s účinností od 1. 1. 2010 novým trestním zákoníkem publikovaným pod č. 40/2009 Sb. (dále jen

²² Hrušáková, Milana a kolektiv: Zákon o rodině – komentář. 3. vydání, C.H.Beck, Praha, 2005, str. 145-146.

„TZ“). Jedná se o odkaz na trestněprávní odpovědnost za neoznámení taxativně vyjmenovaných trestných činů²³. Do výčtu těchto trestných činů spadá například i trestný čin týrání svěřené osoby dle ust. § 198 TZ, který je ve vztazích mezi rodiči a dětmi bohužel poměrně častý. Ust. § 8 zákona o SPOD zase přiznává dítěti právo požádat orgány a zařízení sociálně-právní ochrany, státní orgány, kterým přísluší ochrana práv a oprávněných zájmů dítěte, pověřené osoby, školy, školská zařízení a zdravotnická zařízení o pomoc při ochraně svého života a dalších práv. Dítě tak smí učinit i bez vědomí svých rodičů nebo jiných osob odpovědných za jeho výchovu. Všechny tyto státní orgány pak jsou povinny poskytnout dítěti odpovídající pomoc. Obdobně jako dítě má i rodič či jiná osoba odpovědná za výchovu dítěte právo obrátit se na výše uvedené státní orgány o pomoc při výkonu svých práv a povinností vyplývajících z rodičovské zodpovědnosti. Pomoc tak může vyhledat například rodič dítěte, který je sám vystaven domácímu násilí ze strany druhého rodiče.

Stejně tak jsou státní orgány **povinny** oznamovat obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností skutečnosti nasvědčující tomu, že se jedná o děti, jimž podle zákona náleží sociálně-právní ochrana, a to bez zbytečného odkladu (ust. § 10 odst. 4 zákona o SPOD). Ohrožené jsou zejména děti, jejichž rodiče nebo jiné osoby zodpovědné za jejich výchovu z vážných objektivních nebo subjektivních důvodů neplní nebo nemohou plnit nebo plní nedostatečně povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti, dále pak děti, které se staly oběťmi závažného trestného činu, a děti, které vzhledem ke svému chování zvýšenou ochranu a pomoc potřebují.²⁴ Místní příslušnost obecního úřadu obce s rozšířenou působností se řídí místem trvalého pobytu dítěte. Praxe bohužel ukazuje, že tato povinnost nebývá pl-

²³ Westphalová, Lenka: Možnosti zásahů státu do práv rodičů a dětí – poskytování sociálně-právní ochrany. *Právo a rodina*, 7/2007, str. 20.

²⁴ Novotná, Věra: Oznamovací povinnost podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí je často zanedbávána. *Právo a rodina*, 5/2008, str. 1.

něna důsledně.²⁵ Zdravotničtí pracovníci se velmi často odvolávají na svou povinnost mlčenlivosti o skutečnostech, o kterých se dozvěděli v souvislosti s výkonem svého povolání, uloženou jim zákonem č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu. Tento zákon však současně stanoví, že povinnost oznamovat určité skutečnosti uložená zvláštními právními předpisy tímto není dotčena. Za tento zvláštní právní předpis je nutno považovat právě zákon o SPOD, tudíž zdravotnickým pracovníkům v plnění jejich zákonné oznamovací povinnosti tato překážka nebrání. Jedině rychlým jednáním státních orgánů lze zabezpečit včasnou pomoc ohroženým dětem.

Další účinný nástroj v boji proti týrání a zneužívání dětí je upraven v ust. § 10 odst. 5 až 7 zákona o SPOD – je jím speciální oznamovací povinnost zdravotnických zařízení, která musí být splněna v případě, kdy je dítě ošetřováno pro úraz vyvolávající podezření z týrání nebo zneužívání či ze zanedbávání péče. Zdravotnický pracovník je pak povinen učinit záznam o úrazu, a to na základě vyličení události doprovázející osobou, ať už jí je pedagog, rodič či jiný člen rodiny. Pokud se dítě dostavilo k ošetření bez doprovodu, má být rovněž vyslechnuto k okolnostem úrazu, samozřejmě opět s ohledem na jeho věk a dosaženou rozumovou vyspělost. Jakmile pak zdravotnický personál usoudí, že popis úrazu neodpovídá ošetřovaným zraněním, je povinen tuto skutečnost připsat do záznamu. Záznam je bez zbytečného odkladu zasílán obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností, jehož místní příslušnost se určuje podle sídla zdravotnického zařízení, event. podle trvalého pobytu dítěte. Ani v tomto případě se nemůže zdravotnické zařízení dovolávat své povinnosti mlčenlivosti podle zákona o péči o zdraví lidu.

Tímto se však oznamovací povinnost zdravotnických zařízení ještě nevyčerpává. Mají navíc povinnost oznámit neprodleně obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností, že matka své dítě po jeho narození opustila a zanechala ho v daném zdravotnickém zařízení.

²⁵ Novotná, Věra: Oznamovací povinnost podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí je často zanedbávána. Právo a rodina, 5/2008, str. 2-3.

Smyslem je zahájit rychlé řešení dalších poměrů dítěte, které se takto ocitlo bez jakékoli péče, zejména pomocí institutu předběžného opatření podle ust. § 76a o.s.ř. (viz část 4. této práce).

Všechny tyto instituty upravené v zákoně o SPOD mají přispívat k ochraně dětí, plnit zejména preventivní funkce a eliminovat tak množství případů porušování práv a povinností vyplývajících z rodičovské zodpovědnosti.

Zásahy do rodičovské zodpovědnosti patří k nejzávažnějším zásahům do právního vztahu mezi rodiči a dětmi. Článek 32 odst. 4 Listiny proto na nejvyšší možné úrovni garantuje, aby k němu nemohlo docházet svévolně a v neodůvodněných případech. Platí totiž, že péče o děti a jejich výchova je právem rodičů; děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči. Práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona. Co vlastně tento významný článek říká? Především pojem rodičovství musí být vykládán nikoli z hlediska biologického, ale právního. Otcem dítěte je tedy muž, kterému svědčí domněnka otcovství, matkou pak žena, která dítě porodila, a to samozřejmě bez ohledu na to, zda bylo v daném případě přistoupeno k umělému oplodnění či nikoliv. Pokud došlo k osvojení, jsou rodiči osvojitelé. Uplatnilo-li se nezrušitelné osvojení, zůstávají rodiči navždy, v případě zrušitelného osvojení pak po dobu trvání tohoto osvojení.²⁶

Listina tedy výjimečně připouští omezení práv rodičů, přičemž výraz omezení je zde zapotřebí vykládat extenzivně zejména proto, že ZoR připouští i odnětí rodičovských práv. Omezení rodičovských práv je tak možné jen na základě pravomocného rozhodnutí soudu, nikoli jiného orgánu, vydaného na základě zákona. Dovětek „na základě zákona“ je vlastně zařazen nadbytečně, protože soud ani jinak rozhodovat nemůže. Důvodem jeho zařazení tak bude pravděpodobně

²⁶ Pavlíček, Václav a kolektiv: Ústava a ústavní řád České republiky – Komentář, 2. díl – Práva a svobody. Linde nakladatelství, Praha, 2002, str. 256.

zdůraznění výjimečnosti takového zásahu.²⁷ Omezením rodičovské zodpovědnosti v širokém slova smyslu tak rozumíme rozhodování soudu podle ust. § 44 ZoR o pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti, o jejím omezení nebo zbavení, dále případy, kdy se rodičovská zodpovědnost omezuje fakticky, aniž by bylo přijato některé z rozhodnutí podle ust. § 44 ZoR. Jde tedy o všechny případy svěřením dítěte do náhradní rodinné výchovy (svěření do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče, pěstounská péče, osvojení) a o nařízení ústavní výchovy.²⁸ Důležité je, že se celé ustanovení týká pouze nezletilých dětí, neboť i rodičovská zodpovědnost jako taková je možná pouze ve vztahu k nezletilému dítěti. To, že práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona, rozhodně neznamená, že by snad v souladu s vůlí rodičů mohlo být dítě kdykoliv odloučeno. Tento výklad by totiž připouštěl svévolné vyhnání dětí z domu kdykoli na přání rodičů. Tato dikce tedy znamená pouze to, že bez souhlasu rodičů se tak stát nemůže. Případy, kdy se tak stát může, pak stanoví především ZoR²⁹.

Do rozporu s tímto článkem Listiny se dostalo ustanovení § 46 ZoR, které umožňovalo okresním úřadům předběžně přijmout v naléhavých případech opatření, o kterém měl jinak právo rozhodnout pouze soud. Ústavní soud proto dané ustanovení jako protiústavní svým nálezem³⁰ zrušil.

Skutečnost, že péče o děti a jejich výchova je právem rodičů, je stvrzena i v ZoR, konkrétně v ust. § 32, které stanoví, že rozhodující úlohu ve výchově dětí mají rodiče. Další osoby tak mohou výchovu dítěte zajišťovat teprve tehdy, když je naprosto bezpečně a spolehlivě prokázáno, že rodiče nemohou svou rodičovskou zodpověd-

²⁷ Pavlíček, Václav a kolektiv: Ústava a ústavní řád České republiky – Komentář, 2. díl – Práva a svobody. Linde nakladatelství, Praha, 2002, str. 260.

²⁸ Hrušáková, Milana a kolektiv: Zákon o rodině – komentář. 3. vydání, C.H.Beck, Praha, 2005, str. 146.

²⁹ Pavlíček, Václav a kolektiv: Ústava a ústavní řád České republiky – Komentář, 2. díl – Práva a svobody. Linde nakladatelství, Praha, 2002, str. 261.

³⁰ Nález Ústavního soudu z 28. března 1995 vyhlášený pod č. 72/1995 Sb.

nost vykonávat. Teprve pak lze uvažovat o svěření dítěte do péče třetí osoby, jiné formy náhradní rodinné výchovy či do ústavní výchovy.³¹ Takové rozhodnutí vždy musí být, ostatně jako každé rozhodnutí týkající se dítěte, v zájmu tohoto dítěte, jak praví článek 3 Úmluvy a ust. § 31 odst. 2 ZoR.

Jak už bylo několikrát zmíněno, zásahy státu do rodičovské zodpovědnosti by měly být zcela výjimečného charakteru. Pokud již k nim přesto musí dojít, je třeba vždy postupovat striktně v souladu se zákonem. Oprávnění zasáhnout do vztahů mezi rodiči a dětmi zákon přiznává jednak soudu, jednak orgánům sociálně-právní ochrany dětí. Nejzávažnější intervence jsou pak vyhrazeny, v souladu s čl. 32 odst. 4 Listiny, výlučně soudu, což stanoví výslovně ust. § 42 ZoR. Výčet případů omezení rodičovské zodpovědnosti byl uveden výše a v dalších částech této práce o nich bude pojednáno podrobněji. Pokud již došlo k uložení některého výchovného opatření, musí být sledována jeho účinnost tak, aby dítě nezůstalo bez náležité ochrany. Pokud opatření splnilo svůj účel, má být zrušeno. Cílem všech výchovných opatření je sanace a pomoc rodině ve snaze zachovat její funkce. Nutno v této souvislosti podotknout, že tohoto kýženého cíle se stále nedaří zcela dosáhnout, byť v poslední době zaznamenáváme výrazné snahy o změnu tohoto stavu. Důkazem jsou především intenzivní legislativní snahy Ministerstva práce a sociálních věcí ČR směřující k dosažení sanace rodiny³².

2.2 Neshoda rodičů o podstatných věcech při výkonu rodičovské zodpovědnosti

Ust. § 49 ZoR stanoví, že nedohodnou-li se rodiče o podstatných věcech při výkonu rodičovské zodpovědnosti, rozhodne soud.

³¹ Holub, M.; Nová, H.; Hyklová, J.: Zákon o rodině – komentář a předpisy související. Linde nakladatelství, Praha, 2005, str. 74.

³² Například návrh zákona o podpoře rodin s dětmi.

V tomto případě jde tedy o zásah státu *sui generis*, který se uplatní až tehdy, když konfliktní situace mezi nositeli rodičovské zodpovědnosti nemůže být odstraněna jinými způsoby, tedy bez účasti státu. Výkon práv a povinností vyplývajících z rodičovské zodpovědnosti se totiž neuplatňuje pouze ve vztahu rodič - dítě, ale rovněž mezi oběma rodiči navzájem. ZoR předpokládá výkon těchto práv dvěma způsoby: v běžných záležitostech vykonává každý rodič tato práva a povinnosti samostatně, kdežto jde-li o podstatnou záležitost, mají oba rodiče povinnost se dohodnout. Tato povinnost právě představuje mnohdy neřešitelný problém, není-li dohoda mezi rodiči možná – typicky v případech, kdy každý z nich zaujímá k dané otázce naprosto opačné stanovisko. Proto ZoR zakotvuje možnost nahradit dohodu rodičů soudním rozhodnutím. Soudní řízení je zde zahajováno na návrh jednoho z rodičů, kteří tudíž sami žádají o zásah státu do jejich rodičovské zodpovědnosti. Zásada oficiality se uplatní snad jenom za situace, kdy se samo dítě obrátí na soud se svým podnětem.

ZoR nijak nevymezuje výčet podstatných záležitostí – zde se tedy otevírá prostor pro judikaturu a nauku, které pomáhají s výkladem. Tradičně se jako příklad podstatné záležitosti uvádí výběr školy pro dítě, volba jeho povolání nebo neshoda rodičů při správě jmění dítěte.³³ Neshoda mezi rodiči však může vyvstat i v rámci poskytování zdravotnické péče dítěti, kdy rodiče mohou mít opačný názor například na věc, zda má jejich dítě podstoupit závažnější operaci, a lékař může takový zásah provést jen po udělení předchozího souhlasu obou rodičů.³⁴ Rodiče se nemusí shodnout ani ve věcech určení jména a příjmení dítěte nebo jeho změny, ačkoli tato problematika není součástí rodičovské zodpovědnosti. Dalším jablkem sváru může být i otázka zastupování dítěte, pokud jeden rodič nesouhlasí s jednáním druhého rodiče za dítě.

³³ Hrušáková, Milana a kolektiv: Zákon o rodině – komentář. 3. vydání, C.H.Beck, Praha, 2005, str. 204.

Rovněž Pls 4/1967.

³⁴ Hrušáková, Milana a kolektiv: Zákon o rodině – komentář. 3. vydání, C.H.Beck, Praha, 2005, str. 205.

Rodiče by však měli vždy brát zřetel na právo dítěte být slyšeno, případně na jeho právo rozhodnout o sobě samo, pokud je přijetí takového rozhodnutí přiměřené jeho věku a dosažené rozumové a mravní vyspělosti. Zejména ve vztahu k výběru zaměření školy či jeho povolání by mělo být stanovisko dítěte klíčové, neboť jde jen a pouze o jeho budoucí uplatnění a o jeho budoucí život.

Podle jakých kritérií pak vůbec soud dospěje ke svému rozhodnutí? Primárním bude jednoznačně zájem dítěte. K němu bude přihlížet vždy a za všech okolností. Konkrétní kritéria pak vychází z povahy řešené otázky. O těchto záležitostech pak soud rozhoduje ve věci samé rozsudkem.

Při neshodě rodičů o dalším studiu jejich nezletilého dítěte soud vychází z postulátu, že studium dítěte je v zájmu dítěte i společnosti tehdy, když zejména dosavadní průběh školní výchovy potvrzuje fyzické i duševní předpoklady nezletilého dítěte ke studiu a naznačuje, že studiem dítě získá způsobilost k většímu společenskému uplatnění.³⁵

Pokud se konfrontace rodičů týká zastupování dítěte, soud vždy posuzuje, zda je nesouhlas druhého rodiče opodstatněný či nikoliv.

Požádají-li rodiče soud o rozhodnutí ve věci změny příjmení dítěte, soud má pravomoc pouze vyslovit, zda dává rodičům souhlas k podání žádosti o změnu příjmení, nikoli však změnu příjmení povolit či nepovolit.³⁶

Ust. § 49 ZoR je v praxi velmi často aplikováno, proto zde je k dispozici poměrně bohatá judikatura. Soud jednoznačně vyslovil, že neshodou při výkonu rodičovské moci není, jestliže otec proti vůli matky požaduje, aby byla provedena zkouška jeho otcovství k nezletilému dítěti.³⁷

Velmi problematická je také otázka příslušnosti dítěte k určité církvi nebo náboženské společnosti. Soudu dle judikatury o těchto

³⁵ Holub, M.; Nová, H.; Hyklová, J.: Zákon o rodině – komentář a předpisy související. Linde nakladatelství, Praha, 2005, str. 132.

³⁶ Je však třeba znovu zdůraznit, že problematika určení jména a příjmení nezletilého dítěte nespadá do rámce rodičovské zodpovědnosti.

³⁷ Sb. rozh. č. 124/1957.

otázkách nepřísluší rozhodovat, neboť z příslušnosti k církvi či z víry nevyplývají povinnosti všem občanům – jde o ústavní právo každého stát se členem církve, ale nikoli jeho povinnost. Pokud se v této věci rodiče shodnou, problém nevzniká, ale pokud dohody nedosáhnou, soud jejich rozhodnutí nahradit nemůže. Důvod je prostý: některé církve ukládají svým členům natolik závažné povinnosti, že mohou být pro druhého rodiče naprosto nepřijatelné.³⁸ Lze se však setkat i s názory opačnými.

2.3 Výchovná opatření

Jednotlivá výchovná opatření, kterými jsou napomenutí, dohled nad nezletilým a omezení zabraňující škodlivým vlivům na výchovu nezletilého, se liší svou intenzitou zásahu do vztahu rodič - dítě a také svým účelem. Považují se za nejmírnější formy intervence, a proto jsou nejčastěji ukládána obecními úřady jakožto orgány sociálně-právní ochrany dětí ve správním řízení podle správního řádu (zákona č. 500/2004 Sb.). Odvolacím orgánem je pak krajský úřad. Řízení může být zahájeno z vlastního podnětu, z podnětu jiné osoby nebo na návrh osoby, která bude účastníkem řízení.³⁹ Není vyloučeno ani uložení výchovných opatření soudem. Státní zastupitelství je rovněž oprávněno podat návrh na zahájení řízení o uložení výchovného opatření, případně může vstoupit do již zahájeného řízení.

Při rozhodování o uložení výchovného opatření je vždy nutné uvážit, zda zjištěné nedostatky v chování a výchově dítěte mohou mít vliv na jeho další vývoj. Obecní úřad vezme při jejich ukládání v potaz skutečnost, že předchozí projednání nedostatků ve výchově nevedlo k nápravě a je tudíž nutno přikročit k citelnějšímu opatření. Na základě této úvahy pak zvolí konkrétní výchovné opatření. Jinak

³⁸ Radvanová, Senta; Zuklínová, Michaela: Kurz občanského práva – Instituty rodinného práva. C.H.Beck, Praha, 1999, str. 107.

³⁹ Westphalová, Lenka: Možnosti zásahu státu do práv rodičů a dětí – poskytování sociálně-právní ochrany (2.). Právo a rodina, 7/2007, str. 14.

se tedy obecně dává přednost pouhému projednání věci se zúčastněnými osobami a vhodnému upozornění. Klíčovou roli zde sehrávají rodiče, kterým je opakovaně zdůrazňována nutnost plnit své povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti, projednávat s dítětem nedostatky v jeho chování, zamezit jeho přístupu do prostředí ohrožujících jeho vývoj a výchovu, stejně jako oznamovat obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností skutečnosti nasvědčující tomu, že jejich dítě vyžaduje sociálně-právní ochranu.⁴⁰

Ust. § 12 zákona o SPOD zmocňuje orgány sociálně-právní ochrany dětí, konkrétně obecní úřad obce s rozšířenou působností, k uložení povinnosti rodičů obrátit se na pomoc odborného poradenského zařízení, pokud ji sami svému dítěti, které ji evidentně nezbytně potřebuje, nezajistili nebo pokud nejsou sami schopni řešit výchovné problémy svého dítěte.

Základním předpokladem pro uložení kteréhokoli z výchovných opatření je zájem na řádné výchově dítěte. Řádnou výchovu lze chápat jako péči o osobu dítěte jak po stránce somatické, tak i psychické, a to toho druhu, jaká by ve společnosti měla být zajišťována rodiči dítěte (případně osobami rodiče nahrazujícími), kteří jsou osobnostmi normálně vyvinutými jak po stránce rozumové, tak i citové a mravní a jsou schopni plnit výchovné úkoly.⁴¹

Ust. § 43 odst. 2 ZoR je kompetenční normou vymezující vztah mezi soudy a orgány sociálně-právní ochrany dětí. O výchovných opatřeních může rozhodnout každý z nich samostatně, tudíž orgán sociálně-právní ochrany dětí nepotřebuje ke svému rozhodnutí o výchovném opatření schválení soudu. Soud tedy může rozhodnout o výchovném opatření, vyžaduje-li to zájem na řádné výchově dítěte, a neučiní-li tak orgán sociálně-právní ochrany dětí. Soud poté sleduje, zda je dodržováno výchovné opatření, o kterém rozhodl, a hodnotí jeho účinnost zpravidla v součinnosti s orgánem sociálně-

⁴⁰ Hrušáková, Milana a kolektiv: Zákon o rodině – komentář. 3. vydání, C.H.Beck, Praha, 2005, str. 147.

⁴¹ Haderka, Jiří: K problematice výchovných opatření podle § 43 zákona o rodině. Socialistické soudnictvo, 1/1972, str. 27.

právní ochrany dětí, případně dalšími osobami. Není vyloučeno, s ohledem na ust. § 14 odst. 3 zákona o SPOD, aby sám obecní úřad učinil soudu podnět na zahájení řízení o výchovných opatřeních. Dané ustanovení je výrazem kompetenční pružnosti, která je pro ochranu práv dítěte výhodná.⁴² Řízení většinou povede ten orgán, který je ve věci lépe informován a může tak ve věci rozhodnout nejrychleji. Měnit nebo rušit přijaté opatření smí pak ten orgán, který ho přijal. Orgán sociálně-právní ochrany dětí je však povinen provést výchovné opatření uložené soudem. Do soudem uloženého výchovného opatření se připouští zásah obecního úřadu obce s rozšířenou působností jenom v tom směru, že je oprávněn podat soudu návrh na zrušení tohoto výchovného opatření. Důvodem tohoto návrhu je zejména skutečnost, že opatření vedla k nápravě a splnila tak svůj účel.

ZoR nevylučuje kumulovat jednotlivá výchovná opatření, zpravidla k tomu ale nedochází.

Pro úplnost je třeba uvést, že výchovná opatření upravuje rovněž zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (dále jen „zákon o soudnictví ve věcech mládeže“). Jedná se o nejmírnější druh opatření ukládaných mladistvým za spáchání provinění, případně dětem za spáchání činu jinak trestného, jejichž účelem je usměrnit způsob jejich života, a tím podporovat a zajišťovat jejich výchovu. Ust. § 15 odst. 2 zákona o soudnictví ve věcech mládeže poskytuje výčet těchto opatření, mezi která patří dohled probačního úředníka, probační program, uložení výchovných povinností, uložení výchovných omezení a napomenutí s výstrahou.

Výchovná opatření ukládá v přípravném řízení státní zástupce, v řízení před soudem soud pro mládež. K uložení výchovného opatření se vyžaduje souhlas mladistvého, proti němuž je vedeno řízení.

⁴² Radvanová, Senta; Zuklínová, Michaela: Kurz občanského práva – Instituty rodinného práva. C.H.Beck, Praha, 1999, str. 105-106.

Stejně tak je mladistvému zachováno právo kdykoli v průběhu řízení až do okamžiku jeho pravomocného skončení odvolat svůj souhlas s uložením tohoto výchovného opatření.

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže počítá i s možností soudu uložit výchovné opatření spolu s rozhodnutím v trestní věci, k čemuž pak není zapotřebí souhlas mladistvého. Výchovné opatření lze v takovém případě uložit v rámci odsuzujícího rozsudku spolu s trestním nebo ochranným opatřením, jakož i při podmíněném zastavení trestního stíhání nebo při odstoupení od trestního stíhání.⁴³

Pokud jde o případnou změnu nebo zrušení uloženého výchovného opatření, k těmto rozhodnutím je oprávněn soud či v přípravném řízení státní zástupce, a to v případech, kdy se ukáže, že úplné nebo včasné plnění výchovného opatření je pro mladistvého nemožné nebo je na něm nelze spravedlivě požadovat.

2.3.1 Napomenutí

Napomenutí upravené v ust. § 43 odst. 1 písm. a) ZoR představuje nejmírnější výchovné opatření. Je specifické tím, že napomenuto může být nejen nezletilé dítě, ale i jeho rodiče či třetí osoby narušující jeho řádnou výchovu. Toto výchovné opatření má být aplikováno jen tehdy, pokud lze vzhledem k věku dítěte předpokládat jeho účinek.

Nezletilé dítě může zavdat příčinu pro uložení napomenutí projevem poruch svého chování, kterými ohrožuje nebo narušuje vlastní výchovu.

Rodiče jsou napomínáni pro zanedbání či porušení svých povinností k dítěti, přičemž tyto povinnosti nemusí vyplývat jen ze ZoR, ale i z jiných právních předpisů. Předpokladem je, že porušení ne naplňuje skutkovou podstatu přestupku nebo trestného činu. Může se

⁴³ Kovářová, Daniela: Výchovná opatření pro mladistvé. Právo a rodina, 9/2006, str. 1.

jednat kupříkladu o opomenutí povinného očkování⁴⁴ nebo lékařských kontrol dítěte, zanedbávání povinné školní docházky dítěte či jeho ponechávání bez dozoru přiměřenému jeho věku, bránění ve styku s druhým rodičem či navádění k používání vulgárních výrazů.

Napomínaným subjektem mohou být i třetí osoby, ať již jde o příbuzné nebo osoby nespádající do rodiny. Důvodem je jejich jednání spočívající v narušování řádné výchovy nezletilého.

Co vůbec rozumíme narušováním řádné výchovy nezletilého? Může jím být takové lidské chování, ať už rodičů, třetí osoby, osoby, která má povinnost o dítě pečovat, či dokonce dítěte samotného, které vede buď k ohrožení výchovy nezletilce, aniž by výchova sama musela být negativně zasažena, nebo takové chování, jehož následkem již bylo narušení výchovy způsobeno.⁴⁵

ZoR nezná odstupňování napomenutí ve formě prostého napomenutí, přísného napomenutí atp. Jde navíc o výchovné opatření jednorázového charakteru, které se vyčerpává jeho učiněním vůči konkrétní osobě. Proto ho nelze později nijak měnit ani rušit. Není však vyloučeno opakované napomenutí téhož subjektu. Většinou ale orgány sociálně-právní ochrany dětí z dalšího závadného chování usoudí, že napomenutí nesplnilo svůj účel, a přistoupí k uložení jiného, pravděpodobně přísnějšího, opatření nebo k jinému zásahu.

2.3.2 Dohled nad nezletilým

Vyžaduje-li to zájem na řádné výchově dítěte, lze stanovit nad nezletilým dítětem dohled, který se pak provádí za součinnosti školy, občanských sdružení v místě bydliště nebo na pracovišti.

⁴⁴ Otázka povinného očkování je rovněž ve společnosti hojně diskutována a byla rovněž předmětem rozhodování Nejvyššího správního soudu a Ústavního soudu ČR, který připustil možné rozhodnutí rodičů ohledně nenaočkování dítěte. Této otázky se týkají např. rozhodnutí NSS 5 As 17/2005-66, [969/2006 Sb. NSS] či nález Ústavního soudu sp.zn. III. ÚS 449/2006.

⁴⁵ Haderka, Jiří: K problematice výchovných opatření podle § 43 zákona o rodině. Socialistické soudnictvo, 1/1972, str. 26.

K uložení tohoto výchovného opatření se přikročí zejména tehdy, pokud napomenutí nesplnilo svůj výchovný účel nebo nastaly-li u nezletilého či jeho rodiče závažnější poruchy v chování. Těmito závažnějšími poruchami může být například záškoláctví, toulání se, páchání drobných krádeží, hrubé jednání vůči rodičům, učitelům či spolužákům.⁴⁶

Dohled se však neukládá jen v případech výchovných problémů dítěte či zanedbání výchovy ze strany rodičů. Je možné k němu přistoupit i za situace, kdy je výchova dítěte sice řádně zabezpečena, ale perspektiva těchto poměrů je nejistá, zejména když jsou rodiče vážně nemocni, jsou nízkého věku, je vážně ohrožena jejich sociální nebo bytová situace či došlo k vážnému narušení jejich vzájemných vztahů.⁴⁷

Při dohledu je povinným subjektem pouze nezletilé dítě, byť má nařízený dohled dopad i na jiné osoby, především na rodiče či jiné osoby zodpovědné za výchovu dítěte.

Výrok rozhodnutí, kterým byl uložen dohled, obsahuje pouze vyslovení tohoto dohledu. Ve výroku samotném nebývají uvedeny podrobnosti o způsobu výkonu dohledu. Právní důsledky dohledu totiž vyplývají přímo ze zákona, a proto je není třeba zvlášť vyslovovat. Dítě i osoby zodpovědné za jeho výchovu se musí podřídit zásahům ze strany orgánu, který dohled nařídil, a musí tak strpět kontrolu svého chování a výchovného procesu⁴⁸. Dohledem tedy rozumíme pravidelné sledování podmínek, ve kterých nezletilé dítě žije⁴⁹.

Nařídil-li dohled soud, provádí jej obecní úřad obce s rozšířenou působností, v jehož obvodu má dítě trvalý pobyt. Průběh dohledu je soustavně sledován a na základě výsledků se posoudí potřeba jeho dalšího trvání.

⁴⁶ R 4/1981

⁴⁷ Holub, M.; Nová, H.; Hyklová, J.: Zákon o rodině – komentář a předpisy souvisící. Linde nakladatelství, Praha, 2005, str. 97.

⁴⁸ Haderka, Jiří: K problematice výchovných opatření podle § 43 zákona o rodině. Socialistické soudnictvo, 1/1972, str. 28.

⁴⁹ Westphalová, Lenka: Možnosti zásahu státu do práv rodičů a dětí – poskytování sociálně-právní ochrany (2.). Právo a rodina, 7/2007, str. 13.

2.3.3 Omezení zabraňující škodlivým vlivům na nezletilého

Ust. § 43 odst. 2 písm. c) ZoR upravuje poslední typ výchovných opatření. Ten se uplatňuje, vyžaduje-li to zájem na řádné výchově dítěte, a spočívá v uložení takových omezení nezletilému, která zabrání škodlivým vlivům na jeho výchovu, zejména zákaz návštěvy podniků a zábav pro nezletilého vzhledem k jeho osobě nevhodných. Cílem je zabránit, aby na nezletilého působily škodlivé vlivy ohrožující a narušující jeho výchovu. Zákonný výčet je demonstrativní, konkrétně může jít například o zákaz návštěv fotbalových či jiných sportovních utkání nebo návštěv heren, kasin, barů, restaurací či diskoték.

V praxi se toto opatření používá velmi zřídka⁵⁰, a to z důvodu obtížné kontroly dodržování uložených omezení.

Pokud je přesto orgány sociálně-právní ochrany dětí či soudy ukládáno, výrok musí jednoznačně a bez jakýchkoli pochybností konkrétní omezení vyslovit.

Již ve starší literatuře byla řešena otázka, zda lze nezletilému uložit omezení zasahující jeho majetkovou sféru, například týkající se nakládání s jeho vlastními příjmy. Názory se různily. Názor svědčící pro tuto možnost vychází z přesvědčení, že pokud nezletilé dítě nakládá se svým výdělkem nepřiměřeně a toto jednání je v příčinné souvislosti s ohrožováním nebo narušováním jeho výchovy, lze toto omezení vyslovit. V praxi by to fungovalo tak, že s určitou částí svého výdělku nesmí nezletilý nakládat jinak, než by bylo stanoveno v rozhodnutí.⁵¹ Opačný názor je postaven na argumentu, že omezení podle ust. § 43 odst. 2 písm. c) ZoR směřuje

⁵⁰ Hrušáková, Milana a kolektiv: Zákon o rodině – komentář. 3. vydání, C.H.Beck, Praha, 2005, str. 148.

⁵¹ Haderka, Jiří: K problematice výchovných opatření podle § 43 zákona o rodině. Socialistické soudnictvo, 1/1972, str. 28.

řuje pouze k *omittere* (něčeho se zdržet) nebo k *pati* (něco strpět), nikoli k aktivnímu konání.

2.4 Zásahy do rodičovské zodpovědnosti dle ust. § 44 ZoR

2.4.1 Pozastavení rodičovské zodpovědnosti

Každý zásah do rodičovské zodpovědnosti představuje současně závažný zásah do lidských práv, proto je třeba k němu přistupovat velmi obezřetně. Důvodem, pro který se takový zásah připouští, bývá právě zajištění řádné výchovy nezletilých dětí.

Výraz pozastavení rodičovské zodpovědnosti výslovně zavedl zákon č. 91/1998 Sb., ale již před touto právní úpravou se pojem *sistace* (pozastavení) rodičovských práv běžně užíval v obdobných případech, kdy rodičům bránila ve výkonu jejich práv a povinností závažná překážka. Ještě starší právní úprava, kterou představoval zákon o právu rodinném, zakotvoval institut ponechání rodičovské moci v klidu, přičemž dle právního názoru JUDr. Hrušákové byl účel obou institutů obdobný a nastalá překážka měla pouze dočasný charakter.⁵² Jiní autoři⁵³ však považují oba instituty za totožné.

Pozastavení rodičovské zodpovědnosti je upraveno v ust. § 44 odst. 1 ZoR. Brání-li rodiči ve výkonu jeho rodičovské zodpovědnosti závažná překážka a vyžaduje-li to zájem dítěte, může soud pozastavit výkon rodičovské zodpovědnosti. Závažnou překážkou může být například dlouhodobá nepřítomnost rodiče v rodině, ať již z důvodu dlouhodobého zahraničního pobytu, nemoci, úrazu či výkonu trestu odnětí svobody. Tento institut nemá v žádném případě sankční charakter pro rodiče, ani pro dítě, nýbrž je způsobem řešení náhlé, neočekávané situace. Jde tedy o překážku objektivní povahy, která není dána neuspokojivým výkonem rodičovské zodpovědnosti.

⁵² Hrušáková, Milana a kolektiv: Zákon o rodině – komentář. 3. vydání, C.H.Beck, Praha, 2005, str. 155.

⁵³ Například Jiří Haderka.

Naplněn musí být i další podstatný znak, a to zájem dítěte na takovém zásahu. Oba znaky musí být dány kumulativně.

Jaké má použití tohoto institutu praktické důsledky? Rodič, jehož výkon rodičovské zodpovědnosti byl soudem pozastaven, zůstává nadále jejím nositelem, ovšem práva a povinnosti z ní plynoucí nemůže vykonávat. Ve vztahu k dítěti je tak vykonává v celém rozsahu druhý rodič. Pokud má nezletilé dítě pouze jednoho rodiče či k pozastavení došlo u obou rodičů nebo druhý rodič je zbaven rodičovské zodpovědnosti či nemá plnou způsobilost k právním úkonům, musí být dítěti ustanoven poručník, který bude zodpovědný za jeho výchovu, zastupování i správu majetku. Pozastavení rodičovské zodpovědnosti se však zásadně nedotýká plnění vyživovací povinnosti rodičů k dětem.⁵⁴

Návrh na pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti podává zpravidla obecní úřad obce s rozšířenou působností podle ust. § 14 odst. 1 písm. b) zákona o SPOD. Toto oprávnění přísluší rovněž státnímu zastupitelství, které může ve veřejném zájmu podat návrh na zahájení řízení, pokud nebylo zahájeno z moci úřední nebo na návrh jiného navrhovatele. Státní zastupitelství, jehož klíčová úloha leží v oblasti práva trestního, takto vstupuje do ryze soukromoprávních vztahů. V čem je shledáván veřejný zájem k zahájení tohoto řízení? Zejména je nutné posuzovat, zda jsou rodinné vztahy zasaženy natolik, že je nevyhnutelný zásah státní moci. Dále je třeba zohlednit skutečnost, že použité nástroje mají poskytnout pomoc rodině, aniž by však narušovaly její soukromí a primární právo rodičů pečovat osobně o své děti, společně je vychovávat a rozhodovat o jejich záležitostech. Právní ochrana dětí nesmí znamenat nepřiměřené zásahy do soukromí rodin. Rovněž musí být zvolen vhodný nástroj s ohledem na konkrétní situaci a na intenzitu ohrožení. Státní zastupitelství si musí být rovněž vědomo toho, že soudní řízení a v něm vydané rozhodnutí bude představovat citelný zásah do právního postavení rodičů a dětí, zejména v případech, kdy dojde

⁵⁴ Hrušáková, Milana: Rodičovská zodpovědnost. Rodinné právo, 2/1999, str. 3.

k omezení rodičovské zodpovědnosti ve smyslu čl. 32 odst. 4 Listiny. Ani na okamžik se nesmí odchýlit od zásady zákonnosti a od primárního hlediska, kterým je nejlepší zájem dítěte (či nejvyšší blaho dítěte⁵⁵).

Tímto se však oprávnění státního zastupitelství nevyčerpávají, neboť mu o.s.ř. ve svém ust. § 35 odst. 1 umožňuje vstoupit do již zahájeného řízení o pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti a do dalších vypočtených řízení ve věcech nezletilých. Potom je oprávněno ke všem úkonům, které může vykonat účastník řízení, vyjma úkonů vyhrazených pouze účastníkovi právního vztahu.

Soud není v tomto ohledu závislý na podání návrhu na pozastavení rodičovské zodpovědnosti, neboť lze toto řízení zahájit i bez návrhu jakožto řízení v oblasti péče o nezletilé podle ust. § 176 o.s.ř. Může tudíž postupovat aktivně a iniciativně za účelem dosažení nejlepšího zájmu dítěte. Otázkou je, zda smí soud zahájit řízení z úřední povinnosti i tehdy, když návrh na jeho zahájení podalo státní zastupitelství. Chápe-li soud tento návrh jako podnět, tento postup možný je, a to z důvodu nadřazenosti soudu nad jinými státními orgány ve věcech ochrany práv a povinností nezletilého.⁵⁶ Vzhledem k tomu, že dané řízení má charakter řízení nesporného, není soud omezen důkazy, které účastníci předloží, nýbrž postupuje plně v souladu se zásadou vyhledávací. Současně musí být vždy zachováno právo na spravedlivý proces ve smyslu čl. 6 „Evropské“ Úmluvy na ochranu lidských práv a základních svobod (dále jen „EÚLP“).

Účastníky řízení o pozastavení rodičovské zodpovědnosti jsou nezletilé děti zastoupené opatrovníkem, oba rodiče, a to i v případě, kdy návrh směřuje jen proti jednomu z nich. Důvod je prostý, neboť zásahem do rodičovských práv jednoho z rodičů jsou dotčena rovněž práva a povinnosti druhého rodiče, neboť v důsledku případného

⁵⁵ Nedorost, Libor: Státní zastupitelství a ochrana dětí. Právo a rodina, 12/2001, str. 12.

⁵⁶ Radvanová, Senta: Sociálně-právní ochrana dětí – aktuální problémy. Acta Universitatis Carolinae – Iuridica, 1-2/2003, str. 133.

rozhodnutí o pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti by se tato zodpovědnost v plném rozsahu kumulovala u druhého rodiče.⁵⁷

Rozhodnutí o pozastavení rodičovské zodpovědnosti by mělo být časově neomezené, protože většinou nelze přesně časově určit dobu trvání překážky.⁵⁸ Jakmile však pominou důvody, pro které bylo toto rozhodnutí přijato, lze požádat soud o změnu rozhodnutí, resp. jeho zrušení, a to pro změnu poměrů. Rozhodnutí je tak vydáváno s klauzulí *rebus sic stantibus*.

2.4.2 Omezení rodičovské zodpovědnosti

Institut omezení rodičovské zodpovědnosti upravuje ZoR v ust. § 44 odst. 2. Nevykonává-li rodič řádně své povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti a vyžaduje-li to zájem dítěte, soud jeho rodičovskou zodpovědnost omezí. Na základě tohoto soudního zásahu je rodič zbaven výkonu některých práv a povinností vyplývajících z jeho rodičovské zodpovědnosti. Výkon těch práv, ve kterých byl rodič omezen, se pak koncentruje u druhého rodiče. Pokud ani ten z nejrůznějších důvodů nemůže tato práva vykonávat (například i jeho rodičovská zodpovědnost byla omezena či jí byl zbaven, vůbec nežije či nemá způsobilost k právním úkonům), musí být nezletilému dítěti pro výkon těchto práv ustanoven opatrovník. Nelze však omezit rodičovskou zodpovědnost jako takovou, nýbrž se tak může stát jen ve vztahu ke konkrétnímu dítěti.

K omezení rodičovské zodpovědnosti soud přistoupí zejména tehdy, pokud rodiče zanedbávají výchovu svého nezletilého dítěte nebo existují důvodné obavy, že rodiče řádně nehospodaří s jeho majetkem. Rozhodující je skutečnost, že rodič neplní řádně svou rodičovskou zodpovědnost v určité oblasti ze subjektivních důvodů, nikoli objektivních, jako tomu je v případech pozastavení výkonu

⁵⁷ Lužná, Romana: Pozastavení a omezení rodičovské zodpovědnosti. *Právo a rodina*, 1/2008, str. 9.

⁵⁸ Holub, M.; Nová, H.; Hyklová, J.: *Zákon o rodině – komentář a předpisy související*. Linde nakladatelství, Praha, 2005, str. 99.

rodičovské zodpovědnosti. Současně má soud povinnost zkoumat, zda nedostatky rodičů při výchově dítěte nedosáhly takové intenzity, kdy by bylo zapotřebí použít přísnější opatření podle ZoR.⁵⁹

V rozhodnutí o omezení rodičovské zodpovědnosti musí být vždy konkrétně vymezen rozsah práv a povinností, na které se omezení vztahuje. Například soud rodičům uloží, že při zastupování nezletilého a při řízení jeho jednání potřebují v případě důležitých úkonů souhlas soudu nebo pro správu majetku dítěte ustanoví opatrovníka. Může být omezeno i právo rodičů určit povolání svého dítěte nebo jeho svěřování do výchovy třetí osoby.⁶⁰

Rozhodně nejčastěji omezovaným právem rodičů je správa majetku jejich nezletilého dítěte. Tato problematika je aktuální zejména v případech, kdy děti umístěné v ústavní výchově obdrží od sponzorů nebo nadací peněžní dar či jiný majetkový prospěch. Jejich rodiče totiž většinou stále bývají jejich zákonnými zástupci a mnohdy usilují o získání těchto prostředků pro svůj osobní prospěch, aniž by je použili ve prospěch a v zájmu dítěte. Jeví se proto vhodné omezit v těchto případech rodičovskou zodpovědnost pro správu majetku dítěte a ustanovit pro tento účel důvěryhodného opatrovníka pro správu jmění.

Omezení rodičovské zodpovědnosti se nedotýká vyživovací povinnosti rodičů vůči svým nezletilým dětem.

Pokud jde o podání návrhu na omezení rodičovské zodpovědnosti, platí totéž, co bylo uvedeno u pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti. Návrh bude zpravidla podávat obecní úřad obce s rozšířenou působností, nejsou vyloučeni ani další navrhovatelé, například státní zastupitelství ve veřejném zájmu. Soud může zahájit řízení i bez návrhu z moci úřední ve smyslu ust. § 176 o.s.ř.

Účastníky řízení jsou, stejně jako při pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti, nezletilé děti zastoupené opatrovníkem a oba

⁵⁹ Lužná, Romana: Pozastavení a omezení rodičovské zodpovědnosti. *Právo a rodina*, 1/2008, str. 7.

⁶⁰ Holub, M.; Nová, H.; Hyklová, J.: *Zákon o rodině – komentář a předpisy související*. Linde nakladatelství, Praha, 2005, str. 100.

rodiče, a to i tehdy, když návrh směřuje jen vůči jednomu z nich. I toto rozhodnutí je vydáváno s klauzulí *rebus sic stantibus*.

2.4.3 Faktické omezení rodičovské zodpovědnosti

Naše právní úprava nezná pouze omezení rodičovské zodpovědnosti na základě rozhodnutí soudu, ale hojně je v praxi přístupováno právě k tzv. faktickému omezení rodičovské zodpovědnosti. V těchto případech soudy volí k nápravě závad ve výkonu práv a povinností vyplývajících z rodičovské zodpovědnosti jiná opatření, která nabízí ZoR. Soud v těchto případech nevydává výslovné rozhodnutí o omezení rodičovské zodpovědnosti podle ust. § 44 odst. 2 ZoR, ale v důsledku použití jiného opatření k tomuto omezení fakticky dochází.⁶¹ Toto jiné opatření však může být použito opět pouze na základě rozhodnutí soudu, a to pro nutnost souladu s čl. 32 odst. 4 Listiny a ust. § 42 ZoR.

K faktickému omezení rodičovské zodpovědnosti dochází nejčastěji v oblasti osobní péče o dítě.

Konkrétně může být soudem vysloveno omezení nebo zákaz styku rodiče s dítětem podle ust. § 27 odst. 3 ZoR, a to tehdy, jestliže je to nutné v zájmu dítěte. K tomuto opatření nemusí vždy docházet jenom z důvodu ohrožování nebo narušování příznivého vývoje a výchovy dítěte, ale také pro malou přizpůsobivost rodiče aktuálním okolnostem, kdy nerespektuje únavu dítěte, jeho vleklé onemocnění, přání hrát si s kamarády nebo zájem o koníčky atp. Pokud by však výchovu dětí nepříznivě ovlivňovali nebo narušovali prarodiče nebo jiní příbuzní, soud není zákonem oprávněn k vyslovení zákazu jejich styku s nezletilými, neboť ZoR vůbec nezakotvuje právo prarodičů stýkat se svými vnuky. Nový občanský zákoník si klade za cíl tento nedostatek právní úpravy odstranit, jak bude uvedeno dále. Zakročit by v takovém případě měli především rodiče,

⁶¹ Hrušáková, Milana a kolektiv: Zákon o rodině – komentář. 3. vydání, C.H.Beck, Praha, 2005, str. 156.

ale v úvahu přichází i uložení napomenutí osobě narušující řádnou výchovu nezletilého nebo vyslovení dohledu nad jeho výchovou.⁶² Současně však nelze opomenout ustanovení § 27 odst. 4 ZoR může soud v rámci úpravy styku, vyžaduje-li to zájem dítěte a poměry v rodině, upravit styk dítěte s prarodiči a sourozenci.

Mezi faktická omezení rodičovské zodpovědnosti patří rovněž ustanovení zvláštního opatrovníka pro správu jmění podle ust. § 37b ZoR. K tomuto opatření dochází v odůvodněných případech, kdy hrozí, že by majetkové zájmy dítěte mohly být ohroženy. Typicky se tak děje tehdy, když rodiče nejsou schopni z objektivních důvodů zabezpečit správu jmění dítěte, a to pro větší rozsah tohoto jmění. Zdědí-li dítě obchodní podíl ve společnosti či zavedený podnik, autorská práva či jiná práva vyplývající z duševního vlastnictví nebo získá-li na základě restitučních nároků majetek velkého rozsahu či samo vydělává vlastní uměleckou či sportovní činností a rodiče nejsou schopni spravovat jeho jmění s péčí řádného hospodáře, měli by touto činností na základě plné moci pověřit fyzickou či právnickou osobu s příslušnými odbornými znalostmi, zejména advokáta, daňového poradce, patentového zástupce či obchodní společnost zabývající se advokací či daňovým poradenstvím.⁶³ V praxi však často rodiče tuto svou povinnost opomíjejí a k ochraně zájmů dítěte je pak zapotřebí zásah soudu ve formě ustanovení opatrovníka pro správu jmění. Přichází v úvahu i opačná situace, kdy sice jmění dítěte není velkého rozsahu, ale rodiče ho subjektivně nespravují v zájmu dítěte, zejména ho utrácejí pro vlastní potřeby, rizikově s ním podnikají nebo ho nechávají chátrat. I zde je nutný zásah státu. Z povahy a účelu tohoto opatrovnictví lze dovodit, že bude vykonáváno dlouhodoběji.⁶⁴

Řízení o ustanovení opatrovníka pro správu jmění je opět řízením ve věci péče o nezletilé, tudíž může být zahájeno i bez návrhu,

⁶² Novotná, Věra: Lze zakázat styk dítěte s rodiči a příbuznými? *Právo a rodina*, 9/2006, str. 18.

⁶³ Hrušáková, Milana a kolektiv: *Zákon o rodině – komentář*. 3. vydání, C.H.Beck, Praha, 2005, str. 134.

⁶⁴ Macháčková, Lenka: *Institut opatrovnictví podle zákona o rodině (2. část)*. *Právo a rodina*, 4/2002, str. 9.

jakmile se soud o zásadních skutečnostech svědčících o nutnosti řešení této situace dozví.

Naší problematiky se významně dotýká otázka, zda je, či není zapotřebí před ustanovením opatrovníka pro správu jmění vydat rozhodnutí o omezení rodičovské zodpovědnosti. Pokud jenom část majetku dítěte vyžaduje odbornou správu a ve zbytku mohou jmění dítěte spravovat rodiče, není dán důvod pro vynesení rozhodnutí o omezení rodičovské zodpovědnosti. Pokud však rodiče závažně porušují své povinnosti při správě jmění dítěte nebo nevykonávají své povinnosti řádně, ač jim v tom nebrání žádná překážka, může zde být naplněn důvod pro omezení jejich rodičovské zodpovědnosti. Pak už by se však nejednalo o faktické omezení rodičovské zodpovědnosti, nýbrž o skutečné rozhodnutí podle ust. § 44 odst. 2 ZoR.⁶⁵

Faktické omezení rodičovské zodpovědnosti představuje i nařízení ústavní nebo ochranné výchovy, svěřením dítěte do péče nebo výchovy jiného občana než rodiče nebo do pěstounské péče. O těchto institutech bude pojednáno dále.

2.4.4 Zbavení rodičovské zodpovědnosti

Zbavení rodičovské zodpovědnosti představuje nejzávažnější formu státní intervence do vztahu mezi rodiči a dětmi. V důsledku tohoto opatření pak rodič nemůže svou rodičovskou zodpovědnost vůbec vykonávat. Jedná se tak o ultima ratio – poslední subsidiární prostředek, který se užívá v případech, kdy mírnější opatření nepostačují k zajištění účinné ochrany dítěte. Podmínkou uvedenou v ust. § 44 odst. 3 ZoR je, že rodič zneužívá svou rodičovskou zodpovědnost nebo její výkon nebo ji závažným způsobem zanedbává.

Rodič současně musí být schopen své povinnosti plnit, nesmí mu v tom tedy bránit žádná překážka objektivního charakteru. In-

⁶⁵ Hrušáková, Milana a kolektiv: Zákon o rodině – komentář. 3. vydání, C.H.Beck, Praha, 2005, str. 135.

tenzitu nedostatků v péči rodičů o dítě je třeba hodnotit ve vztahu ke konkrétnímu případu, ale důvody pro zbavení musí být vysoce společensky závažné, a to s ohledem na fatální dopad tohoto opatření do vztahu mezi rodiči a dětmi

K řízení o zbavení rodičovské zodpovědnosti v praxi nedochází často. Pro dokreslení představy o tom, jak závažná musí být situace, aby mohlo být rozhodnuto o zbavení rodičovské zodpovědnosti, uvedu skutečný případ ze soudní síně.⁶⁶ Jednalo se o návrh na zbavení rodičovské zodpovědnosti otce k jeho nezletilému synovi, o kterého neprojevoval žádný zájem, nestýkal se s ním, nezajímal se o jeho zdravotní stav ani o prospěch ve škole, neměl jej u sebe přes noc, nevzal ho s sebou na dovolenou a kromě výživného neposkytoval dítěti ničeho. Soud prvního stupně proto dospěl k závěru, že otec skutečně závažným způsobem zanedbával svou rodičovskou zodpovědnost k nezletilému synovi po dobu téměř deseti let a jsou proto splněny podmínky pro jeho zbavení rodičovské zodpovědnosti k tomuto synovi. Odvolací soud potom toto rozhodnutí potvrdil. Následně podané dovolání pak bylo odmítnuto. Nejvyšší soud ČR současně vyslovil, že zbavení rodičovské zodpovědnosti je zásadním zásahem do vztahu mezi rodičem a dítětem a nejtvrdší sankcí, kterou ZoR zná. Aby tento zásah do vztahu mezi rodiči a dítětem byl odůvodněný, nestačí jen ojedinělé vybočení nebo opomenutí rodičovské péče, ale zneužívání či zanedbávání rodičovské zodpovědnosti takového stupně, že zbavení rodičovské zodpovědnosti je jediným účinným prostředkem ochrany dítěte. S tímto právním názorem soudu se zcela ztotožňuji, neboť jsou představitelné situace, kdy například rodič procházející těžkým, avšak přechodným, životním obdobím přenesl tuto zátěž dočasně rovněž na své dítě. Důležité je posouzení, zda má rodič snahu nepříznivou situaci řešit a jsou patrné naděje na dosažení úspěchu v tomto směru.

Rodiče smí být zbaveni rodičovské zodpovědnosti jen ve vztahu ke svému konkrétnímu nezletilému dítěti, nikoli rodičovské zodpo-

⁶⁶ Rozhodnutí NS ČR 30 Cdo 2873/2005 (zdroj: <http://www.nsoud.cz/>)

vědnosti jako takové. Není to možné například vůči dosud nenarozeným dětem. Teoreticky tak mohou nastat situace, kdy rodičovská zodpovědnost k jednomu nebo více dětem je zachována, kdežto ve vztahu k ostatním dojde k jejímu zbavení. V praxi k tomuto jevu zpravidla nedochází, neboť porušení rodičovských povinností v určité mimořádné intenzitě bývá důsledkem nedostatečného chápání rodičovské zodpovědnosti jako takové, což se projevuje vůči všem nezletilým dětem rodičů.⁶⁷ Existují však výjimky, kdy je rodič zbaven rodičovské zodpovědnosti jen vůči některým svým dětem, kdežto vůči ostatním zůstává zodpovědnost zachována.

Důvody pro zbavení tu musí být dány vždy v době rozhodování soudu, pročež nelze přihlížet k důvodům, které již netrvají. Rodiče totiž mohou během probíhajícího řízení podstatně změnit svůj postoj ve výchově dítěte.

Vzhledem k tomu, že by měl stát vždy preferovat zachování a pěstování vztahu mezi vlastními rodiči a dětmi, není vyloučeno obnovení rodičovské zodpovědnosti. Pro obnovení se vyžaduje trvalá změna poměrů připouštějící obnovení rodičovské zodpovědnosti v souladu se zájmy dítěte, zejména změna chování a způsob života rodičů a poskytnutí dostatečné záruky řádného výkonu rodičovské zodpovědnosti.⁶⁸ Dospět k tomuto přesvědčení nebude patrně možno pouze na základě skutečnosti, že rodič žijící odděleně od dítěte vedl po delší dobu bezúhonný život, ale bude nutno se přesvědčit o změně jeho postoje k dítěti i z toho, jak se utvářelo jeho chování vůči nezletilému v jejich přímém kontaktu.⁶⁹ Obnovení je vyloučeno tam, kde již došlo k definitivnímu zániku právního vztahu mezi rodiči a dětmi, tedy především u případů nezrušitelného osvojení.

ZoR v ust. § 44 odst. 4 počítá i s možným kriminálním jednáním ve vztazích rodič-dítě, které může představovat důvod pro zbavení rodičovské zodpovědnosti. Proto dopustil-li se rodič úmyslného

⁶⁷ Holub, M.; Nová, H.; Hyklová, J.: Zákon o rodině – komentář a předpisy souvisící. Linde nakladatelství, Praha, 2005, str. 101.

⁶⁸ Lužná, Romana: Zbavení rodičovské zodpovědnosti. Právo a rodina, 2/2008, str. 13.

⁶⁹ Haderka, Jiří: K některým problémům rozhodování o zbavení rodičů rodičovských práv. Sociálně-právní zákonost, 1/1971, str. 38.

trestného činu proti svému dítěti či ke spáchání trestného činu své dítě mladší patnácti let použil, popřípadě se rodič dopustil trestného činu jako spolupachatel, návodce či pomocník k trestnému činu spáchanému jeho dítětem, soud musí vždy posoudit existenci důvodů pro zahájení řízení o zbavení rodičovské zodpovědnosti. Soud je povinen zvážit, zda trestné jednání rodiče je natolik závažné, že zasahuje do řádného výkonu rodičovské zodpovědnosti a zda se tak negativně projevuje na výchově a další péči o dítě. Bohužel není dosud upravena přímá informační povinnost orgánů činných v trestním řízení ve vztahu k opatrovnickým soudům. Může se tedy uplatnit pouze výše zmíněné upozorňovací právo podle ust. § 7 zákona o SPOD.⁷⁰

Nejtypičtějšími trestnými činy jsou trestný čin opuštění dítěte podle ust. § 195 TZ, kterého se rodiče dopouští tím, že opustí dítě, které si samo nemůže opatřit pomoc, a vystaví je tím nebezpečí smrti nebo ublížení na zdraví – například ponecháním kočárku s novorozětem na osamělém místě, dále trestný čin týrání svěřené osoby podle ust. § 198 TZ, jehož předmětem útoku je osoba, která je v péči nebo výchově pachatele. K naplnění skutkové podstaty se nevyžaduje, aby u svěřené osoby vznikly následky na zdraví, ale musí jít o jednání, které týraná osoba pro jeho hrubost, bezohlednost nebo bolestivost pociťuje jako těžké příkoří.⁷¹ Trestně odpovědným podle platného práva nebude rodič, který se uchyluje k fyzickému trestání menší intenzity, například k políčkům, za nesplnění uložených pracovních úkolů přiměřených jejich věku.⁷² Poměrně frekventovaným trestným činem je i ohrožování výchovy dítěte podle ust. § 201 TZ, kterého se dopustí ten, kdo byť i z nedbalosti, ohrozí rozumový, citový nebo mravní vývoj dítěte tím, že ho svádí k zahálčivému nebo nemravnému životu nebo mu takový život umožní vést či mu umožní pro sebe nebo pro jiného

⁷⁰ Hrušáková, Milana a kolektiv: Zákon o rodině – komentář. 3. vydání, C.H.Beck, Praha, 2005, str. 157.

⁷¹ Jelínek, Jiří a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část, zvláštní část. Linde nakladatelství, Praha, 2006, str. 618. Rovněž rozhodnutí č. 20/1984 – I Sb. rozh. tr.

⁷² Rozsudek Krajského soudu v Českých Budějovicích, sp. zn. 3 To 364/2000.

opatřovat prostředky trestnou činností nebo jiným zavrženíhodným způsobem či závažným způsobem poruší svou povinnost o něj pečovat nebo jinou svou důležitou povinnost vyplývající z rodičovské zodpovědnosti. Pod pojmem ohrožení rozumového, citového nebo mravního vývoje dítěte si lze představit stav, kdy si nezletilý v důsledku jednání pachatele, nejčastěji rodičů, osvojuje škodlivé návyky, povahové rysy nebo sklony a zájmy, které zpravidla vedou k morálnímu úpadku, který však nemusí v konkrétním případě nastat – může jít například o sklon k alkoholismu, drogám, prostituci či k opakované úmyslné trestné činnosti. Zahálčivý život pak znamená parazitní způsob života projevující se zejména pácháním trestné činnosti, žebráním, přetrvávajícím záškoláctvím či provozováním prostituce. Nemravný život zase představuje život vedený v rozporu s morálními zásadami.⁷³ Trestní právo (konkrétně ust. § 204 TZ) pamatuje i na postih osob, které ve větší míře nebo opakovaně prodají, podají nebo poskytnou dítěti alkohol. Výjimkou bohužel není ani trestný čin pohlavního zneužití upravený v ust. § 187 TZ. Rodiče nebo jiné osoby odpovědné za jeho výchovu se také mnohdy uchylují k nepřímému pachatelství, kdy je k páchání trestné činnosti vysláno jejich dítě mladší patnácti let jakožto osoba z hlediska trestního práva neodpovědná.

Pokud je rodičovské zodpovědnosti zbaven pouze jeden rodič, koncentruje se její výkon v celém rozsahu u druhého rodiče. Pokud byli zbaveni oba rodiče, soud má povinnost ustanovit neprodleně dítěti poručníka. Řízení o zbavení rodičovské zodpovědnosti je vedeno buď na návrh, nebo z úřední povinnosti jako řízení ve věcech péče o nezletilé. Návrh může učinit i druhý rodič dítěte. Nejčastěji podává návrh orgán sociálně-právní ochrany dětí, tuto možnost poskytuje zákon rovněž státnímu zastupitelství ve veřejném zájmu. Ohledně účastníků řízení platí totéž, co bylo uvedeno u řízení o pozastavení výkonu a omezení rodičovské zodpovědnosti.

⁷³ Jelínek, Jiří a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část, zvláštní část. Linde nakladatelství, Praha, 2006, str. 624-625. Rovněž rozhodnutí č. 11/1984 Sb. rozh. tr.

3 Náhradní péče o dítě

3.1 Obecná charakteristika

Jednou z prioritních funkcí státu by měla být ochrana svazku rodiče a jeho dítěte. Bohaté zkušenosti ukazují, že v zájmu dítěte nepochybně je především být se svými biologickými rodiči.⁷⁴ Každé nezletilé dítě má totiž v souladu s čl. 5, 7, 8 a 9 Úmluvy a ust. § 32 ZoR právo na zachování rodinných svazků, na péči vlastních rodičů a na dodržování zásady, že smí být odděleno od rodiny pouze v nezbytných a odůvodněných případech.⁷⁵ Nikoli všichni rodiče se však chtějí, umějí nebo mohou starat o svoje děti, a proto je úkolem státu hledat pro tyto děti optimální formy náhradní výchovy.

Zde se právě otevírá prostor pro uplatnění sociálně-právní ochrany dětí. Vždy je třeba mít na paměti, že odebrání dítěte z rodiny a jeho umístění do náhradní péče představuje nouzové řešení vztahů mezi rodiči a dětmi. Jedná se o velmi závažné rozhodnutí ovlivňující další osud dítěte, jeho rodičů, ale i osob odpovědných za jeho další výchovu.

Všechny formy náhradní výchovy jsou upraveny v ZoR a v praxi jsou hojně využívány. Náhradní péče o dítě může mít charakter rodinný, jako v případě umístění dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče či pěstounské péče, nebo charakter ústavní výchovy. Odborné poznatky psychologů a pediatriů jednoznačně prokazují, že náhradní rodinná výchova je pro dítě daleko přirozenější a příznivější, což reflektuje rovněž naše zákonná úprava, která formy náhradní rodinné výchovy upřednostňuje.

V rámci náhradní rodinné péče ještě můžeme sledovat určitý trend zaznamenaný ve státech Evropské unie preferující pěstounskou péči před osvojením. Je však nutné mít stále na paměti, že cílem pěstounské péče je právě péče o dítě, kdežto osvojení představuje

⁷⁴ Zuklínová, Michaela: Budoucí občanský zákoník a rodinné právo (Několik malých zamyšlení de lege ferenda). Acta Universitatis Carolinae – Iuridica, 1-2/2003, str. 151.

⁷⁵ Novotná, Věra: Co je v zájmu dítěte? (pokračování). Právo a rodina, 9/2001, str. 5.

statusovou záležitost, jehož cílem je náhradní rodičovství v celém jeho rozsahu, nikoli pouhá péče o dítě. Za samozřejmost je pak považován styk nezletilých dětí umístěných v pěstounské péči se svými biologickými rodiči. V České republice se podobná tendence dosud neprosadila. Ze statistik je stále patrný převažující zájem o osvojení, přičemž pěstounská péče se chápe jen jako předstupeň osvojení uplatňovaný v situacích, kdy dítě aktuálně není právně volné, ale předpokládá se jeho budoucí osvojení. Pěstounská péče s účastí rodičů na výchově dítěte se pak u nás uplatňuje ke škodě věci jen zcela výjimečně.⁷⁶

Již delší dobu připravuje Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR návrh sociální reformy, jejíž součástí jsou také plánované změny v oblasti rodinné politiky a péče o dítě. Cílem této dílčí reformy má být především snížení počtu dětí nacházejících se v ústavní péči, k čemuž má napomoci zvýšený důraz na prevenci, sociální práci s rodinami a náhradní rodinnou péči. Připravovaný návrh počítá například s oficiálním zavedením institutu vzájemné rodičovské výpomoci, kdy rodič bude moci na základě smlouvy svěřit své předškolní dítě jinému rodiči souběžně pečujícímu o své vlastní dítě, či úpravou kvalifikačních předpokladů pro provozování živnosti „Péče o dítě do tří let věku v denním režimu“, které by měl splňovat širší okruh osob než doposud⁷⁷. Vzhledem k tomu, že tento návrh stále nebyl schválen v rámci legislativního procesu, finální znění změn ani datum účinnosti není známo.

3.2 Svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče

Tento institut náhradní rodinné výchovy upravený v ust. § 45 ZoR se uplatňuje v případech, kdy to vyžaduje zájem dítěte. Zájem

⁷⁶ Černá, Iva: Péče o děti ohrožené sociálním vyloučením v ČR a dalších zemích Evropské unie. Právo a rodina, 2/2008, str. 1-2.

⁷⁷ <http://www.mpsv.cz/files/clanky/10142/12012011.pdf>

dítěte na umístění do jiného výchovného prostředí je dán zejména tehdy, když jeho výchova ve vlastní rodině není řádně zabezpečena. Jde tedy o další případ státní intervence do vztahu rodičů a dětí s cílem zajistit blaho nezletilého a současně o případ faktického omezení rodičovské zodpovědnosti (viz 2.6). Tato forma náhradní rodinné výchovy se zpravidla považuje za dočasnou, neboť se očekává, že se dítě vrátí po odpadnutí překážky, která bránila výchově v přirozené rodině, ke svým biologickým rodičům či bude později dáno do pěstounské péče nebo k osvojení. Velkou roli může hrát i finanční situace rodiny, ve které nezletilé dítě pobývá – pečující osoby totiž nepobírají peněžité dávky jako v případě pěstounské péče.⁷⁸

Soud vždy musí posoudit vhodnost tohoto opatření, a to zejména z hlediska existence objektivních a subjektivních překážek bránících rodičům ve výchově svého dítěte, dále z hlediska zájmu dítěte na svěření do jiného výchovného prostředí a z hlediska existence fyzické osoby schopné a ochotné ujmout se výchovy dítěte. Na kvality osoby, které má být nezletilé dítě svěřeno, klade zákon zvláštní nároky. Především má poskytovat záruku jeho řádné výchovy a se svěřením dítěte musí souhlasit. Vyžaduje se její plná způsobilost k právním úkonům, bezúhonnost a potřebné výchovné předpoklady. Je nutno také přihlídnout k vyjádření dítěte, je-li schopno formulovat vlastní názory.

Pokud jde o výběr osoby, které má být nezletilé dítě svěřeno do péče, ZoR preferuje příbuzného dítěte, ale vyloučeno není ani svěření do péče cizí osoby. Dítě je možno svěřit i do společné výchovy manželů. Jestliže budou následně manželé rozvedeni, po právní moci tohoto rozsudku rozhodne soud o výchově dítěte; do té doby společná výchova rozvedených manželů trvá. Vzhledem k tomu, že i zde se jedná o řízení ve věcech péče o nezletilé, není zapotřebí návrh na zahájení řízení. Zemře-li jeden z manželů, dítě

⁷⁸ Hrušáková, Milana a kolektiv: Zákon o rodině – komentář. 3. vydání, C.H.Beck, Praha, 2005, str. 161.

zůstává bez dalšího ve výchově pozůstalého manžela. Do výchovy jen jednoho manžela je možno dítě svěřit pouze se souhlasem druhého manžela, ledaže by byl pravomocně zbaven způsobilosti k právním úkonům nebo by bylo opatření jeho souhlasu spojeno s těžko překonatelnou překážkou. Taková překážka by byla překonatelná jen při vynaložení značného, neobvyklého úsilí, například je-li manžel neznámého pobytu.⁷⁹

Vztah mezi rodiči a dětmi při použití tohoto opatření nezaniká, práva a povinnosti rodičů jsou pouze fakticky omezeny. Rodiče většinou zůstávají zákonnými zástupci dítěte, jinak by musel být dítěti ustanoven poručník. Je také zachována jejich vyživovací povinnost k dítěti.

Vzhledem k tomu, že práva a povinnosti této jiné fyzické osoby pečující o nezletilé dítě nevyplynávají přímo ze zákona, ZoR v ust. § 45 odst. 4 stanoví, že soud v rozhodnutí vždy vymezí rozsah jejich práv a povinností k dítěti. Jedná se o kogentní právní normu, jejíž aplikaci nelze žádným způsobem vyloučit. Soud však nemůže na tuto fyzickou osobu přenést celý komplex vztahů vyplývajících z rodičovské zodpovědnosti, neboť takový závažný krok smí být učiněn jenom na základě rozhodnutí soudu.⁸⁰ Většinou tak půjde o osobní péči o dítě, o zajištění jeho výchovy, výživy, zastupování v běžných věcech, podávání žádostí o dávky státní sociální podpory, přijímání výživného od rodičů a řádné hospodaření s ním.⁸¹ V těchto záležitostech tedy rozhoduje namísto rodičů nebo poručníka tato fyzická osoba. V podstatných věcech se však tato zásada neuplatní, neboť jejich rozhodování zůstává zachováno zákonným zástupcům.

Fyzická osoba podléhá při péči o svěřené nezletilé dítě dohledu ze strany státu, který je zakotven v ust. § 19 odst. 5 zákona o SPOD. Pověření zástupci obce s rozšířenou působností, kteří se věnují

⁷⁹ Hrušáková, Milana a kolektiv: Zákon o rodině – komentář. 3. vydání, C.H.Beck, Praha, 2005, str. 163.

⁸⁰ Holub, M.; Nová, H.; Hyklová, J.: Zákon o rodině – komentář a předpisy související. Linde nakladatelství, Praha, 2005, str. 104.

⁸¹ Hrušáková, Milana a kolektiv: Zákon o rodině – komentář. 3. vydání, C.H.Beck, Praha, 2005, str. 164.

agendě sociálně-právní ochrany dětí, jsou povinni sledovat vývoj těchto dětí a navštěvovat rodinu, ve které dítě žije, nejméně jednou za tři měsíce v období prvních šesti měsíců a poté, v souladu se zájmy dítěte, podle potřeby, nejméně však jednou za šest měsíců.

Vztah mezi dítětem a fyzickou osobou, do jejíž péče bylo svěřeno, zaniká nabytím zletilosti dítěte, nebo smrtí dítěte nebo pečující fyzické osoby. Tento vztah však může být soudem zrušen, a to tehdy, když výchovu dítěte lze svěřit zpět rodičům, neboť odpadly překážky, pro které byla jejich rodičovská zodpovědnost fakticky omezena, nebo když výchova pečující fyzické osoby vykazuje závažné nedostatky, nebo fyzická osoba sama o zrušení požádá.

3.3 Pěstounská péče

Pěstounská péče byla v našem právu upravena zvláštním zákonem č. 50/1973 Sb., o pěstounské péči, jehož účinnost byla stanovena symbolicky na Mezinárodní den dětí, a to na 1. června 1973. S účinností od 1. dubna 2000 však byl tento zákon zrušen a problematika pěstounské péče zařazena přímo do ZoR.

Pěstounskou péči můžeme chápat jako zvláštní formu státem zprostředkované, řízené a kontrolované náhradní výchovy v rodině nebo v prostředí rodinu připomínajícím, zabezpečovanou též ze strany státu hmotnou podporou, jejíž hlavním účelem je zajištění osobní péče o dítě podobné péči v přirozené rodině.⁸² Jedinou podmínkou pro svěření dítěte do pěstounské péče je zájem dítěte a záruka jeho řádné výchovy ze strany pěstouna. Tato podmínka je v soudní praxi považována za splněnou, jestliže se jedná o oboustranně osiřelé děti, jejichž poručník o ně osobně nepečuje, nebo o děti jednostranně osiřelé, u kterých druhý rodič nezajišťuje je-

⁸² Hrušáková, Milana a kolektiv: Zákon o rodině – komentář. 3. vydání, C.H.Beck, Praha, 2005, str. 170.

jich výchovu, ať už pro výkon trestu odnětí svobody, nepříznivý zdravotní stav nebo pro jiné důvody.⁸³

Základními předpoklady pro uplatnění pěstounské péče je tedy skutečnost, že výchova dítěte není řádně zabezpečena, neboť ji rodiče nemohou, nechtějí či neumí řádně vykonávat nebo rodiče dítěte zemřeli a poručník, který byl dítěti ustanoven, nemá povinnost o dítě osobně pečovat. Dále tu musí být zájem dítěte na svěření do jiného výchovného prostředí a souhlasné stanovisko dítěte, je-li schopné formulovat vlastní názory. Nezbytným prvkem je rovněž existence fyzické osoby ochotné a způsobilé zajišťovat pěstounskou péči.⁸⁴ Bohužel se v praxi objevují případy, kdy soudy opomíjí při rozhodování o pěstounské péči zájem a názor dítěte. Jeden z případů popsany v odborném periodiku⁸⁵ se zabýval osudy čtyř sourozenců, kdy tři z nich zůstali v pěstounské péči, jen nejstarší dívka byla z rozhodnutí soudu svěřena do péče biologických rodičů. Soud své rozhodnutí odůvodňoval především zlepšením bytové situace rodičů a zárukou jejich řádné výchovy dítěte. Se skutečností, že se rodiče dlouhodobě a opakovaně nezajímali o své děti, se soud vypořádával tak, že o náhradní výchově bylo rozhodnuto jenom pro objektivní překážku na straně rodičů spočívající v nevyhovujících bytových podmínkách. Přitom však dívka u svých rodičů nikdy nepobývala a znala je z pouhých dvou návštěv. Případ se dostal až k Ústavnímu soudu ČR pro údajný rozpor s článkem 3 Úmluvy, neboť zájem a blaho nebyly hodnoceny z pozice dcery, nýbrž pouze z pozice rodičů. Psychologická vyšetření však jednoznačně ukázala na silnou citovou vazbu jak všech čtyř sourozenců navzájem, tak mezi dívkou a pěstounkou. Obdobná vazba mezi dívkou a jejími biologickými rodiči však scházela. Odebráním z pěstounské péče by tak dívka byla vystavena vážnému riziku psychického poškození. Nakonec byl citovaný rozsudek krajského soudu zrušen, přičemž Ústavní

⁸³ Holub, M.; Nová, H.; Hyklová, J.: Zákon o rodině – komentář a předpisy související. Linde nakladatelství, Praha, 2005, str. 111-112.

⁸⁴ Hrušáková, Milana a kolektiv: Zákon o rodině – komentář. 3. vydání, C.H.Beck, Praha, 2005, str. 173.

⁸⁵ Novotná, Věra: Co je v zájmu dítěte? (pokračování). Právo a rodina, 9/2001, str. 5-6.

soud se ve svém nálezu do značné míry ztotožňoval s nastíněnými argumenty⁸⁶. Tento případ pouze dokazuje důležitý fakt, že zájem dítěte je v záležitostech týkajících se nezletilců klíčový a je třeba ho posuzovat individuálně, případ od případu. Obecně se totiž považuje návrat dětí z pěstounské péče ke svým rodičům, pokud jsou pro to splněny zákonné předpoklady, za žádoucí a vítaný.

Pěstounská péče je hojně rozšířena i v zahraničí, kde bývá mnohde zabezpečována profesionály a důraz je tam kladen především na odbornost a na její charakter „krátkodobé výpomoci rodičům“.

Z pohledu našeho práva má tento institut velmi zajímavé postavení, neboť je navzdory svým veřejnoprávním prvkům převážně upraven v soukromoprávním ZoR. Veřejnoprávní charakter je třeba spatřovat v systému zprostředkování, odborného posuzování, kontroly i dávek pěstounské péče. Nezanedbatelná funkce zprostředkování vykonávaného krajskými úřady spočívá ve vyhledávání dětí vhodných ke svěření do pěstounské péče a v nalezení vhodných pěstounů pro tyto děti. V rámci odborného posuzování zase dochází k hodnocení předpokladů budoucího pěstouna pro výchovu dítěte a u dítěte se posuzuje úroveň jeho tělesného a duševního vývoje. Touto činností zákon pověřuje krajské úřady a Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. V rámci kontroly sleduje obecní úřad obce s rozšířenou působností vývoj dětí svěřených do péče jiných osob než rodičů, tedy i pěstounů. Součástí kontroly jsou i pravidelné návštěvy v rodinném prostředí.⁸⁷

Pro určení právního režimu je nezbytné rozlišovat individuální a kolektivní pěstounskou péči. Ta individuální bývá vykonávána buď osobou osamělou, vdanou či ženatou, nebo společně manželi a je upravena v ust. § 45a-d ZoR. Systém dávek pěstounské péče pak stanoví a blíže konkretizuje zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální

⁸⁶ Nález Ústavního soudu IV. ÚS 695/2000 ze dne 19. dubna 2001

⁸⁷ Hrušáková, Milana a kolektiv: Zákon o rodině – komentář. 3. vydání, C.H.Beck, Praha, 2005, str. 172-173.

podpoře (dále jen „zákon o SSP“). Kolektivní pěstounskou péči regulují ust. § 44 až 47 zákona o SPOD, která stanoví, že je vykonávána v zařízeních pro výkon pěstounské péče, která jsou zpravidla zřizována v samostatném objektu nebo v prostorách vybavených jako byt pro rodinu s větším počtem dětí. Zaručeně nejznámějšími zařízeními tohoto typu jsou Sdružení přátel SOS vesniček ve Chvalčově, Brně-Medlánkách, v Doubí u Karlových Varů či jinde. Rozhodující postavení zde zaujímá tzv. matka-pěstounka, do jejíž péče soud nezletilé děti svěřuje. Ve většině případů se však děti ujímají manželské páry. Průměrně žije v ČR v pěstounské péči a poručenství 6300 dětí ve více než 2470 rodinách, přičemž se ročně eviduje zhruba 550 nových žadatelů a 750 dětí svěřených do pěstounské péče.⁸⁸ Tyto údaje jsou čistě orientační a slouží pouze pro představu o významu pěstounské péče v naší společnosti.

Zvláštní režim má institut pěstounské péče na přechodnou dobu, o níž je pojednáno v samostatné kapitole 3.4 dále.

Pokud jde o vzájemná práva a povinnosti pěstounů a jim svěřených dětí, jsou upraveny v ust. § 45c ZoR. Základní a rozhodující povinností pěstouna je osobní péče o nezletilé dítě. Pečuje o jeho zdraví, tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, zabezpečuje jeho výchovu. Tato povinnost rozhodně neznámá, že by pěstoun musel být s dítětem neustále doma a poskytovat mu nepřetržitou osobní péči. Pěstoun neporušuje své povinnosti, pokud umístí svěřené dítě do jeslí či mateřské školy nebo ho po skončení výuky ponechá ve školní družině.⁸⁹ Jak již bylo uvedeno výše, vztah mezi pěstounem a svěřeným dítětem však nenahrazuje plně vztah mezi rodiči a dětmi.

K vypočteným rozdílům oproti institutu osvojení je zapotřebí připojit ještě jeden další, velmi podstatný, a to, že pěstoun není zákonným zástupcem svěřeného dítěte. Smí ho tak zastupovat, rozhodovat a spravovat jeho záležitosti jen v běžných věcech. Pokud jsou

⁸⁸ Novotná, Věra: Osvojení nebo pěstounská péče? Právo a rodina, 8/2005, str. 10.

⁸⁹ Hrušáková, Milana a kolektiv: Zákon o rodině – komentář. 3. vydání, C.H.Beck, Praha, 2005, str. 180-181.

rodiče stále nositeli rodičovské zodpovědnosti ve vztahu k tomuto dítěti, zůstávají i nadále jeho zákonnými zástupci. Ve výkonu práv a povinností v běžných záležitostech však jsou fakticky omezeni, neboť ty vykonává výlučně pěstoun. Rodiče tak jsou oprávněni rozhodovat pouze o podstatných záležitostech dítěte, spravovat jeho jmění a vychovávat ho v širším slova smyslu. Jestliže se ovšem pěstoun domnívá, že zákonný zástupce rozhodl v rozporu se zájmy dítěte, může se obrátit k soudu. Sám však rozhodnutí změnit nemůže, ani ho nemůže nerespektovat. V praxi se velmi často řeší situace, kdy je zapotřebí zaujmout rozhodnutí v podstatné věci týkající se dítěte a zákonný zástupce je nečinný nebo není známo místo jeho pobytu. Ani v těchto situacích nemůže přijmout rozhodnutí pěstoun, nýbrž bude ustanoven soudem opatrovník ad hoc.⁹⁰ Ve vztazích mezi pěstounem a svěřenými dětmi je zakotvena obdobná povinnost jako v soužití rodičů a dětí ve společné domácnosti, a to výše popsané koadjutorium (viz 1.2).

Významná je rovněž skutečnost, že o svěření nezletilých dětí do pěstounské péče rozhoduje soud v rámci řízení péče o nezletilé, tedy i bez návrhu. Pokud jde o okruh účastníků tohoto řízení, patří mezi ně nezletilý, který musí být zastoupen ustanoveným opatrovníkem, rodiče nezletilého, ale ti jen za předpokladu, že jsou nositeli rodičovské zodpovědnosti, budoucí pěstouni, popřípadě osoby, které měly doposud dítě ve své výchově.

V rozhodnutí o svěření dítěte do pěstounské péče může být upraven styk rodičů s dítětem. Pokud by však styk upraven nebyl a tento styk následně rodičům a dětem odpírán, šlo by o faktické omezení rodičovské zodpovědnosti.⁹¹ Obecně je žádoucí a v zahraničí obvyklé, že je nezletilý umístěn do pěstounské péče s účastí rodičů. Potvrzuje to mj. rozsudek Evropského soudu pro lidská práva z roku 2002 ve věci Kutzner v. Německo, ve kterém soud vyslovil, že tam,

⁹⁰ Hrušáková, Milana a kolektiv: Zákon o rodině – komentář. 3. vydání, C.H.Beck, Praha, 2005, str. 182.

⁹¹ Hrušáková, Milana a kolektiv: Zákon o rodině – komentář. 3. vydání, C.H.Beck, Praha, 2005, str. 181.

kde vznikly rodinné vazby, musí stát v zásadě jednat způsobem, který umožní další rozvíjení takových vazeb, a podnikat opatření, která dovolí opětovné spojení rodiče a dítěte.⁹² U nás dochází ke kontaktu rodičů a dětí umístěných v pěstounské péči, stejně jako ke spolupráci rodičů s pěstouny opravdu sporadicky. Pěstouni by přitom měli svěřeným dětem aktivně pomáhat s návratem do původní rodiny a neustále zdůrazňovat dočasnost pěstounské péče, která má trvat jen do doby stabilizace poměrů ve vlastní rodině. Mnohdy jsou však děti před vlastní rodinou uzavírány a neodůvodněně chráněny.⁹³

Jak již bylo zmíněno, činnost pěstounů je pro stát žádoucí, a proto finančně podporovaná. Pokud je dítě svěřeno do pěstounské péče, dochází jednak k legální cesi ve vztahu k výživnému, jednak ke vzniku nároku na dávky pěstounské péče. Při legální cesi není výživné plněno rodičem dítěte pěstounovi, nýbrž státu. Stát pak vyplácí pěstounům příspěvek na úhradu potřeb dítěte.⁹⁴ Tento systém je velmi praktický, neboť značně ulehčuje postavení pěstouna. Ten totiž získává pro svěřené dítě pravidelný přísun peněžních prostředků, bez ohledu na to, zda rodiče zaplatili výživné řádně a včas. Současně je pěstoun zbaven starostí soudního vymáhání nezaplaceného výživného. Pokud se výjimečně stane, že výše výživného je vyšší než vyplácený příspěvek, rozdíl náleží dítěti, a do doby než dítě nabude zletilosti, je poukazován pěstounovi. O výši výživného se však nerozhoduje přímo v řízení o svěření dítěte do pěstounské péče, ale až po právní moci tohoto rozsudku a po právní moci rozhodnutí o přiznání příspěvku na úhradu potřeb dítěte. Systém dávek pěstounské péče a podmínky pro vznik nároku na jejich vyplácení jsou stanoveny v zákoně o SSP a jejich vyplácení je svěřeno úřadům státní sociální podpory. Vzhledem k tomu, že problematika dávek spadá do práva sociálního zabezpečení, více o nich v této práci pojednávat nebudu. Otázkou však zůstává, zda je tento systém dávek nastaven

⁹² Soudní rozhledy, 4/2003, str. 142 an.

⁹³ Černá, Iva: Péče o děti ohrožené sociálním vyloučením v ČR a dalších zemích Evropské unie. Právo a rodina, 2/2008, str. 2.

⁹⁴ Hrušáková, Milana a kolektiv: Zákon o rodině – komentář. 3. vydání, C.H.Beck, Praha, 2005, str. 184.

správně, neboť mnohdy je právě tím důvodem odebrání dítěte z vlastní rodiny hmotná nouze. Nebylo by tedy ze strany státu správnější finančně podpořit biologické rodiče a přispět tak k zachování rodin a funkčních vztahů mezi rodiči a dětmi, než dítě rodičům odebírat a podporovat finančně pěstouny?⁹⁵ Pokud by však byla výchova dětí zanedbávána z jiných než ekonomických důvodů, bylo by na místě přistoupit ke svěření dítěte do pěstounské péče, případně k jinému opatření. Toto téma neustále vybízí k diskusi.

Zbývá ještě dodat, že nejčastěji jsou do pěstounské péče svěřovány děti, které není možné osvojit – mnohdy bývají označovány za „sociální sirotky“.⁹⁶ Jde o děti, jejichž zákonní zástupci neudělili souhlas s osvojením, ale současně nejsou dosud naplněny podmínky pro osvojení bez souhlasu rodičů z důvodu kvalifikovaného nezájmu nebo žádného zájmu o dítě podle ust. § 68 ZoR. Další kategorii pak představují děti zdravotně postižené či chronicky nemocné nebo děti starší, které nejsou pro potenciální osvojitele tolik atraktivní.

3.4 Pěstounská péče na přechodnou dobu

Institut pěstounské péče na přechodnou dobu představuje typ náhradní rodinné péče, který si v našem právním řádu pozvolna buduje své postavení. Byl zaveden zákonem č. 134/2006 Sb. s účinností od 1. 6. 2006. Ačkoli stávající právní úprava výslovně nevymezovala trvání pěstounské péče z hlediska časového, byla chápána spíše jako institut dlouhodobější. Z tohoto důvodu je tento institut, jehož doba trvání by měla být v porovnání s běžnou pěstounskou péčí kratší, označen takto výslovně.

Pokud jde o právní základ tohoto institutu, hmotněprávní úprava je obsažena především v ust. § 45 – 50 ZoR. Nelze však opomenout

⁹⁵ Zuklínová, Michaela: Budoucí občanský zákoník a rodinné právo (Několik malých zamyšlení de lege ferenda). Acta Universitatis Carolinae – Iuridica, 1-2/2003, str. 151-152.

⁹⁶ Hrušáková, Milana a kolektiv: Zákon o rodině – komentář. 3. vydání, C.H.Beck, Praha, 2005, str. 173.

další právní předpisy, které se tohoto institutu přímo či nepřímo dotýkají, a to především ust. § 27a zákona o SPOD, ust. § 76a, jakož i ust. § 176 – 180 o.s.ř. či zákon o státní sociální podpoře, který upravuje dávky pěstounské péče.

Institut pěstounské péče na přechodnou dobu by měl nalézt své uplatnění zejména v případech, kdy dítě nemůže zůstat ve své biologické rodině, avšak je zde předpoklad, že jde o stav přechodný, po jehož pominutí by se dítě mělo vrátit zpět do svého původního výchovného prostředí. Cílem zákonodárce je snížení počtu dětí umísťovaných do ústavní péče, jejíž charakter je výrazně vzdálen od výchovy dítěte v rodinném prostředí. Pobytem dítěte v rodině, byť cizí, se zvyšuje pravděpodobnost obnovení či zachování práva dítěte na rodinný život.

Obecné předpoklady pěstounské péče na přechodnou dobu jsou upraveny v ust. § 45a odst. 1 ZoR a jsou společné i pro „běžný typ“ pěstounské péče. ZoR výslovně uvádí, že soud může svěřit dítě do pěstounské péče fyzické osobě, tedy pěstounovi, jestliže zájem dítěte vyžaduje svěření do takové péče a osoba pěstouna poskytuje záruku řádné výchovy dítěte. Komentář k ZoR⁹⁷ uvádí ještě další základní předpoklady ke svěření dítěte do pěstounské péče, a to skutečnost, že výchova dítěte v rodině není řádně zabezpečena, čímž se rozumí, že výchovu dítěte rodiče nemohou, neumí nebo nechtějí řádně zabezpečovat, dále rodiče dítěte nežijí a soudem ustanovenému poručníkovi nebyla uložena povinnost o dítě osobně pečovat, dále je dán zájem dítěte na svěření do jiného výchovného prostředí, jakož i je dáno kladné vyjádření dítěte, pokud je schopno formulovat své vlastní názory ve smyslu čl. 12 Úmluvy o právech dítěte a v neposlední řadě musí existovat fyzická osoba způsobilá náhradní rodinnou výchovu zabezpečit, k čemuž udělila svůj souhlas. Od novelty ZoR č. 401/2012 Sb. výslovně platí, že ujala-li se osobní péče

⁹⁷ Milana Hrušáková: Zákon o rodině / Zákon o registrovaném partnerství. 4. vydání Rok: 2009, str. 193.

o dítě osoba příbuzná nebo dítěti blízká, dá jí soud přednost před jinou osobou, ledaže to není v souladu se zájmy dítěte.

ZoR přitom vyžaduje, aby osoba pěstouna poskytovala záruku řádné výchovy dítěte. Samotné odborné posouzení předpokladů pro výkon pěstounské péče provádí obecní úřady obcí s rozšířenou působností, avšak konečné slovo ohledně zařazení zájemců o pěstounskou péči do evidence náleží krajským úřadům.

Pokud pak jde o zvláštní předpoklady a důvody pro výkon pěstounské péče na přechodnou dobu, jsou upraveny v zákoně o SPOD (ust. § 27a). V prvním případě zákon pamatuje na pěstounskou péči na dobu, po kterou nemůže rodič ze závažných důvodů dítě vychovávat, ať už z důvodu náhlých situací, kdy dítě vyžaduje okamžitou pomoc, nebo v případech vážného onemocnění rodiče samoživitele, autonehody obou rodičů a jejich následné hospitalizace v nemocnici či z důvodu zjištěného týrání dítěte v jeho výchovném prostředí⁹⁸.

Dále ZoR předvídá pěstounskou péči na dobu, po jejímž uplynutí lze dát souhlas rodiče s osvojením dle ust. § 68a ZoR. Tato lhůta činí šest týdnů po narození dítěte, přičemž po jejím marném uplynutí zákon připouští, aby rodič udělil blanketní souhlas s osvojením. Lze si představit konkrétní situaci, kdy by se tento typ pěstounské péče na přechodnou dobu mohl uplatnit, a to přišla-li například matka novorozence o bytové zázemí, o dítě má zájem, který projevuje pravidelnými návštěvami, avšak stále není v rozhodné době jisté, zda se bude schopna o dítě řádně postarat⁹⁹.

Třetí typ pěstounské péče na přechodnou dobu by měl být využit po dobu, než dojde k pravomocnému rozhodnutí soudu o tom, že není třeba souhlasu rodičů k osvojení jejich dítěte dle ust. § 68 ZoR. V předmětném incidenčním řízení soud posuzuje otázku kvalifikovaného nezájmu rodičů o dítě po dobu nejméně šesti měsíců, jakož

⁹⁸ Řehulová, Lenka: Pěstounská péče na přechodnou dobu jako institut zachování či obnovení práva na rodinný život. Právní rozhledy, 15/2009, str. 536.

⁹⁹ Řehulová, Lenka: Pěstounská péče na přechodnou dobu jako institut zachování či obnovení práva na rodinný život. Právní rozhledy, 15/2009, str. 536.

i otázku žádného zájmu po dobu nejméně dvou měsíců po narození dítěte.

Pokud jde orgán, který rozhoduje o svěřeni dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu, je jím výlučně soud, přičemž věcně a místně příslušným je okresní soud, v jehož obvodu má dítě na základě dohody rodičů nebo rozhodnutí soudu, popř. jiných rozhodných skutečností, své bydliště, a to dle ust. § 9 odst. 1 a § 88 písm. c) o.s.ř. K podání návrhu na svěřeni dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu je oprávněn toliko orgán sociálně-právní ochrany dětí, kterým je obecní úřad obce s rozšířenou působností. Okruh účastníků řízení je určen dle ust. § 94 odst. 1 o.s.ř., tedy je jím návrhovateli a ti, o jejichž právech nebo povinnostech má být v řízení jednání. Znaky této definice splňují zájemci o pěstounskou péči na přechodnou dobu, dítě, které je zastoupeno kolizním opatrovníkem a rodiče dítěte.

O svěřeni dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu rozhoduje soud v případech, kdy rodiče nemohou výchovu ze závažných důvodů po přechodnou dobu vykonávat ve smyslu ust. § 45a odst. 2 písm. a) ZoR, ve formě rozsudku, v němž určí dobu trvání přechodné pěstounské péče. Rozsudek má konstitutivní účinky. V úvahu však přichází také svěřeni dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu ve formě předběžného opatření dle ust. § 76a odst. 1 o.s.ř., a to v případech, kdy lze po uplynutí této přechodné doby udělit souhlas rodiče s osvojením dítěte či na přechodnou dobu, než bude soudem rozhodnuto o tom, že k osvojení dítěte není zapotřebí souhlasu rodičů. Takové předběžné opatření pak trvá tři měsíce, není-li soudem následně prodlouženo.

Ačkoli je institut pěstounské péče na přechodnou dobu v českém právním řádu poměrně nový, již v praxi nalezl své uplatnění a využití.

3.5 Ústavní výchova, ochranná výchova, svěření dítěte do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc

Ústavní výchova a svěření dítěte do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc upravené v ust. § 46 ZoR se uplatňují, jestliže je výchova dítěte vážně ohrožena nebo vážně narušena a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě, nebo jestliže z jiných závažných důvodů nemohou rodiče výchovu dítěte zabezpečit. Pokud je to v zájmu nezletilého nutné, může tak soud učinit i v případě, kdy jiná výchovná opatření nepředcházela. Těmito jinými výchovnými opatřeními rozumíme napomenutí, dohled, omezení zabraňující škodlivým vlivům na výchovu dítěte, úpravu styku s rodiči, omezení rodičovské zodpovědnosti, svěření dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče, nebo do pěstounské péče.

K vážnému ohrožení výchovy dítěte dochází zejména jejím zanedbáváním, a to jak po stránce fyzické, tak citové, materiální či hygienické, dále když rodiče nevykonávají nad nezletilým potřebný dohled, tolerují jeho sklony k alkoholu, drogám či neplnění povinné školní docházky.¹⁰⁰ Jde o stav, kdy hrozí reálné nebezpečí poruchy, tedy narušení výchovy. Nařízená ústavní výchova pak plní preventivní funkce. Oproti tomu nařízení ústavní výchovy v případě vážného narušení výchovy nezletilého dítěte plní funkce nápravné, neboť zde již porucha nastala, a to zejména v důsledku výchovné nezpůsobilosti rodičů či jejich celkového špatného vlivu na dítě.

Ústavní výchova však může být nařízena i pro jiné závažné důvody, pro které rodiče nemohou výchovu nezletilého dítěte zabezpečit. Tyto důvody mohou být i objektivního rázu, jako je vážná nemoc rodičů, úraz, trvalá invalidita po úrazu, či smrt. Výjimkou nebývá ani nepřítomnost rodičů pro výkon vazby, nebo trestu odnětí svobody. Mnohdy však jsou pro nařízení ústavní výchovy rozhodující

¹⁰⁰ Hrušáková, Milana a kolektiv: Zákon o rodině – komentář. 3. vydání, C.H.Beck, Praha, 2005, str. 191.

cí okolnosti spočívající v osobě nezletilého, například jeho duševní porucha. Zde zase vyniká výchovná funkce ústavní výchovy.

Tato opatření se používají zásadně subsidiárně, tedy až tehdy, když mírnější zásahy selhaly nebo vůbec nemohly být uplatněny, nenašla se osoba, která by převzala dítě do náhradní rodinné péče, nebo je v zájmu dítěte nezbytně nutné, aby bylo umístěno do speciálního zařízení ústavního typu. Soud vždy musí posoudit všechny rozhodné skutečnosti, a to jak jednotlivě, tak i v jejich souhrnu. Ústavní výchova představuje spolu s ochrannou výchovou formu náhradní kolektivní výchovy, jejímž cílem je dočasně zajišťovat dítěti náhradní výchovnou péči v zájmu jeho zdravého vývoje, řádné výchovy a vzdělávání.¹⁰¹ Vždy však platí, že prioritu má umístění dítěte do náhradní rodinné péče, která je dle odborných poznatků pro vývoj dítěte přirozenější a příznivější. Nařízení ústavní výchovy totiž představuje závažný zásah do vztahů mezi rodiči a dětmi, jehož důsledkem je faktické omezení rodičovské zodpovědnosti. I když jsou splněny všechny zákonné podmínky pro nařízení ústavní výchovy, nemusí být soudem nařízena, pokud je k dispozici jiné vhodné řešení - v první řadě je třeba zabezpečit blaho dítěte.

Řízení o nařízení ústavní výchovy může být zahájeno jako každé jiné řízení ve věcech péče o nezletilé i z úřední povinnosti, tedy bez návrhu. K návrhu je také oprávněn obecní úřad obce s rozšířenou působností či ve veřejném zájmu státní zastupitelství. Jeho oprávnění vyložená v části týkající se pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti (2.4) pak platí i zde. Kromě nařízení ústavní výchovy bývá soudně rozhodnuto i o jejím zrušení či prodloužení. Při výkonu ústavní výchovy jsou státní orgány povinny zkoumat, zda nepominuly důvody pro její další trvání a dítě se tedy může vrátit do své původní rodiny nebo nelze-li ji nahradit umístěním dítěte do náhradní rodinné péče. Pokud jsou tyto podmínky splněny, soud přistoupí ke zrušení ústavní výchovy. Poslední věta ust. § 46 odst. 1

¹⁰¹ Černá, Iva: K některým aspektům výkonu ústavní výchovy v České republice. Právo a rodina, 11/2007, str. 9.

ZoR umožňuje prodloužení ústavní výchovy až na jeden rok po dosažení zletilosti, nejdéle tedy do devatenácti let věku chovance, jediné však jsou-li pro to důležité důvody. Toto rozhodnutí musí být přijato před dosažením zletilosti dítěte, neboť dovršením osmnácti let ústavní výchova ex lege zaniká.

Pokud jde o samotný výkon ústavní výchovy, výběr příslušného zařízení závisí na několika kritériích, zejména pak na věku dítěte, jeho zdravotním stavu a závažnosti výchovných potíží.¹⁰² Děti do tří let věku pobývají ve zdravotnických zařízeních, a to v kojeneckých ústavech a dětských domovech. Starší děti jsou vychovávány v diagnostických ústavech, dětských domovech, dětských domovech se školou a výchovných ústavech. Systém těchto zařízení a bližší podrobnosti jejich fungování upravuje zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních (dále jen „zákon o ÚaOV“). Základní organizační jednotkou v dětských domovech jsou rodinné skupiny tvořené šesti až osmi dětmi, zatímco v diagnostických a výchovných ústavech jde o výchovné skupiny. Ústavní výchovu poskytují i zařízení sociální péče, zejména ústavy různých typů určené pro postiženou mládež.

Osoby, které jsou k dítěti povinné výživou, a děti s vlastními pravidelnými příjmy mají povinnost poskytovat příspěvek na úhradu péče poskytované v zařízeních.¹⁰³

Jaký dopad má nařízení ústavní výchovy na výkon rodičovské zodpovědnosti? Vztah mezi rodiči a dětmi zůstává zachován, ale dochází k faktickému omezení rodičovské zodpovědnosti, zejména v oblasti osobní péče o dítě. Nevydal-li soud v této oblasti ještě jiné rozhodnutí (zejména podle ust. § 44 ZoR, jak uvedeno výše), zůstávají rodiče zákonnými zástupci dítěte. Rovněž jejich vyživovací povinnost není rozhodnutím nikterak dotčena.

¹⁰² Hrušáková, Milana a kolektiv: Zákon o rodině – komentář. 3. vydání, C.H.Beck, Praha, 2005, str. 193.

¹⁰³ Tamtéž, str. 193.

Stejně jako při uplatnění jiných zásahů do rodičovské zodpovědnosti má být i v případě nařízení ústavní výchovy usilováno o brzký návrat dítěte do svého rodinného prostředí – tedy o tzv. sanaci rodiny, což má být dětem průběžně zdůrazňováno. Toto zdánlivě nevýznamné sdělení by mělo napomoci potlačit obavy dítěte o ztrátu své původní rodiny. Proto by měli být sourozenci umísťováni do téhož výchovného zařízení a pokud možno i do téže rodinné skupiny. Sanace rodiny představuje práci s rodinami, které jsou sociálně vyloučené nebo zanedbávají výchovu dětí. Snahou je vyzdvihnout z původní rodiny všechny pozitivní aspekty a následně je rozvíjet.¹⁰⁴ Jestliže totiž rodič nebyl schopen nebo ochoten zajistit řádnou výchovu svých nezletilých dětí, nemusí to současně znamenat, že nemá své děti rád a že o ně nestojí. Příčiny odebrání dětí totiž mnohdy bývají ekonomického rázu a přetržení vztahu rodiče a dítěte pak může vést k demotivaci rodičů ke zlepšení situace.

Současně je třeba při výkonu ústavní výchovy respektovat práva dítěte, jeho potřeby i individuální možnosti. Chovanec má především zákonné právo na to, aby byl seznámen se svými právy a povinnostmi. Záleží pak na jednotlivých vychovatelích, jak se tohoto úkolu zhostí, vždy je třeba formu poučení přizpůsobit věku dítěte. V praxi se osvědčily ústavní řády formulované ostatními chovanci¹⁰⁵, tedy většinou jasně, srozumitelně a jednoduše stylizované. Mezi tato práva dítěte patří i právo na kontakt s rodiči či jinými osobami dítěti blízkými. Tento kontakt se pak uskutečňuje prostřednictvím korespondence, telefonních hovorů a osobních návštěv. Některá zařízení pro výkon ústavní výchovy však pojmají kontakt dítěte s příbuznými jako odměnu za jeho nezávadné chování a řádné plnění školní docházky, tedy jako součást systému odměn a trestů. Zákon o ÚaOV ovšem toto neumožňuje, neboť v ust. § 23 odst. 1 pouze stanoví, že ředitel zařízení má pouze právo návštěvu příbuzných zakázat, přerušit nebo jinak omezit ad hoc tehdy, když aktuální

¹⁰⁴ Černá, Iva: K některým aspektům výkonu ústavní výchovy v České republice. *Právo a rodina*, 11/2007, str. 12.

¹⁰⁵ Černá, Iva: Práva a povinnosti dětí umístěných v ústavní péči. *Právo a rodina*, 5/2008, str. 19.

nevhodné chování těchto osob by nepříznivě působilo na výchovu, vývoj či aktuální psychický stav dítěte, případně by bylo ohroženo jeho zdraví nebo život. Návštěvy by tudíž neměly být vázány na předchozí povolení ředitele zařízení nebo vychovatelů, neboť tak dochází ke zbytečnému odcizování dětí se svými příbuznými. Totéž platí i pro telefonické hovory dítěte s osobami blízkými, které by měly být dítěti vždy přepojeny, pokud to samozřejmě dovoluje jeho aktuální činnost a působiště.

Ani uskutečnění práva dítěte na krátkodobý pobyt u rodičů nebo jiných osob odpovědných za jeho výchovu nelze zařazovat do systému odměn a trestů jako motivační prostředek.¹⁰⁶ Omezení nebo zákaz těchto návštěv musí být vždy odůvodněno závažnými důvody, zejména konkrétně podloženými obavami, že pobyt dítěte v rodinném prostředí představuje nebezpečí pro jeho výchovu. Jde například o dřívější negativní zkušenosti s pácháním trestné činnosti během povolené návštěvy nebo řádné a včasné nepředání dítěte zpět do zařízení. Předpoklady pro dočasný pobyt dítěte mimo ústav jsou upraveny v ust. § 30 zákona o SPOD. Povolení uděluje ředitel zařízení, ovšem jen po předchozím písemném souhlasu obecního úřadu obce s rozšířenou působností, který posuzuje zejména rodinné a sociální prostředí, ve kterém má dítě pobývat.

Svěření dítěte do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc je institutem zavedeným novelou ZoR z roku 2002 a představuje formu náhradní rodinné péče. Je tedy obecně preferováno před výchovou ústavní. Ust. § 42 zákona o SPOD pak stanoví, že tato zařízení poskytují ochranu a pomoc dítěti, které se ocitlo bez jakékoli péče nebo jsou-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy nebo ocitlo-li se dítě bez péče přiměřené jeho věku, jde-li o dítě tělesně nebo duševně týrané nebo zneužívané, anebo o dítě, které se ocitlo v prostředí nebo situaci, kdy jsou závažným způsobem ohrožena jeho základní práva.

¹⁰⁶ Černá, Iva: Práva a povinnosti dětí umístěných v ústavní péči. Právo a rodina, 5/2008, str. 21.

Pokud jde o rozsah péče poskytované těmito zařízeními, spočívá v uspokojování základních životních potřeb dítěte, včetně ubytování, dále v zajištění zdravotní péče v nezdravotnických zařízeních a v psychologické a jiné obdobné nutné péči. Tato zařízení jsou povinna zabezpečit nepřetržitý provoz a s tím spojené nepřetržité poskytování služeb.

Nezletilé dítě smí být do zařízení přijato na základě rozhodnutí soudu, na základě žádosti obecního úřadu obce s rozšířenou působností nebo zákonného zástupce dítěte. Připouští se, aby o přijetí požádalo i samotné dítě.¹⁰⁷ Pokud je v konkrétním případě žadatelem obecní úřad či samo dítě a zákonní zástupci k přijetí dítěte do zařízení neudělili souhlas, je obecní úřad obce s rozšířenou působností povinen podat soudu návrh na nařízení předběžného opatření. O tomto institutu je pojednáno samostatně ve 4. kapitole této práce. Jestliže žádost podali rodiče, dojde před přijetím jejich dítěte do zařízení k uzavření písemné dohody mezi nimi a tímto zařízením. Rodiče nebo jiné osoby povinné vyživovat dítě pak musí hradit příspěvek na úhradu pobytu a péče nezletilého dítěte v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. O povinnosti platit tento příspěvek rozhoduje obecní úřad obce s rozšířenou působností a jeho výše je odstupňována v závislosti na věku dítěte.

Na závěr této části zbývá pojednat o institutu ochranné výchovy. Předpoklady pro její uložení jsou uvedeny v ust. § 22 zákona o soudnictví ve věcech mládeže a spočívají v tom, že o výchovu mladistvého není náležitě postaráno a nedostatek řádné výchovy nelze odstranit v jeho vlastní rodině nebo v rodině, v níž žije, nebo dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána nebo prostředí, ve kterém mladistvý žije, neposkytuje záruku jeho náležité výchovy.

Ochranná výchova má subsidiární charakter, takže přednost před jejím uložení mají nejprve výchovná opatření podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže (viz 2.3) a následně ústavní výcho-

¹⁰⁷ Novotná, Věra: Jaké změny přináší novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí? Právo a rodina, 5/2006, str. 23-24.

va podle ZoR. Další podstatnou podmínkou pro její uložení je skutečnost, že byl mladistvý uznán vinným proviněním. Ukládá se totiž vždy namísto trestního opatření nebo spolu s ním, tedy jako reakce na protiprávní jednání mladistvého.¹⁰⁸ Obligatorně bude uložena dítěti staršímu dvanácti, ale mladšímu patnácti let, které se dopustilo činu jinak trestného, za který TZ ve své zvláštní části umožňuje uložit výjimečný trest. Fakultativně pak je ukládána dětem mladším patnácti let tehdy, odůvodňuje-li to povaha spáchaného činu jinak trestného a je-li to nezbytně nutné k zajištění jeho řádné výchovy.¹⁰⁹

Pokud jde o dobu jejího trvání, ochranná výchova potrvá, dokud to vyžaduje její účel, nejdéle však do dovršení osmnáctého roku věku mladistvého. Vyžaduje-li to zájem mladistvého, je možné, stejně jako v případě ústavní výchovy, její prodloužení soudem až do dovršení devatenáctého roku mladistvého.

Ust. § 23 počítá s její možnou přeměnou na ústavní výchovu. Její výkon je upraven v již uvedeném zákoně o ÚaOV.

3.6 Osvojení bez souhlasu rodičů

Právo rodičů udělit souhlas k osvojení svého dítěte nespadá do rámce rodičovské zodpovědnosti.¹¹⁰ Ačkoli se tedy nejedná o zásah státu do rodičovské zodpovědnosti a tudíž nestojí v popředí této práce, jde o natolik závažnou intervenci do vztahu mezi rodiči a dětmi, že považuji za vhodné se o ní alespoň krátce zmínit.

Obecně je jednou z hmotněprávních podmínek osvojení souhlas zákonných zástupců dítěte. Ust. § 68 ZoR však umožňuje tuto podmínku prolomit a k osvojení tak souhlas zákonných zástupců, pokud jimi jsou rodiče, nevyžadovat, a to předně v případě, kdy po dobu nejméně šesti měsíců soustavně neprojevovali opravdový zájem

¹⁰⁸ Jelínek, Jiří a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část, zvláštní část. Linde nakladatelství, Praha, 2006, str. 429.

¹⁰⁹ Hrušáková, Milana a kolektiv: Zákon o rodině – komentář. 3. vydání, C.H.Beck, Praha, 2005, str. 195-196.

¹¹⁰ Radvanová, Senta; Zuklínová, Michaela: Kurz občanského práva – Instituty rodinného práva. C.H.Beck, Praha, 1999, str. 95.

o dítě. ZoR pak poskytuje demonstrativní výčet vnějších projevů tohoto kvalifikovaného nezájmu. Lze na něj usuzovat z toho, že rodiče dítě pravidelně nenavštěvovali, neplnili pravidelně a dobrovolně vyživovací povinnost a neprojevovali snahu upravit si v mezích svých možností své rodinné a sociální poměry tak, aby se mohli osobně ujmout péče o dítě. Dříve ZoR nedával žádné vodítko pro výklad pojmu „opravdový zájem“, takže v praxi docházelo k tomu, že dětská zařízení za něj považovala třeba i jediný dopis či pohled zaslaný rodičem dítěti. Obdržením této korespondence pak podle jejich názoru docházelo k přetržení této zákonné lhůty. Soudní praxe však zastávala stanovisko jiné, které se do značné míry přibližovalo současnému pojetí.¹¹¹

Druhý případ, kdy je možné přistoupit k osvojení bez souhlasu rodičů, nastává tehdy, jestliže rodiče po dobu nejméně dvou měsíců po narození dítěte neprojevili o dítě žádný zájem, ačkoliv jim v projevení zájmu nebránila závažná překážka. Toto ustanovení ZoR je v Evropě skutečnou raritou. Vychází se zde z přesvědčení, že za těchto okolností neexistuje důvod pro respektování a ochranu práv rodičů. Podle názoru soudní praxe nemusí být rodič na právní důsledky nezájmu vůči svému dítěti předem upozorněn, neboť převažuje zájem nezletilého dítěte, o které tak bude lépe postaráno v adoptivní rodině, která o něj bude pečovat namísto rodičů. Odborné poznatky dokazují, že čím je osvojované dítě mladší, tím lépe se přizpůsobí novému rodinnému prostředí, naváže citové vazby s novými příbuznými a eliminuje se tak nebezpečí citových deprivací.¹¹² Nejsou však zákonné lhůty příliš krátké? Nezaslouží si vztah mezi biologickými rodiči a dětmi větší šanci na zachování? Zde se opět otevírá široký prostor k diskusi. Odborná veřejnost zastává oba názory.¹¹³

¹¹¹ Tamtéž, str. 134.

¹¹² Hrušáková, Milana a kolektiv: Zákon o rodině – komentář. 3. vydání, C.H.Beck, Praha, 2005, str. 295.

¹¹³ Ve prospěch větší ochrany vztahu rodič-dítě např.: Zuklínová, Michaela: Budoucí občanský zákoník a rodinné právo (Několik malých zamyšlení de lege ferenda). Acta Universitatis Carolinae – Iuridica, 1-2/2003, str. 150.

To, co bylo uvedeno výše, platí i v případě, je-li rodič dítěte nezletilý. Toto ustanovení je velmi problematické, neboť důsledně nespektuje ochranu lidských práv. Nezletilý rodič je rovněž stále dítětem a nedokáže ještě úplně posoudit následky svého jednání, které mohou být v tomto případě fatální.¹¹⁴ ZoR však tuto skutečnost zcela opomíjí.

V obou případech nezájmu rodičů však musí být jeho existence soudem bezpečně zjištěna a prokázána. Vždy je třeba přihlížet ke konkrétní situaci a poměrům, ve kterých se rodič nacházel, tedy k mezím jeho možností. Jeho možnosti totiž mohly být přechodně omezeny, ať již pro vážnou nemoc, výkon trestu odnětí svobody nebo z důvodu nepříznivé životní situace spočívající například ve ztrátě bydlení nebo zaměstnání. Pro tyto důvody proto nebyl rodič schopen projevovat soustavný opravdový zájem o své nezletilé dítě. Takové objektivně vzniklé okolnosti nemohou být přičítány k tíži rodiče.

Občanský soudní řád proto upravuje v ust. § 180a-b zvláštní řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení. Jde o tzv. incidenční řízení, jehož uskutečnění je nezbytnou podmínkou pro zahájení procesu osvojení.¹¹⁵ Splnění zákonných podmínek soud posuzuje vždy ke dni podání návrhu na zahájení tohoto řízení rodičem nebo orgánem sociálně-právní ochrany dětí jakožto opatrovníkem dítěte a samotné řízení o osvojení smí být zahájeno až po právní moci rozhodnutí vydaného v tomto řízení. Účastníkem řízení je nezletilé dítě zastoupené opatrovníkem a rodiče. Pokud jsou rodiče neznámého pobytu, bude jim za účelem ochrany jejich zájmů v tomto řízení soudem ustanoven opatrovník.

Je-li pak soudem rozhodnuto, že k osvojení se souhlas rodiče nevyžaduje, nedochází automaticky k zániku rodičovské zodpovědnosti. Ust. § 180b odst. 1 o.s.ř. totiž umožňuje při změně poměrů

¹¹⁴ Radvanová, Senta; Zuklínová, Michaela: Kurz občanského práva – Instituty rodinného práva. C.H.Beck, Praha, 1999, str. 134.

¹¹⁵ Hrušáková, Milana a kolektiv: Zákon o rodině – komentář. 3. vydání, C.H.Beck, Praha, 2005, str. 298.

zrušení tohoto rozhodnutí. Zrušení však lze navrhnout nejdříve po uplynutí jednoho roku od právní moci rozsudku. Toto ustanovení se navíc neuplatní, bylo-li již dítě osvojeno, nebo zahájeno řízení o jeho osvojení, nebo dítě bylo svěřeno do preadopční péče budoucích osvojitelů, anebo zahájeno řízení o svěřeni dítěte do této péče. Zvláštní řízení upravené v o.s.ř. bývá často kritizováno z důvodu narušení anonymity budoucích osvojitelů a následného zasahování do rodinných poměrů osvojitele. Vytýkáno je rovněž celkové prodloužení osvojovacího procesu.¹¹⁶ Těmto námitkám lze oponovat zájmem na důsledném dodržování práva na spravedlivý proces ve smyslu čl. 6 Úmluvy. Osvojení bez souhlasu rodičů je totiž natolik závažným zásahem do sféry rodičů a dětí, že je třeba bez výhrady trvat na uskutečnění řádného a spravedlivého procesu, ve kterém budou bez jakýchkoli pochybností prokázány důvody pro nerespektování základního práva rodiče udělit souhlas k osvojení svého dítěte.

Vše, co bylo uvedeno výše, se uplatňuje pouze v případech, kdy jsou rodiče zákonnými zástupci dítěte. Pokud byli své rodičovské zodpovědnosti zbaveni, souhlas s osvojením uděluje poručník dítěte. Vzhledem k tomu, že se však jedná o rozhodnutí podstatné záležitosti týkající se dítěte, potřebuje ke svému souhlasu ještě přivolení soudu dle ust. § 80 odst. 4 ZoR.¹¹⁷

ZoR rovněž umožňuje rodičům, jsou-li zákonnými zástupci dítěte, osobně udělit souhlas s jeho osvojením předem, nikoli ve vztahu ke konkrétním osvojitelům. Souhlas lze udělit nejdříve šest týdnů po narození dítěte a jeho odvolání přichází v úvahu jen do doby, než dojde k umístění dítěte do péče budoucích osvojitelů.

¹¹⁶ Hrušáková, Milana a kolektiv: Zákon o rodině – komentář. 3. vydání, C.H.Beck, Praha, 2005, str. 300.

¹¹⁷ Radvanová, Senta; Zuklínová, Michaela: Kurz občanského práva – Instituty rodinného práva. C.H.Beck, Praha, 1999, str. 136.

4 Předběžné opatření podle § 76a o.s.ř.

Ust. § 16 zákona o SPOD ukládá obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností povinnost podat soudu neprodleně návrh na vydání předběžného opatření podle ust. § 76a o.s.ř., ocitlo-li se dítě bez jakékoliv péče nebo jsou-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy nebo narušeny. Účelem je rychle a předběžně zabezpečit nápravu nežádoucích poměrů, ve kterých se nezletilé dítě ocitlo.

Musí jít tedy o zřejmé, aktuální ohrožení dítěte nejzávažnější intenzity a nikoli o ohrožení dlouhodobě existující. Bude se jednat zejména o případy, kdy jeden či oba rodiče surově zacházejí se svými dětmi, o případy pohlavního zneužívání nebo o jiné případy vážného ohrožení tělesného nebo duševního vývoje dítěte, kdy by uložení jiného výchovného opatření nevedlo k nápravě a prohlubovalo by ohrožení výchovy dítěte. Pokud se však dítě potýká s dlouhodobě nevhodnou výchovou ze strany rodičů nebo vykazuje-li chování nezletilých dětí vážné závady a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě, bude vhodnější přímé podání návrhu na nařízení ústavní výchovy.¹¹⁸ Předběžné opatření podle ust. § 76a o.s.ř. by nemělo být vydáno ani tehdy, když dítěti sice hrozí vážná újma na životě nebo na zdraví, ale jsou splněny podmínky¹¹⁹ uvedené v ust. § 23 odst. 3 zákona č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, a dítě tak může být převzato do ústavní péče bez písemného souhlasu jeho zákonného zástupce.¹²⁰

O vydání předběžného opatření smí rozhodnout jenom soud, a to pouze na základě návrhu obecního úřadu obce s rozšířenou působností, jehož příslušnost se určuje místem, kde se dítě nachází. Tato

¹¹⁸ Černá, Iva: Problematické aspekty při aplikaci předběžného opatření o odnětí dítěte z péče rodičů. *Právo a rodina*, 12/2007, str. 10.

¹¹⁹ § 23 odst. 3 stanoví: „Je-li neodkladné provedení vyšetřovacího nebo léčebného výkonu nezbytné k záchraně života nebo zdraví dítěte a odpírají-li rodiče souhlas, je ošetřující lékař oprávněn rozhodnout o provedení výkonu.“

¹²⁰ Bureš, Jaroslav; Drápal, Ljubomír; Krčmář, Zdeněk a kolektiv: *Občanský soudní řád – komentář*. 7. vydání, C.H.Beck, 2007, str. 308.

skutečnost reflektuje závažnost a mimořádnost situace. Zde se tedy neuplatní možnost soudu zahájit řízení z moci úřední, jako je tomu u ostatních řízení ve věcech péče o nezletilé. Kdyby podal návrh na nařízení tohoto předběžného opatření někdo jiný, soud ho buď zamítne, nebo ho bude, při splnění dalších podmínek, považovat za návrh na vydání předběžného opatření podle ust. § 76 o.s.ř.

Vzhledem k naléhavosti situace je obecní úřad obce s rozšířenou působností povinen zajistit podání návrhu i mimo pracovní dobu, což se zabezpečuje pomocí „systému vyrozumění“. Každý obecní úřad obce s rozšířenou působností je povinen vyhotovit seznam zaměstnanců s aktuálními adresami a telefonními čísly, na které se pak v případě potřeby soudy a orgány policie obracejí. Do roku 1995 umožňovalo ust. § 46 ZoR okresnímu úřadu učinit ve věcech péče o ohrožené děti i takové opatření, o kterém měl právo za normálních okolností rozhodnout jenom soud. Ústavní soud, jak již bylo uvedeno výše, shledal toto ustanovení protiústavním pro jeho rozpor s čl. 32 odst. 4 Listiny a z tohoto důvodu bylo zrušeno. Následovalo přijetí nové úpravy, a to právě ust. § 76a o.s.ř.

Účastníci řízení nemusí být před soudem vyslechnuti a nezletilé dítě nemusí být zastoupeno opatrovníkem, který mu bude ustanoven až pro další řízení po výkonu předběžného opatření. Pokud soud vydá předběžné opatření, je povinen v něm označit osobu, do jejíž péče bude nezletilé dítě předáno – může jít o fyzickou osobu, nebo o zařízení pro výkon ústavní výchovy. Soud však není vázán výběrem osoby uvedené v návrhu obecního úřadu obce s rozšířenou působností, může tedy zvolit i jinou vhodnou osobu. Dítě může být svěřeno rovněž do pěstounské péče osoby na přechodnou dobu dle ust. § 45a odst. 2 ZoR zařazené v evidenci osob vhodných k výkonu této pěstounské péče na přechodnou dobu, a to na dobu, po jejímž uplynutí lze dát souhlas rodiče s osvojením, tedy do doby, než nezletilé dítě dosáhne věku alespoň šesti týdnů, nebo na dobu do právní moci rozhodnutí soudu o tom, že k osvojení dítěte není

třeba souhlasu rodičů. V tomto případě jde o alternativu ústavní výchovy.

Důležité však je to, že stav založený předběžným opatřením má vždy dočasný charakter. Podmínkou je, že neutěšenou situaci, ve které se nezletilé dítě nachází, nelze řešit vydáním rozhodnutí ve věci samé, ani vydáním předběžného opatření podle ust. § 76 odst. 1 písm. b) o.s.ř., které ukládá odevzdání dítěte do péče druhého z rodičů nebo do péče toho, koho označí soud.

Jakmile se stalo předběžné opatření vykonatelným, k čemuž dochází vyhlášením nebo vyhotovením jeho písemného znění, bude přikročeno k vlastnímu výkonu. Písemné vyhotovení usnesení o nařízení předběžného opatření se účastníkům doručuje nejdříve při provedení výkonu. Výkon se provede tak, že dojde k předání dítěte do péče určené osoby, která je povinna ho převzít. Zdravotnické zařízení nesmí dítě odmítnout z důvodu nepředložení průkazu pojištění.¹²¹ Po provedení výkonu se věc předává soudu, v jehož obvodu má nezletilý bydliště.

O návrhu na nařízení předběžného opatření je soud povinen rozhodnout bezodkladně. Není-li tu nebezpečí z prodlení, lze o něm rozhodnout nejpozději do 24 hodin od podání návrhu. Pokud jde o délku trvání předběžného opatření, liší se podle toho, zda se jedná o opatření, kterým se řeší absence péče o dítě a vážné ohrožení nebo narušení jeho příznivého vývoje, nebo o opatření, kterým se dítě svěřuje na přechodnou dobu do pěstounské péče. V prvním případě trvá jeden měsíc od jeho vykonatelnosti, ve druhém případě pak tři měsíce. Po uplynutí tří měsíců může dojít k prodloužení tohoto předběžného opatření, nemá-li soud podklady pro rozhodnutí věci. Jestliže před uplynutím těchto lhůt dojde k zahájení řízení ve věci samé, může soud trvání obou předběžných opatření opakovaně prodlužovat, a to vždy o jeden měsíc. Doba jejich trvání však smí činit celkem maximálně šest měsíců. Poté již lze přistoupit k prodloužení

¹²¹ Westphalová, Lenka: Možnosti zásahů státu do práv rodičů a dětí – poskytování sociálně-právní ochrany (2.). Právo a rodina, 8/2007, str. 16.

jenom výjimečně, a to za splnění podmínky, že důkazní řízení ve věci samé nebylo možné z vážných důvodů a objektivních příčin skončit v této době.

Nařízené předběžné opatření může být soudem zrušeno, a to na základě návrhu podaného rodičem nezletilého dítěte, orgánem sociálně-právní ochrany dětí či ustanoveným opatrovníkem. Návrh na zrušení se podává okresnímu soudu, v jehož obvodu má nezletilý bydliště. Soud musí o návrhu rozhodnout bezodkladně, nejpozději do sedmi dnů, přičemž týž účastník smí nový návrh podat kdykoliv, uvede-li v něm nové nebo alespoň jiné okolnosti než v návrhu dřívejším. Pokud uplatňuje důvody zcela identické, návrh může zopakovat až po uplynutí čtrnácti dnů od právní moci usnesení o zamítnutí návrhu.

Mnozí se domnívají, že k nařízení předběžného opatření dochází pouze u rodin postižených nebo ohrožených sociálním propadem nebo rodin s týranými nebo zneužívanými dětmi. Opak je pravdou. V praxi se objevují i zásahy směřující do rodin dobře finančně situovaných, spořádaných a doposud také plně funkčních. Za všechny uvedu případ nezletilého Petra¹²², kterému lékaři diagnostikovali vysoce zhoubné nádorové onemocnění. Jedinou nadějí na zlepšení jeho zdravotního stavu představovaly chemoterapie spojené s krevní transfuzí. Petrovi rodiče, Svědci Jehovovi, odmítli udělit souhlas k tomuto léčebnému výkonu. Pokud by nebylo neprodleně přistoupeno k léčbě, zdraví a život nezletilého Petra by byly vážně ohroženy. Proto podal obecní úřad obce s rozšířenou působností návrh na vydání předběžného opatření podle ust. § 76a o.s.ř., kterému okresní soud vyhověl. Petrovi rodiče se s rozhodnutím neztotožňovali, proto podali odvolání a následně ústavní stížnost. Jak krajský soud, tak Ústavní soud potvrdily, že se Petr ocitl v přímém ohrožení života, a proto byl zásah státu na místě. Ústavní soud ve svém nálezu sp. zn. III. ÚS 459/03 tehdy vyslovil: „Odmítají-li rodiče léčbu

¹²² Novotná, Věra: Význam úzké spolupráce soudů a orgánů sociálně-právní ochrany dětí. Právo a rodina, 3/2005, str. 7.

nezletilého dítěte, jež je v bezprostředním ohrožení života, nepředstavuje vydání předběžného opatření podle ust. § 76a o.s.ř., kterým se dítě svěří do péče příslušného léčebného zařízení, porušení jejich práv zakotvených v čl. 32 odst. 4 a čl. 16 odst. 1 Listiny. Vzhledem k nutnosti okamžitého zásahu není zpravidla možno v řízení o vydání takového předběžného opatření řešit případný spor rodičů s léčebným zařízením o vhodnosti té které léčby.“

Jinak považuji za potřebné znovu zopakovat, že předběžné opatření, kterým se odnímá dítě z rodinného prostředí, by mělo být využíváno ve zcela výjimečných případech, kdy nepostačuje použití méně závažných výchovných opatření. Vždy by měla být preferována sociální práce s rodinou, v rámci níž by došlo k projednání příčin nežádoucí situace a možností jejího řešení. Stále platí, že ochrana dětí a řádná péče o ně je výsadním právem a povinností rodičů a že stát má vstupovat do soukromí rodiny teprve tehdy, jsou-li děti ohroženy nebo jejich výchova narušena a rodiče nabízenou pomoc odmítají.¹²³

Často bývá upozorňováno na nedostatečné poučování rodičů dítěte o důsledcích předběžného opatření a o jejich možnosti podávat ve věci opravné prostředky. Často tak netuší, že mají právo na pravidelný styk s dítětem, ať už prostřednictvím telefonu, korespondence nebo osobních návštěv, ani si nebývají vědomi důsledků, které mohou nastat, pokud nebudou projevovat o své dítě zájem (osvojení bez souhlasu rodičů viz 3.5). Poučení by mělo zahrnovat také upozornění na možnost poskytnutí mimořádné dávky v hmotné nouzi, která jim má pomoci uhradit zvýšené výdaje spojené s návštěvou dítěte v náhradní rodinné péči nebo v ústavním zařízení.¹²⁴ Po odnětí nezletilého dítěte z péče rodičů má být vyvinuto maximální úsilí k brzkému navrácení dítěte do původního rodinného prostředí. I zde je potřeba přistoupit k již zmíněné sanaci rodiny.

¹²³ Váchová, Soňa: O předběžném opatření. Rodinné právo, 5/1999, str. 17.

¹²⁴ Černá, Iva: Problematické aspekty při aplikaci předběžného opatření o odnětí dítěte z péče rodičů. Právo a rodina, 12/2007, str. 11-12.

Jen pro úplnost stojí za zmínku otázka ústavnosti právní úpravy předběžných opatření, která je předmětem častých diskusí v odborných kruzích. Tuto problematiku řešil mj. Ústavní soud ČR ve svém nálezu sp.zn. Pl.ÚS 16/09 vyhlášeném dne 27. 1. 2010. V tomto případě rozhodoval Ústavní soud o podané ústavní stížnosti, jakož i návrhu na zrušení ust. § 220 odst. 3 a ust. § 76g o.s.ř. z důvodu tvrzeného rozporu s ústavním pořádkem ČR.

5 Právní úprava rodinného práva dle zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku (OZ 2012)

5.1 O občanském zákoníku z roku 2012 obecně

Vzhledem k tomu, že byl vyhlášen dne 22. března 2012 ve Sbírce zákonů ČR v částce 33 pod číslem 89/2012 Sb. v našem právním řádu dlouho očekávaný občanský zákoník zpracovaný pod hlavním vedením prof. JUDr. Karla Eliáše, tato část rigorózní práce pojednává o právní úpravě vztahů mezi rodiči a dětmi podle občanského zákoníku z roku 2012 a shrnuje nejpodstatnější rozdíly obou právních úprav v této oblasti.

Občanský zákoník z roku 2012 si klade za cíl odstranit roztříštěnost dosavadní úpravy občanskoprávních vztahů, která je dosud nepřehledně rozptýlena ve více právních předpisech. Jedná se zejména o zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 116/1990 Sb., o nájmu a podnájmu nebytových prostor, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 72/1994 Sb., kterým se upravují některé spoluvlastnické vztahy k budovám a některé vlastnické vztahy k bytům a nebytovým prostorům a doplňují některé zákony (zákon o vlastnictví bytů), ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 59/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou vadou výrobku, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 97/1963 Sb., o mezi-

národním právu soukromém a procesním, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů, ve znění pozdějších předpisů, jakož i další právní předpisy. Tato roztržitost právní úpravy bude přijetím občanského zákoníku z roku 2012 výrazně snížena.

Intenzivnější snahy o rekodifikaci občanského práva lze sledovat již od devadesátých let 20. století, kdy byla k tomuto účelu ustavena při Ministerstvu spravedlnosti České republiky komise složená z řad advokátů, soudců, notářů, jakož i akademických pracovníků. Následně v roce 2000 byli pověřeni stávající členové této komise prof. JUDr. Karel Eliáš a doc. JUDr. Michaela Hendrychová (dříve Zuklínová), CSc. zpracováním věcného záměru nového občanského zákoníku, který byl po důkladném projednání a diskusi právnickou veřejností schválen usnesením Vlády ČR č. 345 ze dne 18. 4. 2001.

Na základě schváleného věcného záměru občanského zákoníku bylo připraveno paragrafované znění, k němuž se mohla průběžně vyjadřovat laická i odborná veřejnost. První verze návrhu občanského zákoníku byla představena v květnu 2005, na což navázala řada debat a konferencí ohledně obsahu a struktury nového občanského zákoníku. Na základě vznesených připomínek a námětů byl návrh občanského zákoníku postupně rozvíjen a upravován, a to až do května 2007, kdy došlo k představení II. verze jeho návrhu. Pro účely dopracování návrhu občanského zákoníku do podoby způsobilé k zaslání do oficiálního připomínkového řízení byl návrh rozdělen do deseti částí a předán do rukou mini-týmů složených z právních expertů. Tato fáze skončila v březnu 2008. V červnu 2008 došlo k zaslání návrhu do oficiálního připomínkového řízení, které trvalo 90 dní a během něhož byly vzneseny různorodé připomínky k návrhu jak ze strany oficiálních připomínkových míst, tak laické veřejnosti. Následně byly uplatněné připomínky analyzovány a ty relevantní zapracovány do návrhu.

Koncem prosince 2010, kdy byly ukončeny revize znění nového občanského zákoníku v rekodifikačních komisích, byl návrh roze-

slán do druhého meziresortního připomínkového řízení. V období od února do dubna 2011 vstoupil nový občanský zákoník do další fáze, kterou bylo vypořádání došlých připomínek. Celkem jich bylo přijato kolem 2500, přičemž zhruba 1300 z nich bylo posouzeno jako zásadních¹²⁵. Další mezník nastal dne 11. 4. 2011, kdy byl nový občanský zákoník předán k projednání Legislativní radě vlády. Následně vláda schválila v květnu 2011 návrh občanského zákoníku ve znění změn přijatých Legislativní radou vlády a předala jej Parlamentu ČR, a to jako sněmovní tisk evidovaný pod číslem 362.

Následně dne 8. 6. 2011 schválila Poslanecká sněmovna ČR v 1. čtení návrh občanského zákoníku a poté dne 9. 11. 2011 byl návrh ve znění pozměňovacích návrhů přijat ve 3. čtení. Návrhem občanského zákoníku se zabývala rovněž druhá komora Parlamentu ČR – Senát, avšak nepřijal žádné usnesení. Legislativní proces byl završen podpisem prezidenta republiky, k němuž došlo dne 20. 2. 2012, a následným vyhlášením občanského zákoníku dne 22. 3. 2012 ve Sbírce zákonů ČR pod číslem 89/2012 Sb. Účinnost občanského zákoníku byla stanovena od 1. 1. 2014.

V srpnu 2013 schválila Poslanecká sněmovna doprovodnou legislativu k občanskému zákoníku z roku 2012, kterou tvoří zákon o zvláštních řízeních soudních, zákon o veřejných rejstřících právnických a fyzických osob, zákon o statusu veřejné prospěšnosti a dále novela občanského soudního řádu, insolvenčního zákona a dalších 71 zákonů, do nichž bylo třeba reflektovat technické změny vyplývající z rekodifikace soukromého práva.

5.2 Koncepce rodinného práva dle občanského zákoníku z roku 2012

Jednou z částí občanského zákoníku z roku 2012 je úprava rodinného práva, které je podle dosud účinné právní úpravy regulová-

¹²⁵ <http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz/obecne-o-zakoniku.html>

no ZoR. Část druhá - Rodinné právo - občanského zákoníku se věnuje jednak právní úpravě institutu manželství, jednak vztahům mezi příbuznými, jakož i vztahům mezi rodiči a dětmi. Konkrétně upravuje institut manželství, manželské majetkové právo, problematiku určování rodičovství, institut osvojení, vztahy mezi rodiči a dětmi a problematiku výživného.

Při studiu druhé části Rodinné právo však nelze odhlédnout rovněž od části obecné (Část první), v níž jsou vymezeny jednotlivé pojmy užívané v celém obsahu občanského zákoníku z roku 2012. Používaná terminologie se v řadě případů velmi liší od stávající úpravy. V druhé části Rodinné právo, o níž pojednává tato práce, je například nově užit pojem „rodičovská odpovědnost“ namísto stávajícího termínu „rodičovská zodpovědnost“, jak bude pojednáno dále.

Pokud jde o koncepci rodinného práva dle občanského zákoníku z roku 2012, je zachována kontinuita s dosud účinnou úpravou vtělenou do zákona o rodině, neboť uplatněný model rodinného práva je v naší společnosti hluboce zažit a odpovídá společenským poměrům České republiky. Změny, které přináší občanský zákoník z roku 2012, mají tedy spíše formulační charakter a kladou si za cíl přispět k lepšímu porozumění textu zákona, jakož i k jednoznačné interpretaci konkrétních právních pravidel¹²⁶.

Velký podíl na autorství občanského zákoníku z roku 2012 v části upravující rodinné právo má především doc. JUDr. Michaela Hendrychová, CSc. (dříve Zuklínová).

5.3 Rodičovská odpovědnost dle občanského zákoníku z roku 2012

Jak již bylo uvedeno výše, občanský zákoník z roku 2012 používá pojem „rodičovská odpovědnost“ namísto pojmu „rodičovská zodpovědnost“, který figuruje v českém právním řádu na základě

¹²⁶ <http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz/rodinne-pravo/koncepcni-zmeny.html>

zákona č. 91/1998 Sb. Důvod, pro který tvůrci občanského zákoníku přistoupili k této terminologické změně, je vysvětlen v důvodové zprávě a spočívá v tom, že při projednávání zákona č. 91/1998 Sb. zákonodárci nedostatečně zvážili význam anglického výrazu „parental responsibilities“, neboť pojem zodpovědnost evokuje možný nástup sankce v případě nesplnění uložené povinnosti. Cílem občanského zákoníku z roku 2012 v části upravující vztahy rodičů a dětí však není hrozba sankcí, nýbrž vyjádření a především zdůraznění řádného – tedy odpovědného – plnění rodičovských povinností, jakož i řádného (odpovědného) výkonu rodičovských práv¹²⁷.

Při vymezení rodičovské odpovědnosti jsou nově kladeny rodičovské povinnosti před rodičovská práva, a to z důvodu jejich rozhodujícího významu ve vztahu k dítěti¹²⁸.

Pokud bychom se zabývali jazykovým výkladem těchto pojmů, dle jazykové příručky Ústavu pro jazyk český Akademie věd ČR, v.v.i. jsou obě podoby výrazu odpovědnost i zodpovědnost rovnocenné a tedy zaměnitelné¹²⁹. Ve stejném významu lze tedy použít například spojení smysl pro odpovědnost i smysl pro zodpovědnost. Z hlediska jazykového významu tedy nepřináší občanský zákoník z roku 2012 zásadní změnu. Přesto bude podle mého názoru nějakou dobu trvat, než na novou podobu pojmu laická i odborná veřejnost přivykne.

Definice pojmu rodičovská odpovědnost je obsažena v ust. § 858 OZ 2012, podle něhož „rodičovská odpovědnost zahrnuje povinnosti a práva rodičů, která spočívají v péči o dítě zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, v ochraně dítěte, v udržování osobního styku s dítětem, v zajišťování jeho výchovy a vzdělání, v určení místa jeho bydliště, v jeho zastupování a spravování jeho jmění; vzniká narozením dítěte a zaniká, jakmile dítě nabude plné svéprávnosti. Trvání a rozsah rodičovské odpovědnosti může změnit jen soud.“

¹²⁷ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012, str. 214-215.

¹²⁸ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012, str. 215.

¹²⁹ <http://prirucka.ujc.cas.cz/?slovo=zodpov%C4%9Bdnost>

Pojem rodičovská odpovědnost je proto definován širěji, než tomu bylo doposud dle ZoR. Obsahem je tedy jednak péče a ochrana o osobu dítěte ve smyslu péče o jeho zdraví, zajištění dobrých životních podmínek včetně obstarání řádného stravovacího režimu a odpovídajícího ubytovacího zázemí, jednak péče o rozumový, citový a mravní vývoj dítěte, jakož i zastupování a správa jeho jmění.¹³⁰

Součástí rodičovské odpovědnosti je také povinnost a právo osobního styku s dítětem, které nabývají na významu především tehdy, pokud není dítě v péči jednoho nebo žádného z rodičů. Udržování osobního styku s dítětem bylo dle ZoR chápáno buď v rámci péče, nebo výchovy dítěte. Občanský zákoník z roku 2012 tedy přináší v tomto ohledu změnu oproti dosavadní právní úpravě.

Povinnost a právo zajišťovat výchovu a vzdělání dítěte, jakož i povinnost a právo určit místo jeho bydliště je nyní výslovně uvedeno jako regulérní součást rodičovské odpovědnosti, kdežto podle ZoR byly subsumovány pod pojem péče o dítě.

Pokud jde o okamžik vzniku povinností a práv rodičů ve vztahu k dítěti, které jsou obsahem rodičovské odpovědnosti, tyto vznikají teprve narozením dítěte, případně rozhodnutím o osvojení dítěte, jedná-li se o osvojitele osvojovaného dítěte. Zanikají potom ke dni, kdy se dítě stává plně svéprávným, případně na základě rozhodnutí o osvojení, jedná-li se o vlastní rodiče osvojovaného dítěte.

Rozsah a trvání rodičovské odpovědnosti může změnit toliko soud, nikoli jiný orgán veřejné moci, který bude muset při ukládání jakéhokoli správního opatření zasahujícího do vztahu mezi rodičem a dítětem důkladně zvažovat, zda toto opatření nezasáhne do sféry rodičovské odpovědnosti¹³¹.

Vyživovací povinnost a právo na výživné nadále nejsou součástí rodičovské odpovědnosti, neboť se jedná o povinnosti a práva ryze majetkové povahy založené vztahem rodičů k jejich dítěti.

¹³⁰ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012, str. 215.

¹³¹ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012, str. 216.

Rodičovská odpovědnost jako taková je upravena v Oddílu 3, Pododdílu 3 občanského zákoníku z roku 2012. I nadále platí, že rodičovská odpovědnost náleží oběma rodičům stejně, a to každému rodiči, pokud jí nebyl zbaven. Rodič se nemůže své rodičovské odpovědnosti vzdát, a to dokonce ani tehdy, udělí-li souhlas s osvojením svého dítěte. Pokud byl rodič zbaven nebo omezen svéprávnosti, soud vždy rozhodne o jeho rodičovské odpovědnosti (§ 865 odst. 2 OZ 2012). Platí, že soud při rozhodování o rozsahu rodičovské odpovědnosti nebo způsobu či rozsahu jejího výkonu bere v úvahu primárně zájmy dítěte, což ukládá ustanovení § 866 OZ 2012.

Zájem dítěte je tedy určujícím kritériem, od něhož nelze v otázkách rodičovské odpovědnosti odhlížet. Součástí zájmu o dítě je dle ust. § 867 OZ 2012 rovněž průběžné poskytování potřebných informací dítěti, aby si bylo schopno před přijetím rozhodnutí, které se dotýká jeho zájmů, vytvořit vlastní názor a tento názor rozhodujícím orgánu sdělit. Pokud podle zjištění soudu není dítě schopno poskytované informace náležitě přijmout nebo pokud není schopno vytvořit si nebo sdělit vlastní názor, soud je povinen informovat a vyslechnout toho, kdo je schopen ochránit zájmy dítěte a jehož zájmy nejsou v rozporu se zájmy dítěte. Pro tyto účely se má za to, že dítě starší dvanácti let má patřičné schopnosti pro vyslechnutí informací i pro utvoření vlastního názoru ohledně posuzované záležitosti. Mladší dítě může být vyslechnuto prostřednictvím orgánu sociálně-právní ochrany dětí nebo soudem osobně, pokud tento orgán dospěje k závěru, že jeho rozumové a duševní schopnosti pro tento úkon postačují.¹³²

¹³² Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012, str. 217-218.

5.4 Pozastavení výkonu rodičovské odpovědnosti

Novým způsobem řeší občanský zákoník z roku 2012 rodičovskou odpovědnost nezletilého rodiče.

Podle ust. § 34 odst. 3 ZoR může soud přiznat rodičovskou zodpovědnost ve vztahu k péči o dítě nezletilému rodiči, který dosáhl věku šestnácti let, má-li potřebné předpoklady pro výkon práv a povinností vyplývajících z rodičovské zodpovědnosti. Občanský zákoník z roku 2012 oproti tomu v ust. § 868 počítá s tím, že výkon rodičovské odpovědnosti nezletilého rodiče, který nenabyl plné svéprávnosti jejím přiznáním nebo uzavřením manželství, bude pozastaven.

Občanský zákoník z roku 2012 přitom rozlišuje mezi rodičem plně nesvéprávným z důvodu věku a rodičem, jehož svéprávnost byla omezena soudně. Rodič plně nesvéprávný z důvodu věku nemá pozastaven výkon povinnosti a práva péče o dítě, ledaže by soud v konkrétním případě s ohledem na osobu rodiče dospěl k závěru, že se pozastavuje rovněž tato povinnost a právo, a to doby, než tento rodič nabude plnou svéprávnost. Jde-li o rodiče, jehož svéprávnost byla omezena na základě soudního rozhodnutí, občanský zákoník z roku 2012 volí opačnou konstrukci spočívající v tom, že tento rodič má automaticky pozastaven rovněž výkon povinnosti a práva péče o dítě a osobního styku s dítětem, ledaže by tyto povinnosti s přihlédnutím k osobě rodiče soudním rozhodnutím přiznal.

Institut pozastavení výkonu rodičovské odpovědnosti vyjma výše uvedených případů ve vztahu k nezletilým a nesvéprávným rodičům je dle občanského zákoníku z roku 2012 konstruován obdobně jako dle ZoR. K pozastavení výkonu rodičovské odpovědnosti dle ust. § 869 OZ 2012 přistoupí soud tehdy, brání-li rodiči v jejím výkonu závažná okolnost a lze-li se domnívat, že je toto opatření zapotřebí v souladu se zájmy dítěte. Jedná se tedy především o situace, kdy se rodič a dítě nenacházejí v témže místě.

Případy pozastavení rodičovské odpovědnosti může stanovit rovněž zákon.

Tento zásah státu do rodičovské odpovědnosti přitom nemá vliv na plnění vyživovací povinnosti rodiče k dítěti, což je dáno ryze majetkovým charakterem této povinnosti a práva.¹³³

5.5 Omezení rodičovské odpovědnosti

Obdobně jako dle ZoR, pokud rodič nevykonává svou rodičovskou odpovědnost řádně a současně vyžaduje-li to zájem dítěte, soud dle ust. § 870 OZ 2012 omezí jeho rodičovskou odpovědnost nebo omezí její výkon.

Spolu s tímto rozhodnutím však musí vždy stanovit rozsah tohoto omezení. Pro výkon povinností a práv rodiče, jehož rodičovská odpovědnost byla omezena, jmenuje soud dítěti opatrovníka. V tomto ohledu tedy zůstává právní úprava nezměněna.

Před vynesení rozhodnutí o omezení rodičovské odpovědnosti musí soud posoudit, zda zájem dítěte vyžaduje omezení nebo dokonce zákaz práva rodiče osobního styku s tímto dítětem.

Stejně jako v případě pozastavení výkonu rodičovské odpovědnosti nemá její omezení žádný vliv na vyživovací povinnost rodiče ke svému dítěti.

5.6 Zbavení rodičovské odpovědnosti

Občanský zákoník z roku 2012 přináší rovněž – v našem právním řádu známou - krajní možnost zásahu státu do rodičovské odpovědnosti ve formě jejího zbavení.

¹³³ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012, str. 219 (v pracovní verzi důvodové zprávy na str. 793).

Ke zbavení rodičovské odpovědnosti dle ust. § 871 OZ 2012 soud přistoupí tehdy, zneužívá-li rodič svou rodičovskou odpovědnost nebo její výkon, anebo svoji rodičovskou odpovědnost nebo její výkon závažným způsobem zanedbává.

Ve vztahu k trestněprávnímu jednání rodiče přináší občanský zákoník z roku 2012 mírnou formulační změnu. Doposud spáchal-li rodič proti svému dítěti úmyslný trestný čin nebo použil-li své trestně neodpovědné dítě ke spáchání trestného činu, nebo spáchal-li rodič trestný čin jako spolupachatel, návodce, pomocník či organizátor trestného činu spáchaného jeho dítětem, soud má vždy posoudit, zda tu nejsou důvody pro zahájení řízení o zbavení rodičovské zodpovědnosti. Podle občanského zákoníku z roku 2012 má soud zvlášť posoudit, zda nejsou důvody pro zbavení rodiče jeho rodičovské odpovědnosti.

Pokud jde o právo rodiče osobně se stýkat se svým dítětem, toto právo zůstává rodiči jen tehdy, pokud soud rozhodne s přihlédnutím k zájmu dítěte o zachování tohoto práva.

V rámci svého rozhodnutí o zbavení rodičovské odpovědnosti může soud zároveň rozhodnout, že zbavuje rodiče všech nebo některých povinností a práv spojených s osobností dítěte, jakož i povinností a práv osobní povahy. Jedná se zejména o právo rodičů udělit souhlas s osvojením dítěte či povinnost a právo rodičů určit dítěti jméno a příjmení.

Zbavením rodičovské odpovědnosti se rodič nezprošťuje své živovací povinnosti k dítěti, která zůstává nadále zachována v plném rozsahu.

5.7 Neshoda rodičů o významných záležitostech při výkonu rodičovské odpovědnosti

Koncepce rodičovské odpovědnosti je založena na prioritním zájmu o dítě. Dítě hraje ve vztahu rodič – dítě rozhodující roli a veš-

kerá rozhodnutí a opatření musí být činěna v souladu se zájmy dítěte a se zřetelem k dítěti. Důkazem je výše uvedené kladení povinností rodiče vyplývajících z rodičovské odpovědnosti před jeho práva. Rodič je proto povinen sdělit dítěti před učiněním rozhodnutí, které se dotýká zájmů dítěte, veškeré potřebné informace, aby si mohlo vytvořit vlastní názor o věci, a dítěti musí být naproti tomu umožněno rodičům tento svůj názor sdělit. Toto platí za předpokladu, že je dítě po duševní a rozumové stránce schopno informacím porozumět a vyhodnotit je. Rodiče by následně neměli stanovisko sdělené dítětem ignorovat.

Podle občanského zákoníku z roku 2012 platí (ust. § 876 odst. 1), obdobně jako dle ZoR, že rodičovskou odpovědnost vykonávají rodiče ve vzájemné shodě. Nelze však vyloučit případy, kdy se rodiče v podstatných záležitostech týkajících se dítěte neshodnou nebo případy, kdy jeden z rodičů nemá možnost se k řešené záležitosti vyjádřit, a to zejména z důvodu hrozícího nebezpečí z prodlení.

Hrozí-li při rozhodování o záležitosti dítěte nebezpečí z prodlení, může jeden z rodičů rozhodnout nebo dát přivolení k předmětnému úkonu sám, avšak za předpokladu, že bude neprodleně druhého rodiče informovat o stavu věci. Použití tohoto ustanovení však nelze omezovat pouze na případy akutních medicínských stavů, kdy se nachází dítě v ohrožení života a je třeba bezodkladně rozhodnout o způsobu léčení či provedení lékařského zákroku.¹³⁴

Občanský zákoník z roku 2012 zakládá v ust. § 876 odst. 3 rovněž pravidlo ochrany dobré víry třetích osob, které jednaly v záležitosti dítěte pouze s jedním z rodičů. V těchto případech se má za to, že rodič jednal se souhlasem druhého rodiče.

Případy neshody rodičů v záležitostech, které jsou se zřetelem k zájmu dítěte významné, řeší občanský zákoník stejně jako ust. § 49 ZoR. Rodič se může domáhat rozhodnutí soudu v této zále-

¹³⁴ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012, str. 220 (v pracovní verzi důvodové zprávy na str. 795).

žitosti, přičemž soud musí v první řadě zkoumat splnění podmínky spočívající v neschopnosti rodičů dosáhnout dohody a dále pak zhodnotit význam věci se zřetelem k zájmu dítěte.

Občanský zákoník z roku 2012 dává v ust. § 877 odst. 2 vodítko pro klasifikaci záležitostí týkajících se dítěte na významné a méně významné. Mezi ty významné patří zejména nikoli běžné léčebné a podobné zákroky a obdobná opatření vůči dítěti (určení místa bydliště) a volba jeho vzdělání nebo pracovního uplatnění. V případech, kdy spolu rodiče nezletilého dítěte nežijí a současně se nedohodnou na významných záležitostech týkajících se dítěte, rozhodne o těchto záležitostech soud, a to i bez návrhu ze své úřední povinnosti.¹³⁵

5.8 Právní jednání vůči dítěti nezpůsobilému k tomuto samostatnému právnímu jednání

Výslovná úprava této problematiky obsažená v občanském zákoníku z roku 2012 je v našem právním řádu novinkou, neboť doposud byla řešena pouze za pomoci obecných právních pravidel.¹³⁶

Ustanovení § 879 OZ 2012 pamatuje na situace právního jednání vůči dítěti, které není způsobilé v této věci samostatně právně jednat. V těchto případech postačuje jednání i jenom vůči jednomu z rodičů zastupujícímu dítě.

Pokud je při předmětném právním jednání právně významná otázka dobré víry dítěte, musí být posouzena dobrá víra obou rodičů.

Toto právní pravidlo je však modifikováno za situace, kdy má dítě v péči pouze jeden z rodičů, neboť pak hraje roli dobrá víra pouze tohoto rodiče.

¹³⁵ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012, str. 220 (v pracovní verzi důvodové zprávy na str. 795).

¹³⁶ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012, str. 221 (v pracovní verzi důvodové zprávy na str. 795).

Obdobně se toto pravidlo uplatní tehdy, je-li při konkrétním právním jednání právně významné, zda dítě o věci vědělo nebo nevědělo.

5.9 Péče o dítě a jeho ochrana

Část občanského zákoníku z roku 2012 upravující péči o dítě a jeho ochranu (ust. § 880 – 886) do značné míry přejímá dosavadní úpravu dle ZoR, a to až na některá formulační zpřesnění a rozhojnění, která si vyžaduje praxe.

Nově je výslovně upraven postup rodičů, případně osoby oprávněně pečující o dítě v situacích, kdy jiná osoba protiprávně zadržuje jejich dítě. Tito oprávněně pečující pak mají právo žádat, aby jim tato třetí osoba dítě řádně předala. Podstatné je rovněž to, že toto pravidlo se uplatní i mezi rodiči navzájem.

Občanský zákoník z roku 2012 se věnuje rovněž často diskutované problematice výchovných prostředků a povinnosti dítěte pomáhat v rodinném prostředí, v němž žije (institut tzv. koadjutoria). Podle ust. § 883 OZ 2012 by si měli být rodiče a dítě povinni pomoci, podporou a ohledem na svou důstojnost.

Pokud jde o výchovné prostředky, ty by měly být použity pouze v podobě a míře, která je přiměřená okolnostem, neohrožuje zdraví dítěte ani jeho rozvoj a nedotýká se lidské důstojnosti dítěte. Současně je však třeba zdůraznit, že za výchovné prostředky se nepovažují pouze sankce uplatňované vůči dítěti, mezi nimiž vzbuzují kontroverze především tělesné tresty, jak již bylo uvedeno výše, ale hlavně výchovné prostředky aktivující a prevenční, které motivují dítě pozitivním směrem.¹³⁷

¹³⁷ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012, str. 222 (v pracovní verzi důvodové zprávy na str. 797).

Neopominutelná role při výchově dítěte je výslovně přiznána tzv. sociálnímu rodiči¹³⁸, kterým se dle ust. § 885 OZ 2012 rozumí manžel nebo partner rodiče dítěte žijící s dítětem v rodinné domácnosti, a to bez ohledu na skutečnost, zda uzavřel s rodičem dítěte manželství nebo registrované partnerství.

Ačkoli občanský zákoník z roku 2012 v části Rodinné právo zdůrazňuje postavení a zájem dítěte ve vztahu rodič – dítě, přesto logicky počítá s přispěním dítěte na péči o chod rodinné domácnosti ve formě plnění domácích povinností. Tato povinnost by měla být nově v právní úpravě vyjádřena explicitně (v ust. § 886), a to i z hlediska vymezení délky jejího trvání. Povinnost dítěte podílet se na péči o chod rodinné domácnosti zaniká zároveň s poskytováním výživy rodičů dítěti. Mezi způsoby, kterými dítě přispívá k chodu rodinné domácnosti, patří vlastní práce, peněžité příspěvky, má-li dítě vlastní příjem, nebo obojí. Rozhodující jsou přitom schopnosti a možnosti dítěte, jakož i odůvodněné potřeby členů rodiny.

5.10 Osobní styk rodiče s dítětem

Povinnost a právo styku s dítětem patří k nejvýznamnějším složkám rodičovské odpovědnosti, o čemž svědčí i fakt, že výkon této povinnosti a práva nemohou rodiče svěřit jiné osobě, neboť jsou rodiče v tomto ohledu nezastupitelní.

Novinkou právní úpravy je dle ust. § 888 OZ 2012 možnost soudu stanovit v soudním rozhodnutí o úpravě styku podmínky tohoto styku.¹³⁹ Podmínky se mohou vázat například k místu, kde má být nebo naopak nesmí být styk uskutečněn, či k okruhu osob, které mají být nebo naopak nesmí být osobnímu styku s rodičem přítomny.

¹³⁸ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012, str. 223 (v pracovní verzi důvodové zprávy na str. 797).

¹³⁹ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012, str. 223 (v pracovní verzi důvodové zprávy na str. 798).

Občanský zákoník z roku 2012 dále počítá v ust. § 888 s povinností rodiče, který má dítě v péči, dítě řádně připravit na styk s druhým rodičem, dále mu styk s druhým rodičem řádně umožnit a při výkonu práva osobního styku s dítětem v potřebném rozsahu s druhým rodičem spolupracovat. Oba rodiče jsou současně povinni zdržet se všeho, co by narušovalo vztah dítěte k rodičům či ztěžovalo jeho výchovu. Pokud rodič, který o dítě pečuje, tyto povinnosti bezdůvodně a opakovaně porušuje a brání tak druhému rodiči ve styku s dítětem, toto chování zakládá důvod pro nové rozhodnutí soudu o svěření dítěte do péče rodiče.

Za účelem řádného výkonu rodičovské odpovědnosti vůči dítěti zakládá občanský zákoník z roku 2012 v ust. § 889 povinnost rodičů vzájemně si sdělit vše podstatné, co se týká dítěte a jeho zájmů. Tento tok informací by měl plynout oboustranně, tedy jednak ze strany rodiče, který má dítě ve své péči, tak i ze strany druhého rodiče, který se s dítětem pouze stýká.¹⁴⁰

5.11 Zastoupení dítěte

Právní úprava zastupování dítěte dle ust. § 892 až § 895 OZ 2012 je do značné míry shodná s dosavadní úpravou dle ZoR.

Nově je v návrhu zahrnuta explicitní úprava možného zastoupení dítěte, respektive rodičů zastupujících své dítě při právním jednání.

V úvahu přichází jednak zastoupení osobou s odbornými znalostmi, ale i kteroukoli jinou vhodnou osobou, která je ochotna dítě zastoupit, a to na základě smlouvy o zastoupení. Pokud dítě využije této zákonem upravené možnosti a uzavře smlouvu o zastoupení, toto smluvně převzaté zastoupení nemá vliv na zákonné zastoupení dítěte rodiči. V případě, že nastane rozpor mezi zákonným a smluv-

¹⁴⁰ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012, str. 223 (v pracovní verzi důvodové zprávy na str. 798).

ním zástupcem dítěte, který se nepodaří odstranit dohodou, rozhodne soud v souladu se zájmy dítěte.

Na základě tohoto ustanovení by se mohlo dítě obrátit například na Českou advokátní komoru se žádostí o určení advokáta, který by se ujal smluvního zastoupení dítěte.¹⁴¹

5.12 Péče o jmění dítěte

Právní úprava péče o jmění dítěte dle občanského zákoníku z roku 2012 rovněž navázala na dosavadní – v praxi dobře zažitou – úpravu dle ZoR založenou na správě jmění s péčí řádného hospodáře. I v této oblasti však nalezneme několik novinek.

Jedná se zejména o povinnost rodičů dle ust. § 896 OZ 2012 bezpečně nakládat s peněžními prostředky dítěte, o kterých lze předpokládat, že nebudou zapotřebí k úhradě výdajů souvisejících s majetkem dítěte. Pod tímto bezpečným nakládáním s peněžními prostředky je třeba rozumět zejména jejich uložení do banky a pokud možno rovněž jejich bezpečné investování, aby rozumnou měrou generovaly další příjmy.¹⁴²

Při právním jednání, které se týká jednotlivých součástí jmění dítěte, vystupují rodiče jako jeho zástupci. Vyskytne-li se kolize mezi zájmy dítěte a jeho rodičů, je třeba soudně jmenovat dítěti kolizního opatrovníka, který dítě v této záležitosti zastoupí namísto rodičů a zajistí tak plnou ochranu jeho zájmů.

Pokud rodiče v důsledku porušení své povinnosti pečovat o jmění dítěte s péčí řádného hospodáře způsobí dítěti škodu, jsou povinni nahradit dítěti tuto škodu, a to rukou společnou a nerozdílnou.

Občanský zákoník z roku 2012 přináší změny i do problematiky právních jednání ve vztahu ke jmění dítěte, k nimž je vyžadován

¹⁴¹ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012, str. 224 (v pracovní verzi důvodové zprávy na str. 799).

¹⁴² Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012, str. 225 (v pracovní verzi důvodové zprávy na str. 800).

souhlas soudu. Nově budou rodiče dle ust. § 898 OZ 2012 potřebovat souhlas soudu ke všem právním jednáním týkajícím se existujícího i budoucího jmění dítěte nebo jeho jednotlivých součástí, výjma běžných záležitostí (například platby pojistného, běžných udržovacích nákladů, periodicky se opakujících plateb) nebo sice výjimečných záležitostí, avšak operujících se zanedbatelnou majetkovou hodnotou (například obdarování jiné osoby drobnou mincí)¹⁴³.

Občanský zákoník z roku 2012 pak obsahuje demonstrativní výčet právních jednání (ust. § 898 odst. 2 OZ 2012), která vždy vyžadují souhlas soudu, a jedná se zejména o dispozice dítěte s nemovitostmi, zatěžování majetku, dispozice s dary, dědictvím nebo odkazem nikoli zanedbatelné majetkové hodnoty či uzavírání smluv, které dítě zavazují k opětovnému dlouhodobému plnění, úvěrových nebo obdobných smluv či smluv týkajících se bydlení, zejména nájmu.

Pokud rodiče k právnímu jednání vyžadujícímu souhlas soudu tento souhlas nezískali, k uskutečněnému právnímu jednání rodičů se dle odst. 3 citovaného ustanovení nepřihlíží.

Dále se v ust. § 899 OZ 2012 stanoví, že vše, co rodiče získají použitím majetku dítěte, nabývá dítě. Rodičům tedy nenáleží požívací právo, protože lze předpokládat, že řada rodičů bude delegovat péči o jmění svého dítěte na opatrovníka pro správu majetku.¹⁴⁴

Pokud jde o způsoby naložení se ziskem z majetku dítěte, ust. § 900 OZ 2012 počítá s jeho přednostním použitím pro účely výživy dítěte. Teprve poté lze zbývající zisk použít jako příspěvek na vlastní výživu rodičů a výživu nezletilého sourozence za předpokladu jejich společného soužití s dítětem v rodinné domácnosti. K tomuto použití však nelze přistoupit tehdy, je-li třeba z důležitých důvodů (například z důvodu invalidity) zachovat tento zisk pro dítě na dobu po nabytí svéprávnosti.

¹⁴³ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012, str. 225 (v pracovní verzi důvodové zprávy na str. 800).

¹⁴⁴ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012, str. 226 (v pracovní verzi důvodové zprávy na str. 800).

Podstatně přísnější pravidla platí pro eventuální použití samotného majetku dítěte pro potřeby rodiny. K takovému použití může dojít dle ust. § 900 odst. 2 OZ 2012 pouze při kumulativním splnění tří podmínek, kterými jsou souhlas soudu s takovým postupem, potřeba výživy rodičů a vlastních sourozenců dítěte, jakož i existence stavu, kdy bez zavinění osob, které mají vyživovací povinnost k dítěti, vznikl výrazný nepoměr mezi poměry dítěte a poměry povinných osob. Použití majetku dítěte přes absenci souhlasu soudu by vedlo k bezdůvodnému obohacení rodičů na úkor dítěte, jehož vydání by mohlo být vymáháno soudní cestou.¹⁴⁵

Občanský zákoník z roku 2012 řeší v ust. § 901 rovněž důsledky úpadku rodičů na výkon jejich povinnosti a práva pečovat o jmění jejich dítěte, a to jako odraz zásady, podle které se osoba, která nezvládla správu svých vlastních majetkových záležitostí, nemůže zodpovědně starat o majetek jiné osoby, tím méně dítěte.¹⁴⁶ Z tohoto důvodu povinnost a právo rodiče pečovat o jmění dítěte zaniká prohlášením úpadku na majetek rodiče. Výkon této povinnosti a práva přebírá druhý rodič, případně opatrovník pro správu jmění dítěte jmenovaný i bez návrhu soudem. Jde tedy o jeden z případů zákonného omezení rodičovské odpovědnosti.

OZ 2012 počítá v ust. § 901 odst. 2 s eventuálním zrušením tohoto omezení rodičovské odpovědnosti soudem, a to po uplynutí tří let od zrušení konkursu k návrhu rodiče nebo opatrovníka pro správu jmění dítěte. K tomuto kroku však soud nepřistoupí, bylo-li by obnovení rodičovské odpovědnosti v rozporu se zájmy dítěte.

Pokud jde o předání správy jmění i jmění samotného dítěte, rodiče jsou povinni učinit tak nabytím svéprávnosti dítěte. Současně jsou povinni podat dítěti vyúčtování ze správy jmění, a to bez zbytečného odkladu, nejpozději však do šesti měsíců ode dne, kdy dítě nabylo svéprávnosti. Občanský zákoník z roku 2012 tedy

¹⁴⁵ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012, str. 226 (v pracovní verzi důvodové zprávy na str. 801).

¹⁴⁶ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012, str. 227 (v pracovní verzi důvodové zprávy na str. 801).

v ust. § 902 počítá s kratší lhůtou v porovnání s úpravou dle ZoR, kde je lhůta pro podání vyúčtování jednoletá.

OZ 2012 však bere v potaz vůli samotného dítěte, které může rodiče zprostit povinnosti podat vyúčtování.

Pokud rodičům vznikly při správě jmění dítěte nebo v souvislosti s ní náklady, jsou oprávněni požadovat po dítěti jejich náhradu, a to až do výše nejen nezbytných, ale i vhodných nákladů. Právo rodičů na náhradu se ale nevztahuje na náklady zbytečné či nepotřebné.¹⁴⁷

OZ 2012 v ust. § 903 počítá rovněž s možnou kompenzací rodičů za řádnou péči o jmění dítěte po předání jmění dítěti, a to v podobě přiměřené odměny. Tato odměna je na místě zejména tehdy, byla-li správa jmění značně obtížná, a to z důvodu rozsáhlosti nebo rozmanitosti jmění dítěte, vykonávali-li rodiče tuto správu řádně a dále umožňuje-li to výnos jmění dítěte. Občanský zákoník z roku 2012 však připouští, aby soud přiznal přiměřenou odměnu rodičům již za trvání správy, pokud je z okolností zřejmé, že je správa značně obtížná a rodiče ji vykonávají řádně. Nejlogičtější řešením by v takových případech bylo stanovení odměny rodičům soudem ve formě podílu na zisku.¹⁴⁸

Stejně jako ZoR upravuje OZ 2012 institut opatrovníka pro správu jmění dítěte, který je jmenován soudem v případech, kdy by zájmy dítěte mohly být ohroženy, zejména z důvodu společných majetkových práv rodičů a dítěte nebo dítěte a jeho sourozence. O změnách v pojetí tohoto institutu je pojednáno dále.

5.13 Výkon rodičovské odpovědnosti po rozvodu manželství nebo mezi rodiči žijícími odděleně

¹⁴⁷ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012, str. 227-228 (v pracovní verzi důvodové zprávy na str. 802).

¹⁴⁸ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012, str. 228 (v pracovní verzi důvodové zprávy na str. 803).

Vzhledem k tomu, že zájem dítěte by měl být za všech okolností na prvním místě, občanský zákoník z roku 2012 řeší, obdobně jako ZoR, otázky týkající se výkonu rodičovské odpovědnosti po rozvodu manželství, a to v ustanoveních 906 a 907. Stejně jako doposud musí být tyto otázky vyřešeny před samotným rozvodem manželství, aby dítě nezůstalo bez potřebné péče v nejširším slova smyslu.

Soud by měl vzít v potaz nejen vazby dítěte na rodiče, ale rovněž jeho vztah k členům širší rodiny, zejména k sourozencům a prarodičům. Velký význam ohledně uspořádání poměrů po rozvodu manželství má názor dítěte samotného, jakož i souhlasné stanovisko rodičů, od něhož by se měl soud odchýlit jen v případech, kdy to vyžaduje zájem dítěte.

Mezi možná uspořádání poměrů po rozvodu manželství patří svěření dítěte do péče jednoho z rodičů, do střídavé péče rodičů, do společné péče rodičů, nebo i do péče jiné osoby než rodiče. V tomto ohledu nepřináší občanský zákoník z roku 2012 žádné novinky, kromě výslovně stanovené podmínky pro svěření dítěte do společné péče obou rodičů spočívající v souhlasu obou rodičů ve smyslu ust. § 907 odst. 1 OZ 2012. ZoR toto ustanovení neobsahuje, což způsobovalo v praxi značné problémy, které musela překonat až judikatura.¹⁴⁹

Občanský zákoník z roku 2012 obsahuje v ust. § 907 odst. 2 a 3 výčet zřetelů, které musí vzít soud při rozhodování o svěření dítěte do péče po rozvodu manželství v potaz. Opět se jedná o zřetel na osobnost dítěte, zejména jeho vlohy a schopnosti ve vztahu k vývojovým možnostem a životním poměrům rodičů, dále je třeba uvážit citovou orientaci a zázemí dítěte, výchovné schopnosti každého z rodičů, stávající a očekávanou stálost výchovného prostředí, v němž má dítě napříště žít, citové vazby dítěte k jeho sourozencům, prarodičům, popřípadě dalším příbuzným i nepříbuzným osobám. Nelze opomenout ani fakt, který z rodičů dosud o dítě řádně pečoval

¹⁴⁹ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012, str. 229 (v pracovní verzi důvodové zprávy na str. 804).

a řádně dbal o jeho citovou, rozumovou a mravní výchovu, jakož i to, u kterého z rodičů má dítě lepší předpoklady zdravého a úspěšného vývoje.

Ustanovení o výkonu rodičovské odpovědnosti po rozvodu manželství se obdobně použijí rovněž pro výkon povinností a práv rodičů, kteří žijí odděleně. Nedohodnou-li se rodiče nezletilého dítěte o úpravě péče, rozhodne o ní soud, a to i bez návrhu ze své úřední povinnosti. Výkon povinností a práv rodičů, kteří žijí odděleně, je upraven v ust. § 908 OZ 2012.

5.14 Preventivní, výchovná a sankční opatření při výchově dítěte

Ve společnosti nelze zabránit situacím, kdy se ocitne dítě bez řádné péče či je jeho život, zdraví nebo jiný důležitý zájem ohrožen nebo narušen. Právní úprava a potažmo příslušné orgány veřejné moci tak musí zajistit co nejrychlejší a nejefektivnější nápravu těchto nežádoucích stavů. Toto pojetí je tedy shodné jako na základě dosavadní právní úpravy dle ZoR a zákona o SPOD.

Pro tento účel občanský zákoník z roku 2012 v Oddílu 4 stanoví, že ocitne-li se dítě ve stavu nedostatku řádné péče bez ohledu na to, zda tu je či není osoba, která má právo o něj pečovat, anebo pokud je život dítěte, jeho normální vývoj nebo jeho jiný důležitý zájem vážně ohrožen nebo narušen, soud na nezbytně nutnou dobu předběžně upraví poměry dítěte. Pro toto rozhodnutí soudu se nevyžaduje řádné zastoupení dítěte. Toto ustanovení navazuje na koncepci rodinného práva dle občanského zákoníku z roku 2012, jakož i ZoR, která vychází z pravidla, že k zásahu do vztahu rodič – dítě je oprávněn pouze soud, nikoli jiné orgány veřejné moci. Tyto ostatní orgány veřejné moci, zejména pak orgány sociálně-právní ochrany dětí, sice podávají rodičům a dětem záchrannou ruku a pokouší se o obnovení normálního stavu v rodině, avšak nesmí ingerovat

do nedotknutelné sféry rodič – dítě, kam je za přísných zákonem vymezených podmínek vstoupit pouze soud.¹⁵⁰

Občanský zákoník z roku 2012 v ust. § 925 beze změny přejímá dosavadní systém výchovných opatření dle ust. § 43 ZoR, kterými jsou napomenutí, dohled nad nezletilým a omezení zabraňující škodlivým vlivům na jeho výchovu (viz část 2.3 této práce).

Vzhledem k relativně mírné intenzitě těchto opatření je může uložit jak orgán sociálně-právní ochrany dětí, tak soud. Sledováním dodržování uložených opatření je pověřen soud, který může tento úkol delegovat na orgán sociálně-právní ochrany dětí.

5.15 Vztahy mezi dítětem a jinými příbuznými, jakož i dalšími osobami

Jednou ze slabin stávající právní úpravy dle ZoR je nedostatečné vymezení právních vztahů v rámci tzv. širší rodiny, respektive právních vztahů vzdálenějších příbuzných (zejména prarodičů) k dítěti.

Občanský zákoník z roku 2012 se v ust. § 927 pokouší tento nedostatek odstranit vymezením práva styku příbuzných s dítětem, ať již se jedná o osoby příbuzné blízce či vzdáleně, jakož i osob dítěti společensky blízkých, má-li k nim dítě citový vztah, který není jen přechodný, a pokud je zřejmé, že by nedostatek styku s těmito osobami znamenal pro dítě újmu.

Toto právo je upraveno recipročně, protože i dítě je oprávněno stýkat se s těmito osobami, jestliže tyto osoby se stykem souhlasí.

Otázka hrozící újmy, jakož i charakteru a dlouhodobosti či intenzity vzájemného vztahu ve smyslu ust. § 927 OZ 2012 je ryze na posouzení soudu, který bude muset pečlivě rozvést důvody, proč

¹⁵⁰ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012, str. 234 (v pracovní verzi důvodové zprávy na str. 808).

se rozhodl přiklonit k tomu kterému právnímu názoru v odůvodnění svého rozhodnutí.¹⁵¹

5.16 Poručenství

V ideálním případě by mělo platit, že rodičovskou odpovědnost vykonávají rodiče dítěte. Jak již bylo uvedeno výše, v praxi se však vyskytují a vždy budou vyskytovat konkrétní případy, kdy uplatnění tohoto modelu nebude možné, ať již z důvodu, že rodiče dítěte zemřeli nebo nejsou známi, nebo proto, že nejsou schopni zajistit dítěti řádnou ochranu jeho práv a řádný výkon svých povinností vyplývajících z rodičovské odpovědnosti.¹⁵²

Pro tyto případy obsahuje občanský zákoník z roku 2012, obdobně jako ZoR, institut poručenství, a to konkrétně v ust. 928 až 942. Úprava poručenství v návrhu je do značné míry shodná jako dle ZoR, avšak i zde nalezneme několik novinek.

V první řadě se jedná o institut tzv. veřejného poručníka ve smyslu ust. § 929 OZ 2012, kterým je orgán sociálně-právní ochrany dětí a jehož úkolem je výkon rodičovské odpovědnosti vůči dítěti do doby, než soud jmenuje dítěti tzv. „osobního poručníka“ nebo dokud se tento poručník neujme své funkce.

Občanský zákoník z roku 2012 tak vlastně počítá se třemi typy poručníků, a to s poručníkem veřejným (orgán sociálně-právní ochrany dětí), který se funkce ujímá v zákonem předvídaných případech hrozícího prodlení, dále s poručníkem osobním, jímž je jednak vhodná fyzická osoba jmenovaná soudem, která svým způsobem života zaručuje řádný výkon této funkce, nebo orgán sociálně-právní

¹⁵¹ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012, str. 234-235 (v pracovní verzi důvodové zprávy na str. 809).

¹⁵² Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012, str. 235 (v pracovní verzi důvodové zprávy na str. 810).

ochrany dětí, kterému je uložena povinnost výkonu rodičovské odpovědnosti vůči konkrétnímu dítěti.¹⁵³

Další změnu představuje občanským zákoníkem z roku 2012 (konkrétně v ust. § 933) založená povinnost poručníka předložit soudu do devadesáti dnů po svém jmenování soupis jmění dítěte s tím, že na žádost poručníka může být tato lhůta prodloužena nejdéle o šedesát dnů. Pro úplnost je třeba doplnit, že tato povinnost platí i pro orgán sociálně-právní ochrany dětí, vykonává-li funkci poručníka.¹⁵⁴

Ohledně dalších pravidel týkajících se poručenství, zejména odpovědnosti poručníka za řádný výkon funkce, schvalování rozhodnutí poručníka soudem, podávání zpráv o osobě dítěte a předkládání účtů ze správy jmění, zproštění, zániku a odvolání z funkce, navazuje nový občanský zákoník na dosavadní právní úpravu dle ZoR.

5.17 Opatrovnictví dítěte

Právní úprava opatrovnictví v občanském zákoníku z roku 2012 rovněž do značné míry přejímá dosavadní legislativu.

I zde OZ 2012 v ust. § 943 až 952 rozlišuje mezi různými formami opatrovnictví, ať již jde o opatrovníka pro správu jmění dítěte, kolizního opatrovníka či například opatrovníka pro správu pouze jedné součásti jmění dítěte (dům, zemědělská půda, cenné papíry atd.)¹⁵⁵

¹⁵³ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012, str. 236 (v pracovní verzi důvodové zprávy na str. 811).

¹⁵⁴ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012, str. 237 (v pracovní verzi důvodové zprávy na str. 812).

¹⁵⁵ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012, str. 239 (v pracovní verzi důvodové zprávy na str. 815).

5.18 Svěření dítěte do péče jiné osoby

Občanský zákoník z roku 2012 upravuje v ust. § 953 až 957 institut svěření dítěte do péče jiné osoby daleko komplexněji a detailněji než dosavadní úprava obsažená v ust. § 45 ZoR.

Svěření dítěte do péče jiné osoby přichází v úvahu v případech, kdy rodiče neumí, nechtějí nebo nemohou o své dítě osobně pečovat a zároveň okolnosti nasvědčují tomu, že půjde o dočasný a krátkodobý stav, který překlenuje období, než budou poměry v přirozené rodině dítěte stabilizovány.¹⁵⁶

Občanský zákoník z roku 2012 zavádí v ust. § 953 pojem „pečující osoba“, kterou se rozumí osoba, již bylo dítě soudem svěřeno do osobní péče v případech, kdy o dítě nemůže osobně pečovat žádný z rodičů ani poručník.

Důležité je si uvědomit, že svěření dítěte do osobní péče pečující osoby nenahrazuje pěstounskou ani předpěstounskou péči, jakož ani péči povinně předcházející osvojení. Dítě zůstává právně spjato se svými rodiči, kteří by s ním měli v ideálním případě udržovat pravidelný osobní styk.

Občanský zákoník z roku 2012 pak v ust. § 954 stanoví požadavky kladené na pečující osobu, která musí skýtat záruky řádné péče, mít bydliště na území ČR a souhlasit se svěřením dítěte do osobní péče.

Ideálně by se mělo jednat o nejbližší příbuzné dítěte nebo osoby, které mají k dítěti blízký vztah, a které zákon při výběru vhodné pečující osoby upřednostňuje, ledaže by to nebylo v souladu se zájmy dítěte. Oznamovací povinnost ohledně přijetí dítěte do své péče s úmyslem přijmout toto dítě do své trvalé péče zakládá rovněž ust. § 10a zákona o SPOD, podle něhož je třeba tuto skutečnost oznámit neprodleně obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností.¹⁵⁷

¹⁵⁶ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012, str. 242 (v pracovní verzi důvodové zprávy na str. 816-817).

¹⁵⁷ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012, str. 242-243 (v pracovní verzi důvodové zprávy na str. 818).

Důvodem podmínky bydliště na území ČR je snaha zabránit obchodu s dětmi, což je stále palčivý problém sužující moderní společnost, jakož i snaha zabránit budování dalších překážek ve vztahu rodič – dítě, který by měl být ideálně udržován i po dobu umístění dítěte do péče pečující osoby.¹⁵⁸

OZ 2012 dále v ust. § 955 stanoví, že povinnosti a práva pečující osoby vymezí soud, jinak se přiměřeně použijí ustanovení o pěstounství. Je tedy na zvážení soudu, zda v konkrétním případě vymezí povinnosti a práva pečující osoby, a to zejména s přihlédnutím k okolnostem posuzovaného případu, jinak by se přiměřeně uplatnila pravidla o pěstounství, vyjma zvláštních ustanovení vztahujících se výlučně k institutu pěstounské péče.¹⁵⁹

Vzhledem k tomu, že pečující osoba na rozdíl od pěstouna nepobírá od státu dávky pro účely péče o dítě, je zachována vyživovací povinnost rodičů s tím, že konkrétní výši výživného stanoví soud s ohledem na jejich možnosti, schopnosti a majetkové poměry. Výživné je vypláceno k rukám pečující osoby, která by měla být dle návrhu aktivně legitimována k vymáhání tohoto výživného soudní cestou. Soud může do svého rozhodnutí o výši výživného vtělit rovněž způsob hospodaření pečující osoby s výživným, a to například tím, že určí, jaká část bude ke spotřebě a jaká ke spoření, samozřejmě vždy s ohledem na konkrétní potřeby dítěte.

Pro rozhodování o svěření dítěte do péče pečující osoby je naprosto klíčové ustanovení § 957 OZ 2012, podle něhož není možné tohoto institutu využít tehdy, nelze-li vyživovací povinnost k dítěti v odpovídající výši uložit rodičům ani ostatním příbuzným. V takovém případě je třeba zvolit institut pěstounské péče, s nímž je spojeno vyplácení dávek pěstounovi ze strany státu.¹⁶⁰

¹⁵⁸ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012, str. 242-243 (v pracovní verzi důvodové zprávy na str. 817-818).

¹⁵⁹ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012, str. 243-244 (v pracovní verzi důvodové zprávy na str. 818).

¹⁶⁰ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012, str. 244 (v pracovní verzi důvodové zprávy na str. 819).

5.19 Pěstounství

Občanský zákoník z roku 2012 v ust. § 958 až 970 upravuje také tradiční institut náhradní rodinné péče, který se uplatňuje v případech, kdy rodiče neumí, nechtějí nebo nemohou osobně pečovat o své dítě a svěření dítěte do péče pečující osoby není možné nebo vhodné.¹⁶¹ OZ 2012 navazuje na dosavadní koncepci upřednostňující formu rodinné péče před péčí ústavní.

Pěstounství je třeba chápat jako péči dočasnou s tím, že v ideálním případě se po odpadnutí překážky bránící rodičům ve výkonu osobní péče o dítě vrací dítě do své přirozené rodiny. I v tomto případě je zcela zachován právní vztah mezi rodiči a dítětem, neboť hlavním úkolem pěstouna je zajištění péče o dítě. Odrázel této skutečnosti je právo rodičů požadovat dítě zpět do své osobní péče, kterému by měl soud vyhovět, je-li takový postup v konkrétním případě v souladu se zájmy dítěte.

Rodičům dále zůstávají zachovány povinnosti a práva vyplývající z rodičovské odpovědnosti, vyjma těch, které přiznává zákon pěstounovi. I zde však může soud rozhodnout z důvodů hodných zvláštního zřetele jinak, vždy ale musí být tato opatření ve prospěch dítěte a v souladu s jeho nejlepšími zájmy.

Rodiče by tedy neměli být vyloučeni z důležitých rozhodování týkajících se jejich dítěte, jako je otázka volby povolání nebo provedení důležitého lékařského zákroku.¹⁶² Taktéž zůstává rodičům právo na pravidelný osobní styk s dítětem, jakož i právo na informace o dítěti, nebylo-li soudem v zájmu dítěte rozhodnuto jinak.

Nedílnou součástí tohoto modelu je i zachování vyživovací povinnosti rodičů vůči svému dítěti, a to ve výši stanovené soudem s ohledem na možnosti, schopnosti a majetkové poměry rodičů a odůvodněné potřeby dítěte. Rodič je povinen ve smyslu ust. § 961

¹⁶¹ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012, str. 244 (v pracovní verzi důvodové zprávy na str. 819).

¹⁶² Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012, str. 246 (v pracovní verzi důvodové zprávy na str. 821).

OZ 2012 poukazovat výživné k rukám státu, který vyplácí pěstounovi pravidelný příspěvek ve výši stanovené zvláštním zákonem¹⁶³. Je-li výživné placené rodiči vyšší než státní příspěvek, tento rozdíl náleží pěstounovi. Obdobně jako v případě svěření dítěte do péče pečující osoby, i zde může soud rozhodnout o způsobu hospodaření s výživným, zejména ve vztahu k určení spořicí a spotřební části.

S ohledem na zachování právního vztahu rodič – dítě je v zájmu rodiny, ale i celé společnosti, udržování, rozvoj a prohlubování sounáležitosti dítěte s jeho přirozenou rodinou, na čemž se má podílet i sám pěstoun.

Zákonné požadavky kladené na osobu pěstouna jsou stanoveny v ust. § 962 OZ 2012 obdobně jako u pečující osoby.

Občanský zákoník z roku 2012 přejímá v ust. § 963 dosavadní úpravu předpěstounské péče, která je koncipována jako fakultativní, s tím, že její délku stanoví v konkrétním případě soud, který má na starosti rovněž dohled nad jejím průběhem a úspěšností. OZ 2012 však počítá i s modelem obligatorní předpěstounské péče, který se uplatňuje v případech pěstounské péče zprostředkované státem k žádosti zájemců o pěstounskou péči.¹⁶⁴

Jak již bylo uvedeno výše, pěstounská péče by měla být institutem dočasným, proto v případě podstatné změny poměrů nebo neshody mezi rodiči a pěstounem v podstatné záležitosti týkající se dítěte může dítě, rodič nebo pěstoun navrhnout soudu změnu práv a povinností, zrušení pěstounské péče nebo i jiné rozhodnutí, které je v zájmu dítěte, s čímž počítá ust. § 964 OZ 2012.

Pokud jde o případy zániku pěstounské péče, k němu dochází nejpozději dosažením plné svéprávnosti dítěte, jinak až jeho zletilostí, dále pak smrtí dítěte nebo pěstouna.¹⁶⁵

¹⁶³ Dle výše uvedeného zákona o státní sociální podpoře.

¹⁶⁴ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012, str. 248 (v pracovní verzi důvodové zprávy na str. 823).

¹⁶⁵ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012, str. 250 (v pracovní verzi důvodové zprávy na str. 824).

5.20 Ústavní výchova

Občanský zákoník z roku 2012 v ust. § 971 až § 975 přebírá právní úpravu ústavní výchovy ze ZoR s tím, že i v tomto případě ji formulačně zpřesňuje a upravuje.¹⁶⁶

Klade se přitom důraz na povinnost soudu reagovat vždy, pokud nastane stav, který je v rozporu se zájmy dítěte, spočívající v tom, že je výchova dítěte nebo jeho tělesný, rozumový či duševní stav, anebo jeho řádný vývoj vážně ohroženy nebo narušeny do té míry, že je to v rozporu se zájmem dítěte, anebo jsou-li tu vážné důvody, pro které rodiče dítěte nemohou jeho výchovu zabezpečit. Za této situace může soud jako nezbytné opatření nařídit ústavní výchovu. Jedná se však o krajní řešení, kterému by měla předcházet snaha o nápravu formou jiných opatření včetně svěřením dítěte do péče fyzické osoby.

Vzhledem k závažnosti zásahu spočívajícího v nařízení ústavní výchovy do vztahu rodič – dítě, je k takovému rozhodnutí oprávněn ve smyslu ust. § 971 OZ 2012 pouze soud, který je současně povinen průběžně přezkoumávat, zda stále trvají důvody pro nařízení tohoto opatření či zda nelze dítě umístit do náhradní rodinné péče.

Problematika ústavní výchovy je natolik choulostivá, že již byla předmětem rozhodování Evropského soudu pro lidská práva ve Štrasburku, a to konkrétně v rozhodnutí Havelka a ostatní proti ČR ze dne 21. 6. 2007, jakož i v rozhodnutí Wallová a Walla proti ČR ze dne 26. 10. 2006. V citovaných rozhodnutích Evropský soud pro lidská práva „hodnotil zásah ve formě nařízení ústavní výchovy do práva rodičů i dětí na společný rodinný život a s odvoláním na svoji ustálenou judikaturu mimo jiné připomněl, že možnost umístit dítě do prostředí vhodnějšího pro jeho výchovu nemůže sama o sobě odůvodňovat jeho násilné odnětí biologickým rodičům a že takový zásah musí být vskutku nezbytný s ohledem na další okol-

¹⁶⁶ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012, str. 250 (v pracovní verzi důvodové zprávy na str. 824).

nosti. Stát má navíc jednat tak, aby se existující rodinný vztah mohl rozvíjet, a přijmout vhodná opatření za účelem sloučení rodiče s dítětem. Podle Evropského soudu pro lidská práva je nařízení ústavní výchovy za běžných okolností třeba považovat za dočasné opatření, které bude zrušeno okamžitě, jakmile to dovolí okolnosti.“¹⁶⁷

Pominou-li tedy důvody, pro které byla ústavní výchova nařízena, nebo je-li možné zajistit dítěti jinou než ústavní péči, soud neprodleně dle ust. § 972 odst. 2 OZ 2012 rozhodně o zrušení ústavní výchovy, jakož i o tom, komu bude dítě svěřeno do péče.

Cílem právní úpravy je tedy dosažení stavu, kdy je institut ústavní výchovy využíván skutečně subsidiárně a opravdu jen na nezbytně nutnou dobu vyžadující nejlepší zájem dítěte.

5.21 Osvojení bez souhlasu rodičů

Právní úprava osvojení dle ust. § 794 až § 854 občanského zákoníku z roku 2012 vychází ze zkušenosti ověřené dlouhodobou praxí ohledně velkého počtu tzv. nepravých osvojení, kdy je dítě osvojováno manželem rodiče dítěte, jakož i faktu, že v případě tzv. pravých osvojení nepředstavuje osvojení pouhou péčí o dítě. Vlivem těchto skutečností nepohlíží občanský zákoník z roku 2012 na institut osvojení tolik jako na formu náhradní rodinné péče, nýbrž více jako na statusovou záležitost, která svým významem a důsledky výrazně ovlivňuje vztah biologický rodič – dítě – osvojitel.¹⁶⁸ Z tohoto důvodu je třeba pokusit se učinit maximum pro nápravu a obnovení funkčnosti přirozené rodiny, samozřejmě vždy s přihlédnutím k názoru dítěte samotného. Není-li tato snaha o sanaci rodiny úspěšná, lze uvažovat o osvojení.

¹⁶⁷ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012, str. 250-251 (v pracovní verzi důvodové zprávy na str. 825).

¹⁶⁸ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012, str. 196 (v pracovní verzi důvodové zprávy na str. 771).

Právo rodiče udělit souhlas k osvojení svého dítěte není nadále zahrnováno do rodičovské odpovědnosti, neboť je dáno jejich biologickým vztahem. Tohoto práva nesmí být rodič žádným způsobem zbaven.

S ohledem na výše uvedené se v této práci omezím toliko na ty aspekty osvojení, na základě nichž dochází k zásahu do vztahu mezi rodiči a dítětem, tedy zejména na případ osvojení dítěte bez souhlasu rodičů.

Jednou z nezbytných náležitostí osvojení je bezpochyby souhlas rodičů s osvojením jejich dítěte ve smyslu ust. § 809 a následujících OZ 2012. I v této oblasti zaznamenal občanský zákoník z roku 2012 několik změn oproti stávající právní úpravě. Stále však platí, že tohoto práva nemohou být rodiče zbaveni a výjimky, kdy tento souhlas neudělují přímo oni, ale v jejich zastoupení jiná osoba, jsou upraveny velmi přísně a úzce. Souhlas s osvojením dává rodič osobním prohlášením vůči soudu, toto prohlášení musí být určité, srozumitelné, bezpodmínečné a časově neomezené. Účinky tohoto prohlášení nastávají od chvíle, kdy vezme soud obsah tohoto prohlášení na vědomí.¹⁶⁹

Občanský zákoník z roku 2012 v ust. § 811 chrání nesvéprávného rodiče mladšího šestnácti let před nezvratnými důsledky, které by mohl způsobit neuvážený souhlas s osvojením. Rodič mladší šestnácti let proto nemůže dát souhlas k osvojení ani ho za něj nemůže učinit zástupce, protože se osvojení v tomto případě nemůže uskutečnit. Rodič starší šestnácti let, ačkoli ještě není plně svéprávný, musí udělit souhlas s osvojením osobně, nepřipouští se souhlas zástupce či opatrovníka. Stejně tak rodič, jehož svéprávnost byla omezena na základě rozhodnutí soudu, může ve věcech osvojení jednat pouze v rozsahu, v němž jeho svéprávnost omezena nebyla.

¹⁶⁹ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012, str. 201-202 (v pracovní verzi důvodové zprávy na str. 776-777).

Ve většině případů budou tyto osoby ohledně osvojení jednat samostatně.¹⁷⁰

Pokud jde o souhlas k osvojení z hlediska časového, matka osvojovaného dítěte může dát dle ust. § 813 OZ 2012 souhlas k osvojení nejdříve šest týdnů po narození dítě, kdežto otec i před uplynutím této doby, nejdříve však po narození dítěte. Souhlas s osvojením přitom pozbývá účinnosti, byl-li udělen s určením pro určitou osobu jako osvojitele a byl vzat zpět nebo zamítnut.

Občanský zákoník z roku 2012 v ust. § 817 počítá i s možným odvoláním souhlasu rodiče s osvojením. Může se tak stát ve lhůtě tří měsíců ode dne, kdy byl souhlas dán. Tato lhůta však může být překročena a souhlas odvolán i po jejím uplynutí, pokud ještě nebylo osvojované dítě předáno do péče osvojitele před osvojením nebo pokud má být osvojované dítě podle rozhodnutí soudu vynesného na návrh rodičů vydáno tím, komu bylo svěřeno do péče, protože je v souladu se zájmy dítěte, aby bylo se svými rodiči. Soud přitom vezme v potaz zejména současné poměry biologického rodiče ve srovnání s poměry, ve kterých se tento rodič nacházel v době udělení souhlasu s osvojením.¹⁷¹

Občanský zákoník z roku 2012 dále v ust. § 818 a následujících řeší případy, kdy výjimečně není zapotřebí souhlas rodiče osvojovaného dítěte k osvojení. Rozhodnutí, zda je či není v konkrétním případě k osvojení vyžadován souhlas rodiče, činí výlučně soud. Pokud dospěje k závěru, že souhlas rodičů v daném případě není třeba, uděluje souhlas k osvojení opatrovník ustanovený soudem. První skupinu představují případy, kdy rodič zjevně nemá o dítě zájem, neprojevuje o dítě opravdový zájem, čímž trvale porušuje své povinnosti rodiče. Do druhé skupiny pak případy, kdy rodič bezdůvodně odmítá dát souhlas k osvojení. I nadále bude rozhodovat soud ve zvláštním řízení, zda je či není k osvojení třeba souhlasu rodiče

¹⁷⁰ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012, str. 202-203 (v pracovní verzi důvodové zprávy na str. 777).

¹⁷¹ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012, str. 203-204 (v pracovní verzi důvodové zprávy na str. 779).

(viz ust. § 180a-b o.s.ř.). Namísto rodičů pak uděluje souhlas opatrovník, kterému je však uložena povinnost zjistit, zda má osvojované dítě blízké příbuzné, kteří by měli zájem o něj pečovat, jakož i vyslechnout osobu, která má osvojované dítě v péči.

I přes naplnění výše uvedených podmínek, které umožňují přistoupit k osvojení bez souhlasu rodiče, nelze dle ust. § 822 OZ 2012 o osvojení kladně rozhodnout, pokud existuje blízký příbuzný dítěte, který je ochoten a schopen o dítě pečovat a tuto skutečnost sdělí soudu.

Jakmile udělí oba rodiče souhlas k osvojení, lze předat budoucímu osvojiteli osvojované dítě do péče. Občanský zákoník z roku 2012 umožňuje již dřívejší předání dítěte osvojiteli, avšak za podmínky vyslovení souhlasu obou rodičů dle ust. § 823 OZ 2012. V této fázi však zůstávají zachovány rodičovské povinnosti a práva biologickým rodičům, osvojitel vykonává toliko povinnost a právo řádné péče a ochrany dítěte.

Ihned po uplynutí tříměsíční lhůty běžící od udělení souhlasu rodičů k osvojení může být osvojované dítě předáno osvojiteli do péče před osvojením, o čemž rozhoduje k návrhu osvojitele soud. Uplynutím této tříměsíční lhůty se ze zákona (ust. § 825 OZ 2012) pozastavuje výkon rodičovské odpovědnosti rodičů vůči dítěti a soud jmenuje dítěti poručníka.¹⁷²

¹⁷² Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012, str. 206-207 (v pracovní verzi důvodové zprávy na str. 781).

Závěr

V této práci jsem se pokusila alespoň stručně pojednat o možných zásazích státu do rodičovské zodpovědnosti, které naše platné právo připouští a upravuje. Součástí je i pohled do platné, avšak dosud neúčinné legislativy, a to ve formě vytčení nejpodstatnějších rozdílů v právní úpravě rodinného práva dle občanského zákoníku z roku 2012.

V případě státní intervence do rodičovské zodpovědnosti považuji za klíčový okamžik jejího načasování. Ten tu totiž hraje rozhodující roli. Zásah nesmí být ani předčasný, pak by totiž neodůvodněně zasahoval do sféry soukromí rodinného života, ale ani opožděný. Pomalá reakce státu může vést k fatálním důsledkům, které jsou mnohdy nenapravitelné. Veřejnost však bývá mnohdy k signálům, které vysílají nezletilé děti, u nichž v rodině nebývá vše v pořádku, lhostejná.

Za jednu z možných příčin lhostejnosti okolí lze považovat nedostatečnou informovanost o symptomech týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí. Okolí tyto jevy nedokáže rozpoznat, ani postiženým pomoci s jejich řešením.

Pokud jde o tělesné týrání, již v roce 1962 byl americkým lékařem Kempem poprvé popsán „syndrom bitého dítěte“. Bité dítě mívá podivná zranění v různých fázích hojení, ke kterým obvykle nemůže dojít v důsledku běžných úrazů. Pozornost je nutno věnovat především různým zraněním na hlavách dětí, ale i opařeninám a popáleninám.¹⁷³

Psychické týrání zase spočívá v neustálých útocích na sebevědomí dítěte, v jeho ponižování nebo odmítání, násilné izolaci nebo v provádění šikanózních kontrol. Tato forma týrání je nejrozšířenější a bohužel také nejhůře rozpoznatelná. Dítě si pak často osobám, kterým důvěřuje, posteskuje, že ho rodiče nemilují

¹⁷³ Špeciánová, Šárka: Jak poznat týrané, zneužívané a zanedbávané děti a jak jim pomoci. Právo a rodina, 6/2004, str. 1.

a že si připadá zbytečné a méněcenné. Psychicky týrané dítě se při všech činnostech neustále podceňuje, bývá vyděšené nebo naopak velmi agresivní a nevyzpytatelné. Často trpí poruchami příjmu potravy, depresemi nebo různými formami závislosti. Dítě není schopno normálně vystupovat v mezilidských vztazích – je nejisté. V dospělosti pak má tendenci vybírat si partnera obdobných vlastností jako jeho týrající rodič. Není výjimkou, že zůstává obětí psychického týrání po celý svůj život.¹⁷⁴

Pro sexuálně týrané děti je pak typická regrese, kdy dítě je ve vývoji oproti svým vrstevníkům opožděné. Ani v sexuální oblasti nebývá jeho chování úměrné věku. Vyznačuje se nepřítomným pohledem, smutným výrazem, uzavřeností, nedostatečným příjmem potravy, pomočováním, depresemi či náhlými změnami v chování. Mnohé z nich se pokusí o sebevraždu.¹⁷⁵

Zanedbávané dítě zase trpí nedostatkem péče. Rozlišujeme tělesné zanedbávání, kdy nejsou zabezpečovány tělesné potřeby dítěte jako strava, hygiena, ošacení, přístřeší a ochrana před ohrožením, a zanedbávání v citové oblasti, kdy dítě nemá pocit lásky a sounáležitosti. Rodiče mohou zanedbávat své děti i v oblasti vzdělávání, pokud ho neposílají do školy a využívají ho v té době k dětské práci. V případě zanedbávání dítěte může okolí zaznamenat neustálý hlad dítěte, nedostatečnou čistotu a upravenost či permanentní únavu. Zanedbávané děti nosí špinavé, omšelé a poškozené oblečení, vyznačují se pozdními příchody do školy, malou sebedůvěrou, sklonem k sebepoškozování a útěky z domova. Patrné mohou být také časté úrazy a zranění.¹⁷⁶

Pokud si okolí těchto symptomů všimne, je zapotřebí, aby k nim nebylo lhostejné a začalo tuto situaci řešit. U nezletilých dětí by měli být v tomto ohledu bystří zejména učitelé, ale i rodiče kamarádů tohoto dítěte, kterým se jejich děti s některými zvláštnostmi

¹⁷⁴ Špeciánová, Šárka: Jak poznat týrané, zneužívané a zanedbávané děti a jak jim pomoci. Právo a rodina, 6/2004, str. 2-3.

¹⁷⁵ Tamtéž, str. 4.

¹⁷⁶ Špeciánová, Šárka: Jak poznat týrané, zneužívané a zanedbávané děti a jak jim pomoci. Právo a rodina, 6/2004, str. 5.

v chování druhých často svěřují. Samy děti jsou velmi vnímavé, bohužel však ještě nedokážou vyhodnotit to, co vidí. Další postup je upraven zejména v trestním zákoně, neboť výše uvedená jednání mohou naplňovat skutkové podstaty řady trestných činů, a v zákoně o SPOD, kde se jedná o již několikrát zmiňované oznamovací právo.

Státní orgány, pověřené osoby poskytující sociálně-právní ochranu dětí, školy, školská zařízení a zdravotnická zařízení pak mají zákonem uloženu oznamovací povinnost. Na ochranu dětí pamatuje i zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, a to ve svém ust. § 28. Přestupku se dopustí ten, kdo v úmyslu ponížit lidskou důstojnost nezletilého dítěte vůči němu použije nepřiměřené opatření. Odpovědnému z přestupku pak může být uložena pokuta. V praxi je však toto ustanovení využíváno zřídka.

Svou práci bych zakončila slavným výrokem, který je vlastní konfucianismu: „Nečiň druhým to, co nechceš, aby oni činili tobě.“ Možná, že kdyby se tímto mottem lidé skutečně řídili, počet zásahů státu do rodičovské zodpovědnosti by se radikálně snížil. I když vím, že absolutní dodržování této zásady je utopií, měli bychom se o to alespoň pokoušet. Přinejmenším ve vztahu k dětem ...

Resumé

The thesis deals with the special situations when a third party, the state, must intervene in the specific legal relationship between parents and children. The term “interventions in parental matters” includes incidents when parents neglect, abuse or maltreat their children, as well as cases when parents are not able to fulfil for serious objective reasons the obligations resulting from parental responsibility. This also includes the unexpected death of the parents (e.g. in a car accident) as well as the physical or mental disability, disease or injury of parents, when it is necessary to resolve the child’s situation without delay, and particularly to provide foster care or appoint a guardian for a minor. Some of these situations are short-term; others are permanent. The government agency must intervene in parental matters also for criminal activities of children or their other serious educational problems because their parents are unable to resolve situations without expert assistance.

The legislation regulates situations when parents do not properly carry out their obligations in relation to children, either deliberately or through negligence. On other hand it regulates situations when parents are not able to fulfil their duties due to objective reasons. In the thesis I consider the imposition of corrective measures; suspension, restriction and termination of parental rights, and necessary substitutes for family care such as foster care, protective youth and young offenders rehabilitation, adjudicated treatment in a special in-patient institution, and the cases of adoption without parental consent.

The thesis also includes a comparison of *de lege lata* and *de lege ferenda* legislation. *De lege lata* legislation comprises especially the Family Act, which has been in force nearly fifty years in our legal order. The *de lege ferenda* legislation is represented by Act No. 89/2012 Coll., the Civil Code, effective from 1 January 2014. Newly the Civil Code governs a sphere of family law and stands for the

comprehensive code of Czech private law. The Civil Code also establishes new terminology in comparison with the Family Act; the original term “rodičovská zodpovědnost” is replaced with a new term “rodičovská odpovědnost”, which more accurately expresses the specific meaning of the legal relationship between parents and children.

Seznam literatury

Monografie:

- Holub, Milan; Vaněk, Josef; Škárová, Marta; Tuláček, Jan a kolektiv: **Vzory smluv a podání**. 11., aktualizované a doplněné vydání podle stavu k 1. 6. 2007, Linde Praha a.s., Praha, 2007.
- Hrušáková, Milana; Králíčková, Zdeňka: **České rodinné právo**. 3., přepracované a doplněné vydání, Masarykova univerzita a nakladatelství Doplněk, Brno, 2006.
- Jedlička, Richard; Klíma, Petr; Kořa, Jaroslav; Němec, Jiří; Pilař, Jiří: **Děti a mládež v obtížných životních situacích**. Themis, Praha, 2004.
- Knappová, Marta; Švestka, Jiří; Dvořák, Jan a kolektiv: **Občanské právo hmotné III**. 4., aktualizované a doplněné vydání, ASPI, Praha, 2007.
- Plecítý, Vladimír; Salač, Josef: **Základy rodinného práva**. Eurounion, s.r.o., Praha, 2001.
- Radvanová, Senta; Zuklínová, Michaela: **Kurz občanského práva – Instituty rodinného práva**. 1. vydání, C.H.Beck, Praha, 1999.
- Veselá, Renata a kol.: **Rodina a rodinné právo – historie, současnost a perspektivy**. Eurolex Bohemia, Praha, 2003.

Komentáře:

- Holub, Milan; Nová, Hana; Hyklová, Jana: **Zákon o rodině – komentář a předpisy souvisící**. 7., aktualizované a doplněné vydání podle stavu k 1. 3. 2005, Linde nakladatelství, Praha, 2005.
- Holub, Milan; Nová, Hana; Hyklová, Jana: **Zákon o rodině – komentář a předpisy souvisící**. 8., aktualizované a doplněné

vydání podle stavu k 1. 9. 2007, Linde nakladatelství, Praha, 2007.

- Hrušáková, Milana a kolektiv: **Zákon o rodině – komentář**. 3. vydání, C.H.Beck, Praha, 2005.
- Hrušáková, Milana a kolektiv: **Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář**. 4. vydání, C.H.Beck, Praha, 2009.
- Radimský, Jaroslav, Radvanová, Senta a kol.: **Zákon o rodině. Komentář**. 1. vydání. Praha: Panorama, 1989.
- Novotná, Věra; Burdová, Eva: **Zákon o sociálně-právní ochraně dětí – komentář**. 3. aktualizované a doplněné vydání. Linde nakladatelství, Praha, 2007.
- Bureš, Jaroslav; Drápal, Ljubomír; Krčmář, Zdeněk a kolektiv: **Občanský soudní řád – komentář**. 7. vydání, C.H.Beck, 2007.
- Pavlíček, Václav a kolektiv: **Ústava a ústavní řád České republiky – Komentář, 2. díl – Práva a svobody**. 2. doplněné a podstatně rozšířené vydání, Linde Praha a.s., Praha, 2002.

Odborné články:

- Bakalář, Eduard: **Styk dítěte s druhým rodičem: nový pohled na starý problém (2. část)**. Právo a rodina, 12/2003, str. 7.
- Bayerová, Monika: **Sexuální zneužívání dětí**. Právo a rodina, 7/2003, str. 9.
- Bayerová, Monika: **Ochrana dětí před sexuálním zneužíváním**. Právo a rodina, 5/2004, str. 1.
- Bayerová, Monika: **Rada Evropy a práva dítěte**. Právo a rodina, 9/2004, str. 13.
- Bayerová, Monika: **Práva a povinnosti ředitele školy podle nového školského zákona**. Právo a rodina, 4/2005, str. 10.

- Bayerová, Monika: **Školský zákon a výchovná opatření**. Právo a rodina, 10/2005, str. 12.
- Bayerová, Monika: **Novela školského zákona přináší změny v povinné školní docházce**. Právo a rodina, 4/2009, str. 10.
- Bělohávek, Alexander J.: **Postavení dítěte v civilním řízení**. Právo a rodina, 11/2005, str. 17.
- Boháčová, Romana: **Výchovné působení a komunikace rodičů s dětmi v období dospívání**. Právo a rodina, 7/2008, str. 15.
- Boháčová, Romana: **Výchovné působení a komunikace rodičů s dětmi v období dospívání (2.)**. Právo a rodina, 8/2008, str. 6.
- Bubelová, Kamila: **Porušení práva na rodinný život**. Právní fórum, 7/2009, str. 253.
- Černá, Iva: **Péče o děti ohrožené sociálním vyloučením v ČR a dalších zemích Evropské unie**. Právo a rodina, 2/2008, str. 1.
- Černá, Iva: **Péče o děti ohrožené sociálním vyloučením v ČR a dalších zemích Evropské unie (2.)**. Právo a rodina, 3/2008, str. 5.
- Černá, Iva: **Péče o děti ohrožené sociálním vyloučením v ČR a dalších zemích Evropské unie (3.)**. Právo a rodina, 4/2008, str. 15.
- Černá, Iva: **Problematické aspekty při aplikaci předběžného opatření o odnětí dítěte z péče rodičů**. Právo a rodina, 12/2007, str. 8.
- Černá, Iva: **K některým aspektům výkonu ústavní výchovy v České republice**. Právo a rodina, 11/2007, str. 8.
- Černá, Iva: **Práva a povinnosti dětí umístěných v ústavní péči**. Právo a rodina, 5/2008, str. 19.
- Černá, Iva: **Práva a povinnosti dětí umístěných v ústavní péči (2.)**. Právo a rodina, 6/2008, str. 17.

- Černá, Iva: **Role orgánů SPOD při realizaci práva dítěte na styk s rodičem, jemuž po rozvodu nebylo svěřeno do péče.** Právo a rodina, 10/2007, str. 12.
- Čírtková, Ludmila: **Dítě jako oběť trestného činu.** Právo a rodina, 5/2005, str. 12.
- Čírtková, Ludmila: **Rodina jako místo podpory pro oběť trestného činu.** Právo a rodina, 8/2005, str. 18.
- Čírtková, Ludmila: **Rodiče, děti, domácí násilí a traumatizující následky.** Právo a rodina, 9/2007, str. 12.
- Čírtková, Ludmila: **Sexuálně zneužitá dítě v rodině.** Právo a rodina, 12/2008, str. 1.
- Daněk, Antonín: **Registrace novorozence u praktického lékaře pro děti a dorost.** Právo a rodina, 6/2004, str. 24.
- Daněk, Antonín: **Preventivní prohlídky nezletilých dětí.** Právo a rodina, 6/2004, str. 24.
- Daněk, Antonín: **Zdravotní péče poskytovaná dítěti mimo trvalé bydliště.** Právo a rodina, 6/2004, str. 24.
- Dunovský, J.: **Současné problémy sociálního osíření dětí.** Socialistické soudnictví, 7-8/1969, str. 2.
- Durdík, Tomáš: **Dítě jako možný objekt trestného činu.** Právo a rodina, 4/2007, str. 11.
- Durdík, Tomáš: **Dítě jako možný objekt trestného činu (2.).** Právo a rodina, 5/2007, str. 16.
- Dvořáková-Závodská, Jana: **Právní odpovědnost nezletilých a osob povinných vykonávat nad nezletilci dohled.** Právo a rodina, 5/2007, str. 1.
- Filouš, Michal: **Bydlení u rodičů – právo, nebo povinnost?** Právo a rodina, 10/2007, str. 19.
- Fryštenská, Marcela: **Otazníky okolo asistované reprodukce.** Právo a rodina, 3/2004, str. 13.
- Gjuričová, Šárka: **Syndrom zavrženého rodiče?** Právo a rodina, 10/2005, str. 5.

- **Glos, J.: Může být rodiči zakázán styk s vlastním dítětem, aniž je zbaven rodičovských práv?** Socialistická zákonnost, 2/1964, str. 61.
- **Haderka, Jiří: K problematice institutu rodičovské moci.** Právník, 2/1971, str. 183.
- **Haderka, Jiří: K problematice výchovných opatření podle §43 zákona o rodině.** Socialistické soudnictvo, 1/1972, str. 26.
- **Haderka, Jiří: K některým problémům rozhodování o zbavení rodičů rodičovských práv.** Socialistická zákonnost, 1/1971, str. 35.
- **Haderka, Jiří: K některým problémům rozhodování o omezení rodičů ve výkonu rodičovských práv.** Socialistická zákonnost, 3/1971, str. 172.
- **Haderka, Jiří: Právní postavení prarodičů vůči vnukům (v osobní oblasti) v současném českém rodinném právu.** Právní rozhledy, 10/1999, str. 520.
- **Hanušová, Jaroslava: Syndrom CSA – syndrom sexuálně zneužívaného dítěte.** Právo a rodina, 3/2005, str. 6.
- **Hanušová, Jaroslava: Sexuální zneužívání dětí – příznaky a následky.** Právo a rodina, 5/2006, str. 12.
- **Hanušová, Jaroslava: Sexuální zneužívání dětí – terapie a prevence.** Právo a rodina, 6/2006, str. 12.
- **Hanušová, Jaroslava: Sexuální zneužívání dětí – jak proti němu bojovat.** Právo a rodina, 7/2006, str. 12.
- **Hanušová, Jaroslava: Odevzdávání mzdy rodičům.** Právo a rodina, 11/2006, str. 22.
- **Hanušová, Jaroslava: Pohlavní zneužívání v rodině.** Právo a rodina, 11/2006, str. 22.
- **Hanušová, Jaroslava: Jak upozornit na problematickou rodinu?** Právo a rodina, 11/2006, str. 22.

- Hovorka, Daniel: **Úloha orgánů sociálně-právní ochrany dětí při řešení případů domácího násilí – úskalí praxe.** Právo a rodina, 8/2007, str. 1.
- Hovorka, Daniel: **Sociální šetření v bydlišti rodiny – kdy hrozí pokuty?** Právo a rodina, 5/2007, str. 5.
- Hovorka, Daniel: **Řešení námitek podjatosti sociálních pracovníků.** Právo a rodina, 6/2007, str. 17.
- Hovorka, Daniel: **Kolize zájmů při opatrovnictví.** Právo a rodina, 8/2007, str. 24.
- Hovorka, Daniel: **Opatrovnictví dítěte v občanském soudním řízení.** Právo a rodina, 11/2007, str. 21.
- Hovorka, Daniel: **Zastupování dítěte orgánem SPOD v adhezním řízení.** Právo a rodina, 2/2008, str. 23.
- Hovorka, Daniel: **Opatrovnictví poškozeného dítěte v trestním řízení.** Právo a rodina, 3/2008, str. 10.
- Hovorka, Daniel: **Opatrovnictví poškozeného dítěte v trestním řízení (2.).** Právo a rodina, 4/2008, str. 5.
- Hrubá, Michaela: **Základní principy osvojení v mezinárodních dokumentech.** Právo a rodina, 7/2007, str. 15.
- Hrubá, Michaela: **Základní principy osvojení v mezinárodních dokumentech (2.).** Právo a rodina, 8/2007, str. 20.
- Hrušáková, Milana: **Rodičovská zodpovědnost.** Rodinné právo, 2/1999, str. 1.
- Hrušáková, Milana; Králíčková, Zdeňka: **Anonymní a utajené mateřství v České republice – utopie nebo realita?** Právní rozhledy, 2/2005, str. 53.
- Jonáková, Irena: **Kritéria svěření nezletilého dítěte do výchovy.** Právo a rodina, 4/2008, str. 12.
- Jouza, Ladislav: **Práce dětí ve světle práva Evropské unie.** Právo a rodina, 11/2003, str. 20.
- Jurčík, Radek: **K některým ústavněprávním aspektům v rodinných věcech.** Právo a rodina, 1/2003, str. 8.

- Jurčík, Radek: **K některým ústavněprávním aspektům v rodinných věcech (2. část)**. Právo a rodina, 2/2003, str. 18.
- Kacafírková, Marcela: **Incest – příznak rodinné patologie**. Právo a rodina, 8/2003, str. 1.
- Klička, Ondřej: **Notářský zápis se svolením k vykonatelnosti ohledně dohod o styku rodičů s dětmi dle § 27 odst. 1 ZOR**. Ad Notam, 3/2007, str. 83.
- Kodriková, Zuzana: **Matka vždycky jistá?** Právo a rodina, 10/2006, str. 13.
- Kornel, Martin: **Kritéria pro rozhodování o výchově nezletilého dítěte**. Právní fórum, 7/2009, str. 281.
- Kornel, Martin: **Kam kráčíš vyživovací povinnosti rodičů k nezletilým dětem?** Právní rozhledy, 3/2011, str. 82.
- Kořínek, Miloš: **Příjem nezletilých dětí**. Právo a rodina, 2/2004, str. 13.
- Kovářová, Daniela: **Výkon rozhodnutí v rodinných věcech**. Právo a rodina, 8/2005, str. 10.
- Kovářová, Daniela: **Stručný průvodce opatrovnickým a rozvodovým řízením**. Právo a rodina, 3/2005, str. 7.
- Kovářová, Daniela: **Smlouvy o převodu nemovitostí s nezletilým účastníkem**. Právo a rodina, 7/2005, str. 14.
- Kovářová, Daniela: **Výkon rozhodnutí v rodinných věcech**. Právo a rodina, 8/2005, str. 10.
- Kovářová, Daniela: **Náklady řízení v rodinných věcech**. Právo a rodina, 9/2005, str. 14.
- Kovářová, Daniela: **Jak dostat z bytu nezdárného potomka**. Právo a rodina, 10/2005, str. 1.
- Kovářová, Daniela: **Trestná činnost dětí a mladistvých**. Právo a rodina, 11/2005, str. 8.
- Kovářová, Daniela: **Styk rodičů s nezletilými dětmi**. Právo a rodina, 3/2006, str. 1.

- Kovářová, Daniela: **Trestní opatření ukládaná mladistvým.** Právo a rodina, 6/2006, str. 1.
- Kovářová, Daniela: **Ochranná opatření pro mladistvé.** Právo a rodina, 8/2006, str. 1.
- Kovářová, Daniela: **Výchovná opatření pro mladistvé.** Právo a rodina, 9/2006, str. 1.
- Kovářová, Daniela: **Rodina a trestné činy.** Právo a rodina, 11/2007, str. 1.
- Kovářová, Daniela: **Rodina a trestné činy (2.).** Právo a rodina, 12/2007, str. 5.
- Kovářová, Daniela: **Rodinné právo v připravované rekodifikaci občanského práva.** Právo a rodina, 2/2008, str. 15.
- Kovářová, Daniela: **Rodinné právo v připravované rekodifikaci občanského práva (2.).** Právo a rodina, 3/2008, str. 18.
- Králíčková, Zdeňka: **Kauza tzv. právně volné dítě.** Právní rozhledy, 2/2004, str. 52.
- Králíčková, Zdeňka: **Vyživovací povinnost rodičů k dětem v náhradní péči.** Právní rozhledy, 9/2005, str. 305.
- Králíčková, Zdeňka: **Sbližování a vzdalování slovenského a českého rodinného práva.** Právník, 2/2005, str. 157.
- Králíčková, Zdeňka: **České rodinné právo po vstupu České republiky do Evropské unie.** Právní rozhledy, 21/2005, str. 769.
- Králíčková, Zdeňka: **Pěstounská péče: mýty versus ústavně konformní interpretace a aplikace zákona s úvahami de lege ferenda.** Právní rozhledy, 9/2008, str. 309.
- Králíčková, Zdeňka: **Anonymita osvojení versus právo dítěte znát svůj původ.** Právní rozhledy, 5/2009, str. 158.
- Křiváčková, Jana; Bartoníčková, Klára: **Problematické aspekty využití institutu předběžných opatření ve věcech péče soudu o nezletilé při změně poměrů.** Právní rozhledy, 3/2009, str. 102.

- Kurimaiová, Alena: **Rozhodování o záležitostech rodiny zejména v oblasti vzdělávání nezletilých.** Rodinné právo, 5/1999, str. 8.
- Kuřák, Zdeněk: **Privátní psychologické posudky ve sporu o výchovu dětí.** Právo a rodina, 9/2003, str. 20.
- Lovasová, Lenka: **Následky nepřijetí dítěte rodinou.** Právo a rodina, 1/2006, str. 16.
- Lužná, Romana: **Pozastavení a omezení rodičovské zodpovědnosti.** Právo a rodina, 1/2008, str. 6.
- Lužná, Romana: **Zbavení rodičovské zodpovědnosti.** Právo a rodina, 2/2008, str. 12.
- Lužná, Romana: **Rodičovská zodpovědnost nezletilého rodiče.** Právo a rodina, 12/2007, str. 3.
- Lužná, Romana: **Výchova a zastupování nezletilého, jehož rodiče nemohou vykonávat svá práva a povinnosti.** Právo a rodina, 1/2004, str. 14.
- Lužná, Romana: **Jak se stát poručníkem.** Právo a rodina, 12/2004, str. 24.
- Lužná, Romana: **Škoda vzniklá zbytečnou cestou rodiče k uskutečnění styku s jeho nezletilým dítětem.** Právo a rodina, 12/2005, str. 13.
- Lužná, Romana: **Použitelnost majetku nezletilého pro jeho potřeby a potřeby rodiny.** Právo a rodina, 6/2006, str. 6.
- Lužná, Romana: **Ovlivnění výběru poručníka dítěte.** Právo a rodina, 7/2007, str. 24.
- Lužná, Romana: **Předběžné opatření o zdržení se setkávání a navazování kontaktů.** Právo a rodina, 11/2007, str. 16.
- Lužná, Romana: **Úprava styku dítěte s rodičem, jemuž nebylo svěřeno do výchovy.** Právo a rodina, 12/2007, str. 24.
- Lužná, Romana: **Stavební spoření nezletilých osob může mít úskalí.** Právo a rodina, 3/2008, str. 1.

- Lužná, Romana: **Kontakt rodičů s dítětem, u kterého byla nařízena ústavní výchova.** Právo a rodina, 7/2008, str. 13.
- Lužná, Romana: **Úprava styku rodiče s dítětem.** Právo a rodina, 8/2008, str. 23.
- Lužná, Romana: **Vyživovací povinnost k nezletilému dítěti rodiče ve výkonu trestu odnětí svobody – vybraná judikatura.** Právo a rodina, 11/2008, str. 12.
- Lužná, Romana: **Škoda vzniklá zbytečnou cestou rodiče.** Právní rádce, 4/2009, str. 13.
- Macháčková, Lenka: **Institut opatrovnictví podle zákona o rodině.** Právo a rodina, 3/2002, str. 13.
- Macháčková, Lenka: **Institut opatrovnictví podle zákona o rodině (2. část).** Právo a rodina, 4/2002, str. 9.
- Macháčková, Lenka: **Mobilní telefon a styk rodiče s dítětem.** Právo a rodina, 3/2003, str. 12.
- Macháčková, Lenka: **Princip rovnosti a ochrany dítěte ve vztazích mezi rodiči a dětmi.** Právní fórum, 3/2005, str. 117.
- Mandlíková, Ema: **Nezletilost jako jeden z předpokladů úspěšného osvojení.** Právo a rodina, 2/2004, str. 7.
- Mašek, Daniel: **Vyživovací povinnost rodičů k dětem.** Právo a rodina, 11/2002, str. 21.
- Mašek, Daniel: **Odpovědnost za škodu způsobenou nezletilým.** Právo a rodina, 3/2005, str. 1.
- Michalová, Alena: **Vznik pěstounské rodiny v praxi.** Právo a rodina, 1/2008, str. 22.
- Nedorost, Libor: **Státní zastupitelství a ochrana dětí.** Právo a rodina, 12/2001, str. 9.
- Nová, Hana: **Úmluva o právech dítěte a problémy její aplikace v ČR.** Právo a rodina, 9/2001, str. 12.
- Nová, Hana: **Baby-boxy, schránky pro odložené novorozené děti z pohledu právní úpravy.** Právo a rodina, 11/2005, str. 2.

- Nová, Hana: **Desatero práv a povinností opatrovníka**. Právo a rodina, 5/2006, str. 17.
- Nová, Hana: **Poručenství v českém právním řádu**. Právo a rodina, 11/2006, str. 24.
- Nová, Hana: **Poručenství v českém právním řádu (2.)**. Právo a rodina, 12/2006, str. 24.
- Nová, Hana: **Poručenství v českém právním řádu (3.)** Právo a rodina, 1/2007, str. 24.
- Nová, Hana: **Opatrovnictví – co v praxi znamená?** Právo a rodina, 1/2007, str. 11.
- Nová, Hana: **Rodičovská zodpovědnost v českém právu**. Právo a rodina, 7/2008, str. 19.
- Nová, Hana: **Rodičovská zodpovědnost v českém právu (2.)**. Právo a rodina, 8/2008, str. 17.
- Nová, Hana: **Rodičovská zodpovědnost v českém právu (3.)**. Právo a rodina, 9/2008, str. 21.
- Nová, Hana: **Rodičovská zodpovědnost v českém právu (4.)**. Právo a rodina, 10/2008, str. 14.
- Nová, Hana: **Rodičovská zodpovědnost v českém právu (5.)**. Právo a rodina, 11/2008, str. 20.
- Nová, Hana: **Vyživovací povinnost obávaná i opomíjená**. Bulletin advokacie, 1-2/2009, str. 31.
- Novák, Daniel: **Styk dítěte s druhým rodičem: nový pohled na starý problém**. Právo a rodina, 11/2003, str. 7.
- Novák, Tomáš: **Existují kritéria pro posuzování kvality výchovných schopností rodičů?** Právo a rodina, 9/2005, str. 1.
- Novák, Tomáš: **Jak dalece lze vynutit přípravu dítěte ke styku s druhým rodičem**. Právo a rodina, 5/2004, str. 8.
- Novák, Tomáš: **Je dítě schopno pravdivě odpovědět na otázku, u kterého z rodičů by po rozvodu chtělo žít?** Právo a rodina, 7/2004, str. 15.

- Novák, Tomáš: **Problémy s tajemstvím nezrušitelného osvojení.** Právo a rodina, 10/2004, str. 9.
- Novák, Tomáš: **Odcizený, izolovaný nebo zavržený rodič?** Právo a rodina, 1/2006, str. 6.
- Novák, Tomáš: **Pseudologia phantastica neboli lež bájeví a falešné obvinění dítětem.** Právo a rodina, 3/2006, str. 9.
- Novák, Tomáš: **Když dítě zlobí, není to jen tak, aneb Varovné příznaky.** Právo a rodina, 12/2008, str. 12.
- Novák, Tomáš: **Děti s výchovnými obtížemi.** Právo a rodina, 10/2009, str. 11.
- Novák, Tomáš: **Neurotické krádeže u dětí.** Právo a rodina, 3/2009, str. 11.
- Novák, Tomáš: **Invektivy a otázky vůči znalcům v pedopsychologické expertize.** Právo a rodina, 7/2009, str. 9.
- Novák, Tomáš: **Je dítě schopné odpovědět na otázku „koho máš raději?“** Právo a rodina, 9/2009, str. 10.
- Novotná, Věra: **Jak chránit ohrožené děti?** Rodinné právo, 7/1999, str. 12.
- Novotná, Věra: **Je možné pouštět děti, u nichž je nařízená ústavní výchova, na návštěvu mimo ústav?** Rodinné právo, 8/1999, str. 9.
- Novotná, Věra: **O sociálně-právní ochraně dětí.** Rodinné právo, 10/1999, str. 19.
- Novotná, Věra: **O sociálně-právní ochraně dětí - dokončení.** Rodinné právo, 11/1999, str. 11.
- Novotná, Věra: **Co je v zájmu dítěte? (pokračování).** Právo a rodina, 9/2001, str. 4.
- Novotná, Věra: **Práva pacientů – nezletilých dětí.** Právo a rodina, 10/2003, str. 6.
- Novotná, Věra: **Tři významné role orgánů sociálně-právní ochrany dětí.** Právo a rodina, 11/2004, str. 1.

- Novotná, Věra: **Ochrana zdraví dítěte.** Právo a rodina, 2/2005, str. 14.
- Novotná, Věra: **Význam úzké spolupráce soudů a orgánů sociálně-právní ochrany dětí.** Právo a rodina, 3/2005, str. 5.
- Novotná, Věra: **Osvojení nebo pěstounská péče?** Právo a rodina, 8/2005, str. 6.
- Novotná, Věra: **Osvojení nebo pěstounská péče? (2.)** Právo a rodina, 9/2005, str. 6.
- Novotná, Věra: **Kdy je možné rodičům odebrat dítě?** Právo a rodina, 2/2006, str. 1.
- Novotná, Věra: **Jaké změny přináší novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí?** Právo a rodina, 5/2006, str. 18.
- Novotná, Věra: **Jaké změny přináší novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí? (2.)** Právo a rodina, 6/2006, str. 21.
- Novotná, Věra: **Lze zakázat styk dítěte s rodiči a příbuznými?** Právo a rodina, 9/2006, str. 15.
- Novotná, Věra: **Oznamovací povinnost podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí je často zanedbávána.** Právo a rodina, 5/2008, str. 1.
- Novotná, Věra: **Práva pacientů – nezletilých dětí.** Právo a rodina, 10/2003, str. 6.
- Novotná, Věra: **Úmluva o styku s dětmi.** Právo a rodina, 4/2003, str. 15.
- Novotná, Věra: **Správní řízení o výchovném opatření u nezletilých dětí.** Právo a rodina, 1/2004, str. 17.
- Novotná, Věra: **Asistence sociálních pracovníků při styku rodiče s dítětem.** Právo a rodina, 4/2004, str. 22.
- Novotná, Věra: **Změny v zákoně o rodině a v dalších předpisech o sociálně-právní ochraně dětí.** Právo a rodina, 10/2004, str. 1.
- Novotná, Věra: **Stanovení poručníka a opatrovníka pro zvýšenou ochranu jmění dětí.** Právo a rodina, 3/2005, str. 24.

- Novotná, Věra: **Úprava předběžných opatření v novele občanského soudního řádu a výkon opatrovnictví**. Právo a rodina, 9/2005, str. 19.
- Novotná, Věra: **Změny v zákoně o rodině a v zákoně o sociálně-právní ochraně dětí k 1.1.2007**. Právo a rodina, 1/2007, str. 22.
- Novotná, Věra: **Spory rodičů o děti – stále velký problém**. Právo a rodina, 10/2007, str. 1.
- Novotná, Věra: **Nesouhlas s ustanovením konkrétní osoby do funkce opatrovníka**. Právo a rodina, 6/2008, str. 22.
- Novotná, Věra: **Sociální práce s rodinou při poskytování sociálně-právní ochrany dětí**. Právo a rodina, 8/2008, str. 1.
- Novotná, Věra: **Sociální práce s rodinou při poskytování sociálně-právní ochrany dětí – případová studie**. Právo a rodina, 9/2008, str. 8.
- Novotná, Věra: **Novela občanského soudního řádu a spolupráce soudů a orgánů sociálně-právní ochrany dětí při výkonu rozhodnutí o výchově nezletilých dětí – 1. část**. Právo a rodina, 11/2008, str. 1.
- Novotná, Věra: **Novela občanského soudního řádu a spolupráce soudů a orgánů sociálně-právní ochrany dětí při výkonu rozhodnutí o výchově (2.)**. Právo a rodina, 12/2008, str. 7.
- Novotná, Věra; Hovorka, Daniel: **Úprava výchovy dítěte odloženého do Baby boxu a dítěte narozeného v režimu tzv. utajeného porodu**. Právo a rodina, 5/2009, str. 1.
- Novotná, Věra; Hovorka, Daniel: **Úprava výchovy dítěte odloženého do Baby boxu a dítěte narozeného v režimu tzv. utajeného porodu (2.)**. Právo a rodina, 6/2009, str. 5.
- Ondruš, Radek: **Netrestní působnost státního zastupitelství v oblasti rodinného práva**. Justiční praxe, 6/2002, str. 392.
- Petrová, Eva: **Aby adopce byla úspěšná**. Právo a rodina, 10/2009, str. 22.

- Petrová, Eva: **Co mohou děti o sobě říci, umíme-li naslouchat.** Právo a rodina, 3/2009, str. 17.
- Petrová, Eva: **Co o sobě děti říkají dětskou kresbou.** Právo a rodina, 4/2009, str. 21.
- Petrová, Eva: **Co mohou znamenat dětské sny pro poznání dítěte?** Právo a rodina, 5/2009, str. 22.
- Poláková, Olga: **Úskalí současného rodičovství.** Právo a rodina, 6/2003, str. 5.
- Průchová, Bohumila: **Lze prosadit střídavou výchovu proti vůli jednoho z rodičů?** Právo a rodina, 10/2003, str. 9.
- Průchová, Bohumila: **Omezený styk dítěte s rodiči.** Právo a rodina, 3/2004, str. 9.
- Ptáček, Lubomír: **Styčný soudce ve věcech rodinného práva.** Právo a rodina, 9/2008, str. 1.
- Pulzová, Eva: **Setkávání pěstounů jako forma poradenské činnosti.** Právo a rodina, 3/2002, str. 23.
- Pulzová, Eva: **Právní režim poručenství.** Právo a rodina, 1/2003, str. 22.
- Radvanová, Senta: **Výkon rodičovských práv.** Právo a rodina, 4/2001, str. 1.
- Radvanová, Senta: **Sociálně-právní ochrana dětí – aktuální problémy.** Acta Universitatis Carolinae – Iuridica, 1-2/2003, str. 131.
- Rais, David: **Účast třetích osob v řízení o úpravu výchovy a styku u dětí zdravotně postižených rodičů.** Rodinné právo, 4/1999, str. 17.
- Raudenská, Jaroslava: **Dítě a hospitalizace.** Právo a rodina, 10/2009, str. 16.
- Raudenská, Jaroslava; Ra, Martin: **Aplikace hry u závažných životních událostí u dětí a dospělých.** Právo a rodina, 8/2009, str. 22.

- Raudenská, Jaroslava; Ra, Martin: **Aplikace hry u závažných životních událostí u dětí a dospělých (2.)**. Právo a rodina, 9/2009, str. 13.
- Rážová, Eva: **Změny při výkonu nařízené ústavní výchovy a zařízeních sociálních služeb**. Právo a rodina, 9/2009, str. 1.
- Rychlík, Daniel: **Jak se změnila činnost sociálních pracovníků v sociálně-právní ochraně dětí?** Právo a rodina, 5/2008, str. 16.
- Rychlík, Daniel: **Jak se změnila činnost sociálních pracovníků v sociálně-právní ochraně dětí? (2.)** Právo a rodina, 6/2008, str. 13.
- Rychlík, Daniel: **Sanace biologické rodiny**. Právo a rodina, 2/2009, str. 19.
- Řehulová, Lenka: **Pěstounská péče na přechodnou dobu jako institut zachování či obnovení práva na rodinný život**. Právní rozhledy, 15/2009, str. 536.
- Sedlák, Petr: **Důsledky rozhodnutí v řízení o navrácení dítěte pro stanovení příslušnosti soudu k rozhodnutí o výchově**. Právo a rodina, 1/2009, str. 13.
- Sedlák, Petr: **Základní otázky osvojení v rekodifikaci občanského zákoníku**. Právo a rodina, 3/2009, str. 19.
- Sedlák, Petr: **Základní otázky osvojení v rekodifikaci občanského zákoníku (2.)**. Právo a rodina, 4/2009, str. 22.
- Sotolář, Alexander: **Napomenutí mladistvého jako specifické opatření v systému soudnictví ve věcech mládeže**. Trestněprávní revue, 9/2007, str. 249.
- Sotolář, Alexander: **Výchovné povinnosti a výchovná omezení v systému soudnictví ve věcech mládeže**. Trestněprávní revue, 12/2007, str. 341.
- Svoboda, Karel: **Kdo a jak projednává neshody mezi rodiči a sociálními kurátory**. Právo a rodina, 5/2009, str. 5.

- Špaňhelová, Ilona: **Střídavá péče o děti po rozvodu očima psychologa**. Právo a rodina, 5/2005, str. 1.
- Špaňhelová, Ilona: **Psychické potíže u osvojených dětí**. Právo a rodina, 8/2007, str. 17.
- Špaňhelová, Ilona: **Vzájemná komunikace rodič – dítě**. Právo a rodina, 11/2007, str. 13.
- Špaňhelová, Ilona: **Období vzdoru u dítěte**. Právo a rodina, 3/2008, str. 20.
- Špaňhelová, Ilona: **Hlídaní dětí očima psychologa**. Právo a rodina, 5/2008, str. 14.
- Špeciánová, Šárka: **Jak poznat týrané, zneužívané a zanedbávané děti a jak jim pomoci**. Právo a rodina, 6/2004, str. 1.
- Špeciánová, Šárka: **Uznávání a výkon rozsudků ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti v EU**. Právo a rodina, 1/2005, str. 1.
- Špeciánová, Šárka: **Práva a povinnosti pěstounů při zajištění zdravotní péče o děti svěřené do pěstounské péče**. Právo a rodina, 1/2009, str. 10.
- Šulová, Lenka: **Rodina funkční a dysfunkční**. Právo a rodina, 1/2006, str. 8.
- Tyl, Jiří: **Střídavá péče je prokázaně pro děti lepší – názor čtenáře**. Právo a rodina, 11/2006, str. 18.
- Váchová, Soňa: **O předběžném opatření**. Rodinné právo, 5/1999, str. 15.
- Vargová, Branislava: **„Syndrom zavrženého rodiče“ jako problematický termín**. Právo a rodina, 3/2006, str. 11.
- Veselá Samková, Klára: **Trendy rozhodování soudů ve věcech svěřených dětí do péče jednoho z rodičů**. Právo a rodina, 3/2004, str. 7.
- Větrovec, Vladislav: **Několik poznámek k osvojení dítěte**. Právo a rodina, 1/2004, str. 7.

- Vocel, Jan: **Peníze a dítě (1. část)**. Právo a rodina, 4/2004, str. 7.
- Vocel, Jan: **Peníze a dítě (2. část)**. Právo a rodina, 5/2004, str. 4.
- Vojtko, Ladislav: **Obmedzenie a pozbavenie rodičovských práv**. Socialistické súdnictvo, 6/1976, str. 21.
- Vráblíková, Petra: **Správní řízení o uložení povinnosti hradit příspěvek na úhradu pobytu a péče poskytované v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc**. Právo a rodina, 2/2009, str. 1.
- Vráblíková, Petra: **Správní řízení o uložení povinnosti hradit příspěvek na úhradu pobytu a péče poskytované v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (2.)**. Právo a rodina, 3/2009, str. 2.
- Westphalová, Lenka: **Možnosti zásahů státu do práv rodičů a dětí – poskytování sociálně-právní ochrany**. Právo a rodina, 7/2007, str. 19.
- Westphalová, Lenka: **Možnosti zásahů státu do práv rodičů a dětí – poskytování sociálně-právní ochrany (2.)**. Právo a rodina, 8/2007, str. 13.
- Westphalová, Lenka: **Osvojení v mezinárodním kontextu**. Právo a rodina, 4/2006, str. 4.
- Zeman, Petr; Diblíková, Simona; Kotulan, Petr; Vlach, Jiří: **Poznatky z výzkumu rozhodování soudů o ochranné a ústavní výchově**. Trestněprávní revue, 7/2009, str. 202.
- Zezulová, Jana: **Postavení a úloha orgánu pověřeného péčí o mládež v trestním řízení**. Právo a rodina, 10/2002, str. 16.
- Zezulová, Jana: **Postavení a úloha orgánu pověřeného péčí o mládež v trestním řízení (2. část)**. Právo a rodina, 11/2002, str. 17.

- Zuklínová, Michaela: **Budoucí občanský zákoník a rodinné právo (Několik malých zamyšlení de lege ferenda)**. Acta Universitatis Carolinae – Iuridica, 1-2/2003, str. 141.
- Žáčková, Michaela: **Syndrom zavrženého rodiče – nejistá teorie**. Právo a rodina, 6/2008, str. 21.

Právní předpisy:

- Usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., **o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky**
- Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb., **Úmluva o právech dítěte**
- Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb., **Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod**
- Zákon č. 140/1961 Sb., **trestní zákon**, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 94/1963 Sb., **o rodině**, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 99/1963 Sb., **občanský soudní řád**, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 40/1964 Sb., **občanský zákoník**, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 89/2012 Sb., **občanský zákoník**
- Zákon č. 117/1995 Sb., **o státní sociální podpoře**, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 359/1999 Sb., **o sociálně-právní ochraně dětí**, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 109/2002 Sb., **o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních**, ve znění pozdějších předpisů

- **Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže),** ve znění pozdějších předpisů
- **Zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých zákonů,** ve znění pozdějších předpisů

Judikatura:

- Nález Ústavního soudu ČR sp.zn. III. ÚS 125/98
- Nález Ústavního soudu ČR sp.zn. II. ÚS 157/01
- Nález Ústavního soudu ČR sp.zn. III. ÚS 459/03
- Nález Ústavního soudu ČR sp.zn. I. ÚS 618/05
- Rc 25/59, Cz 553/58
- Rc 18/62, 3 Cz 64/61
- 4 Cz 48/64
- 5 Cz 70/65
- 4 Cz 4/65
- Rc 96/67, 5 Cz 57/67
- 6 Co 764/67
- 1 Cz 12/68
- 7 Co 459/69
- 1 Cz 98/72
- Rt 4/73, 11 Tz 108/71
- Rozhodnutí NS ČR sp.zn. 30 Cdo 2873/2005

Webové zdroje:

- <http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz>
- <http://prirucka.ujc.cas.cz/?slovo=zodpov%C4%9Bdnost>

Seznam použitých zkratk

EÚLP	Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb., Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod
Listina	Usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky
OZ 2012	Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (či běžně používané spojení „ nový občanský zákoník “)
o.s.ř.	Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád
OZ	Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník
TZ	Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník
Úmluva	Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb., Úmluva o právech dítěte
Zákon o SPOD	Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí
Zákon o SSP	Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře

Zákon o ÚaOV

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních

Zákon o soudnictví

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže ve věcech mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů

ZoR

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině

Abstrakt

Práce pojednává o rodičovské zodpovědnosti a možných zásazích ze strany státu jakožto důležité součásti práva rodinného, resp. občanského, jehož právní úprava je obsažena zejména v zákoně č. 93/1963 Sb., o rodině a s účinností od 1. 1. 2014 v občanském zákoníku. Jádrem práce tvoří podrobný rozbor aktuální právní úpravy rodičovské zodpovědnosti a možných zásahů, a to v kontextu s aktuální judikaturou a odbornou literaturou. Práce pojednává o případech uložení výchovných opatření, pozastavení, omezení a zbavení rodičovské zodpovědnosti, dále o případech náhradní péče o dítě, konkrétně o pěstounské péči, ochranné a ústavní výchově, a dále o osvojení bez souhlasu rodičů osvojovaného dítěte. Práce obsahuje rovněž srovnání stávající právní úpravy rodičovské zodpovědnosti a možných zásahů dle zákona č. 93/1963 Sb., o rodině, a nové právní úpravy dle zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku.

The thesis deals with parental responsibility and potential state intervention as an important part of family law, or in some cases civil law, which is regulated by Act No. 94/1963 Coll., on the Family (the “Family Act”), and Act No. 89/2012 Coll., the Civil Code, effective from 1 January 2014. The thesis centres on an analysis of the legal regulation of parental responsibility and potential interventions, especially in the context of current case law and professional literature. In the thesis I consider the imposition of corrective measures; suspension, restriction and termination of parental rights, and necessary substitutes for family care such as foster care, protective youth and young offenders rehabilitation, adjudicated treatment in a special in-patient institution, and the cases of adoption without parental consent. The thesis also includes a comparison of the current legislation of the parental responsibility and potential interventions according to the Family Act and incoming legislation according to the Civil Code.

Seznam klíčových slov

Rodičovská zodpovědnost	/ Parental responsibility
Rodič	/ Parent
Dítě	/ Child
Zásah	/ Intervention